

В. ШЕКСПІР

ГАМЛЕТ

ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
УМИСТЕЦТВО

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

**ТРАГЕДІЯ
ПРО ГАМЛЕТА
ПРИНЦА ДАТСЬКОГО**

**Переклад з англійської
ВІКТОРА ВЕРА**

**Редакція і післямова
А. ГОВЕНЛУДА**

**ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
„МІСТЕЦТВО“
1 9 4 1**

ДІЙОВІ ОСОБИ

Клавдій, *король датський*

Гамлет, *син попереднього і небіж теперішнього короля*

Фортінбрас, *принц норвежський*

Полоній, *канцлер*

Гораціо, *друг Гамлета*

Лаерт, *син Полонія*

Вольтіманд

Корнелій

Розенкранц

Гільденстерн

Осрік

Дворянин

Священик

Марцелл

Бернардо } *офіцери*

Франціско, *солдат*

Рейнальдо, *служник Полонія*

Актори

Два блазні, *гробокони*

Капітан

Англійські послы
Гертруда, *королева датська, мати Гамлета*
Офелія, *дочка Полонія*
Вельможі, Дами, Офіцери, Солдати,
Моряки, Гінці та інші Двірські
Привид батька Гамлета

Місце дії: Ельсінор

АКТ ПЕРШИЙ

СЦЕНА ПЕРША

Ельсінор*. Майданчик перед замком.

Франціско на посту. Входить Бернардо.

Бернардо

Хто тут?

Франціско

Ні, сам скажи! ні з місця! об'явись!

Бернардо

Нехай живе король!

Франціско

Бернардо?

Бернардо

Він.

* Ельсінор — місто на острові Зеландії, недалеко від столиці Данії—Копенгагена, власне—Гельсінгер. До Данії часто приїздили англійські актори (XVI ст.), що могли розповісти Шекспірові про Ельсінор.

Франціско

Прийшли ви точно у годину вашу.

Бернардо

Ось північ б'є; іди, лягай, Франціско.

Франціско

Спасибі, що змінили: холод лютий,
І щось на серці тоскно.

Бернардо

А все спокійно?

Франціско

Миша не шурхнула.

Бернардо

Ну, на добраніч.

Коли Гораціо й Марцелла стрінеш,—
Їх приспіши—нехай на варту йдуть.

Франціско

Я їх, здається, чую. Стій! Хто тут?

Входять Гораціо і Марцелл.

Гораціо

Країни друзі.

Марцелл
Й короля підданці.

Франціско

Добраніч вам.

Марцелл
Бувай, солдате чесний!

На зміні хто?

Франціско

Мій пост прийняв Бернардо.

Добраніч!

[Виходить.]

Марцелл
Гей! Бернардо!

Бернардо
Тут! Скажи,

Це там Гораціо?

Гораціо
Його частина*.

Бернардо

Привіт, Гораціо; привіт, Марцелл.

* Його частина — Очевидно, це жартівлива відповідь на зразок:

— Я за нього!

Марцелл

Ну, як? Цєї ночі знов з'являлось?

Бернардо

Не бачив я нічого.

Марцелл

— Фантазія лише!—це так вважає
Гораціо; не вірить він ніяк
В жахну мару, що нам з'являлась двічі.
Тому його я й запросив до нас—
Хвилини ночі тут повартувати,
І хай, коли цей привид прийде знов,
Хай сам погляне і до нього мовить.

Гораціо

Бридня, бридня, не з'явиться!

Бернардо

Тут сидьмо.

І поведемо штурм на ваші вуха,
Що міцно укріпились проти правди,
Яку ми бачили дві ночі.

Гораціо

Добре!

Сідаймо всі. Бернардо розповідь.

Бернардо

В минулу ніч,
Як зірка ця, Полярної лівіш,
Свій шлях пройшла, щоб тут світити в небі,
Де сяє і тепер,—Марцелл і я,
Як тільки дзвін пробив годину...

Входить Привид.

Марцелл

Мовчи, стривай! Дивись, він знову йде!

Бернардо

Точнісінько, як був король померлий.

Марцелл

Ти—вчений*; до нього звернись, Гораціо.

Бернардо

Хіба не схожий? Подивись, Гораціо.

Гораціо

Так, схожий; жах мене пройняв і подив.

* Гораціо — студент і, значить, знає латинь. Заклинання духів треба було виголошувати латинською мовою. І досі в англійській мові слово scholar (яким називають Гораціо) означає знавця класичної літератури, тобто римської і грецької.

Бернардо

Він слова жде.

Марцелл

Спитай його, Гораціо.

Гораціо

Хто ти, що захопив цей час нічний
І образ цей прекрасний, войовничий,
В якому Данії владар померлий
Ступав колись? В ім'я небес, кажи!

Марцелл

Образився!

Бернардо

Дивись, простує геть!

Гораціо

Стій! Стій! Кажи! В ім'я небес, кажи!

[Виходить Привид.]

Марцелл

Пішов—не відповів.

Бернардо

Ну, як, Гораціо? Тремтиш і зблід?
Щось більше, ніж фантазія, чи так?
Як ваша думка?

Г о р а ц і о

Як перед богом, не пойняв би віри,
Коли б не ствердження беззаперечне
Очей моїх.

М а р ц е л л

На короля ж він схожий?

Г о р а ц і о

Як ти—на себе;
Така ж вся зброя на ньому була,
Коли з Норвежцем* бився він зухвалим,
І хмурились так тоді, коли, скипівши,
Урвав розмову й ляха із саней
Шпурнув на лід. Це дивно!

М а р ц е л л

І так ось двічі в цю годину мертво
Пройшов повз нас він кроком войовничим.

Г о р а ц і о

Що певно мислити про це—не знаю.
Проте ж я бачу—означає це
Якись нещастя дивні для держави.

М а р ц е л л

Сідаймо. І хай скаже той, хто знає,
Навіщо ці суворі й пильні варті

* Н о р в е ж е ц ь — норвежський король. Так само далі: Датчанин, Британець.

Щоніч утомлюють підданців всіх?
З чужих країв припас військовий нащо?
Для чого ллють гарматну мідь щодня?
Чом корабельникам неділі навіть
Зрівняв із буднями невольний труд?
Що значить поспіх цей тяжкий, що навіть
І ніч запріг до праці поруч з днем?
Хто скаже, що це значить?

Г о р а ц і о

Я. Принаймні,

Така є чутка. Наш король останній,
Чий образ тількищо з'являвся нам,
Дістав колись на поєдинок виклик
Від короля норвежців—Фортінбраса.
Хоробрий Гамлет наш, в усьому світі
Відомий за відвагу, переміг—
І Фортінбраса вбив; за договором,
І з честю і з законом в згоді, вбитий
Разом з життям земель всіх позбавлявсь,
Всю власність переможцеві віддавши.
Такою ж часткою земель ручився
І наш король, які б і перейшли
До Фортінбраса в спадщину, коли б
Він переміг,—як, згідно з договором,
За сенсом пункта вся його земля
Дісталась Гамлетові. Нині ж юний
Син Фортінбраса, запалом киплячий,
Зібрав в кутках норвежських, там і тут,

Загін буйний завязтців беззаконних —
За харч, за корм—для деякої справи,
Що діями вагітна; а мета,—
Як зрозуміли суть в державі нашій,—
Це—збройною рукою, силоміць
Вернути знов назад ті землі всі,
Що його батько втратив; ось, гадаю,
Причина головна для готувань,
Причина варті нашої, причина
І метушні і поспіху в країні.

Бернардо

Гадаю й я, що так воно і є.
Тому бо й цей зловісний образ бродить
У зброї, схожий так на короля,
Що був і є причиною цих воєн.

Гораціо

Це може око розуму затьмить.
У Римі, в місті слави й перемог,
У дні, як внасти мав могутній Юлій,
Всі труни спорожніли, і мерці
По вулицях у саванах вищали;
Криваві роси, вогнехвості зорі,
На сонці—плями, і вогке світило,
Яке державою Нептуна править,
На п'їтму хворіло *, мов Суд настав.

* Історичний факт затемнення місяця.

Подій несамовитих ті ж прикмети,
Що вісниками долі мчать, прологи,
Що знаками віщують майбуття,
Явили небо і земля разом
І одноземцям всім і землям нашим.

Повертається Привид.

Та тихше! Тихше! Знову він іде!
Іду, хоч би наврочив! Привид, стій!
Коли є звук в тобі, як голос маєш,—
Скажи мені;
Коли я тут вчинити можу щось
Тобі на благо і собі на честь,—
Скажи мені!
Коли тобі вітчизни доля знана,
Яку знанням ще можна відвернути,—
Промов!
Або ж, коли ти за життя зарив
Скарб награбований у землю,—кажуть,
Ви, духи, в смерті бродите за них,—

Співає пісень.

Скажи тоді; стій і кажи! Марцелл,
Спини його!

Марцелл

Що, бити протазаном?

Гораціо

Не спиниться, то бий!

Бернардо

Він тут!

Гораціо

Він тут!

(Виходить Привид.)

Марцелл

Пішов!

Такий величний він—його ми кривдим,
Являючи йому насильства тінь.

Адже ж він, як повітря, невразимий,
І напад наш даремний—лиш образа.

Бернардо

Він відповів би—півень заспівав!

Гораціо

І він здригнувсь, немов злочинець, вчувши
Жахливий оклик. Чув я, ніби півень,
Сурмач зорі, горлянкою своєю,
Чванливою й пронизливо-дзвінкою
Денного бога будить, і тоді
З вогню, з води, з повітря чи з землі,—
Де б не блукав дух блудний,—він спішить
В свою в'язницю; те, що вірно це,—
Нам випадок сьогоднішній довів.

Марцелл

Він зник, як тільки півень заспівав.
Щороку, кажуть, як надходить час,
Коли різдво Спасителя святкуем,
Цей птах зорі співає цілу ніч,
І жодний дух не сміє ворухнутись.
Цілющі ночі, зла нема в планетах,
Не шкодять феї, відьми не чарують, —
Такий цей час святий і благостинний.

Горацио

Я чув про це і йому почасти віри.
Та ось і ранок в мантиї рожевій
Ступає по росі верхів'їв східних.
Кінчаймо варту; я гадаю так —
Все бачене вночі не втаїмо
Від принца Гамлета; німий для нас, —
Клянусь життям, — цей дух до нього мовить.
Чи згодні ви сказати все йому
З велінь любові, як відданість каже?

Марцелл

Зробімо так. І я напевно знаю,
Де можемо знайти його сьогодні.

{Виходять.

СЦЕНА ДРУГА

Парадний зал у замку

Сурми. Входять Король, Королева, Гамлет, Полоній, Лаерт, Вольтіманд, Корнелій, Вельможі і Двірські.

Король

Хоч нашого улюбленого брата
Ще свіжа смерть у пам'яті, і нам
Годилося б в серцях скорботу нести,
Схилять чоло хмурне державі всій,
Та все ж наш розум переміг природу—
Ми, в мудрий сум вдягаючи цю пам'ять,
Про себе пам'ятаєм водночас.

Тому сестру і королеву * нашу,
Держави спадкоємницю-вдову,
Ми, так сказати, з радістю сумною,
З одним всміхненим, з другим—слізним

ОКОМ,—

Весільний траур, траурне весілля,—
Урівноваживши скорботу й радість,
В дружини взяли. Ми вслухались пильно
У ради мудрі ваші, вільно дані
У справі цій. За все—подяка вам.
А далі інше: юний Фортінбрас,
Цінуючи нас, мабуть, невисоко,
Чи в гадці, що як вмер наш любий брат,

* Королева, мати Гамлета — вдова померлого короля, брата теперішнього.

То і держава підупала наша,
Пройнявшись мрією про власну міць,
Весь час вимогами нам докучає
Про поворот земель, що його батько
Утратив і що їх законно взяв
Наш брат славетний. Щодо цього—все.
Тепер про нас і про ці збори наші.
Ось в чому річ: листа ми склали тут
До дядька Фортінбраса, до Норвежця,—
Прикутий він до ліжка, і навряд
Щось чув про заміри лихі,—ми просим
Спинити дальші кроки, бо й побори,
Солдати й постачання—все іде
З його ж підданців; ми вас призначаєм,
Корнелій вірний—вас, вас—Вольтіманд,
Послами привітання до Норвежця,
Не більше влади вам надаючи
У справах з королем, ніж дозволяють
Вказівок цих обмеження. Прощайте.
Свою відданість швидкістю явіть.

Корнелій, Вольтіманд

В цій справі, як в усіх, відданість явим.

Король

Не маєм сумніву; щасливо їхати!

[Виходять Вольтіманд і Корнелій.]

А ти, Лаерт, що скажеш нам нового?
Хотів просити нас? Про що, Лаерт?

Свій голос марно ти не піднесеш
Тут перед нами, бо нема такого,
Чого б я не віддав тобі в дарунок.
Не так і серцю рідна голова,
Не так рука послужлива вустам,
Як батькові твоєму датський трон.
Що б мати ти хотів, Лаерт?

Лаерт

Державцю,
Ваш дозвіл знов до Франції вернутись.
Хоч я прибув додому звідти сам
Коронування ваше привітати,
Та нині, це здійснивши, визнаю—
Думки мої знов спрагло мчать назад,
Ждучи від вас пробачення і згоди.

Король

А дозвіл батька? Що Полоній каже?

Полоній

Державцю, довго домагався він
Проханням впертим дозволу; я, врешті,
Тяжкою згодою скріпив цю просьбу.
Прошу, дозвольте їхати йому.

Король

Щож, в добрий час, Лаерт; ти—вільний нині.
Використовуй з честю й волю й час.
А ти, мій родич Гамлет, сину мій...

Гамлет
(убік)

І менш ніж син і більш ніж родич просто.

Король
Ще й досі над тобою хмари виснуть?

Гамлет
О ні, державцю; сонця—аж занадто*.

Королева
О, Гамлет мій, скинь колір свій нічний.
На короля Датчан поглянь, як друг.
Не можна ж вічно спід повік зважнілих
Шукати батька вмерлого в пилу.
Це—доля всіх: померти, в прах зійти
І в вічність крізь природу перейти.

Гамлет
Так, доля всіх.

Королева
Чого ж ця смерть тоді
Здається незвичайною тобі?

* В оригіналі — іронічна гра на співзвучності англійських слів sun — сонце і son — син, яку неможливо передати українською мовою. Але, крім того, Гамлет хоче сказати, що для нього надто багато придворного блиску.

Гамлет

Здається? Ні! Не треба цих „здається“.
Це так і єсть. Ні плащ оцей чорнильний,
Ні одягу врочиста чорнота,
Ані бурхливі стогони дихання,
Ані річки нестримних сліз з очей,
Ані засмучені обличчя риси,
Ані всі форми туги, всі знаки
Мене не виявлять; це все здається.
Це—дії, що й зіграти можна їх;
Що є в мені—нічим не показати,
А це—лиш одяг туги, суму шати*.

Король

Приємно це в тобі й похвально, Гамлет,
Що ти жалобою шануєш батька.
Але твій батько батька втратив теж,
Той—теж свого і той, що пережив,
На певний час обов'язком синівським
Покликаний до туги жалібної.
Та бути впертим в тузі—це блюзнірство.
Так не сумує муж. Печаль така
Про волю свідчить, небу непокірну,
Про серце нестійке, про буйний розум,
Про незнання безглузде і низьке.
Адже ж і неминучим і звичайним,

* Гамлет ще тільки має підозру в незвичайності смерті батька. Тільки Привид згодом підтверджує цю підозру.

Таким звичайним, як простіша річ,
Не можна серце турбувати так
В незгоді хмурій. Гріх це перед небом,
Мерцю й природі це—образа, гріх,
Образа Розумові, чий закон
Це—смерть батьків і чий одвічний клич
Від трупа першого до вмерлих нині:
„Так мусить бути“. Просим—в землю кинь
Безцільну тугу цю, і знай, що ми
Для тебе—батько; хай відзначить світ,
Що ти до трону нашого найближчий,
Що не бідніш моя любов на щедрість,
Ніж батька найніжнішого любов.
А щодо цього наміру твого—
До Віттенберга знову їхать вчитись,—
В незгоді із бажанням нашим це.
Ми просимо—погодься тут лишитись,
На втіху і на радість нам усім,
Вельможа перший, родич наш, наш син.

Королева

Нехай тебе не марно мати просить.
Лишайся тут, не їдь у Віттенберг.

Гамлет

В усьому буду я слухняний вам.

Король

Ось відповідь і любляча й прекрасна!

Будь тут у Данії, як ми.

(До Королеви.)

Ходім!

Ця згода Гамлета і вільна й люба,
Моему серцю—усміх. Хай тому
На кожний келех, питий королем,
Нехай гармата б'є велика в хмари,
Хай гул небес за тостом королівським
Повторює наш грім земний! Ходім!

[Виходять всі, крім Гамлета.]

Г а м л е т

Якби ж моя міцна занадто плоть
Розтанула б, стекла, спливла росою!
Або коли б не встановив нам бог
Закону проти самогубства! Боже!
Яким нудним, утертим, плоским, марним
Мені здається все, що є на світі!
О сад, зарослий бур'яном внівець!
Бридота—світ! Лихе, бруталне, дике
В ньому цвіте й панує. О ганьба!
Два місяці, як вмер! Та ні, ще менш!
Їх порівнять—сатир і Аполлон!
І мати так кохав, що він не дав би
Вітрам небес торкнутись надто грубо
Її обличчя. Небо і земля!
Чи згадувать? До нього ж так горнулась,
Немов з їства того у неї голод

Лише зростав. А нині, місяць згодом?
О, тлінності, твоє наймення: жінка!*
Ще й черевики не зносились ті,
В яких за тілом батька, вся в сльозах,
Як Ніобея **, йшла:—вона! вона!—
Та, боже, звір без поняття—і той
Журився б довші З моїм побралась дядьком,
Що схожий на могого батька так,
Як я на Геркулеса ***! Через місяць!
Ще й навіть сіль отих брехливих сліз
Лишалась на повіках зчервонілих,
Як одружилась! О, гидка поспішність!
Так швидко впасти в ложе кровозмісне!
Нема й не може бути тут добра.
Розбийся ж, серце, бо язик закутий!

Входять Гораціо, Марцелл і Бернардо.

* Гамлет, виходячи з конкретного, трагічного для нього факту нестійкості жіночого кохання, бачить у ньому підтвердження ніби загального закону.

** Ніобея — образ античної міфології. Ніобея плакала за своїми дванадцятьма дітьми, забитими Аполлоном.

*** У творі, який послужив першоджерелом для Шекспіра, говорилося, що дії Гамлета перевищили подвиги Геркулеса. Гамлет Шекспіра, фізично дужий, не хоче сказати цим негативним порівнянням, що він безсилий, кволий фізично. Він тільки порівнює свою бездіяльність з діяльним, сповненим подвигів життям Геркулеса.

Гораціо

Привіт вам, принце!

Гамлет

Бачити радий;
Гораціо,—чи я забув сам себе!

Гораціо

Так, принце, бідний ваш слуга—до послуг.

Гамлет

Мій любий друг; оцим ім'ям зміняємось*.
Що змусило вас Віттенберг лишити?—
Марцелл?

Марцелл

Так, мій ласкавий принце...

Гамлет

Радий вас бачити.—

(До Бернардо.)

Вітаю, сер.—

Так чом же Віттенберг лишили ви?

Гораціо

Із нахилу до лінощів, мій принце.

* Гамлет хоче сказати, що Гораціо — йому друг, а не слуга.

Гамлет

Таке б і ворог ваш не зміг сказати.
Тим більше й ви не силуйте мій слух,
Щоб він словам повірив вашим власним,
Собі на шкоду. Знаю—ви не ледар.
Що ж робите тут в Ельсінорі ви?
Ми до від'їзду навчимо вас пити.

Гораціо

На похорон спішив—ваш батько вмер.

Гамлет

Студенте-друже, прошу, не глузуй.—
Ти ж на весілля матері приїхав.

Гораціо

Воно і справді відбулось невдовзі.

Гамлет

Ощадність, друже! З поминок всі страви
На шлюбний стіл холодними пішли.
О, хай в раю зустрівся б гірший ворог—
Все ж легше, ніж цей пережити день!
Мій батько,—о, його я ніби бачу.

Гораціо

Де, принце мій?

Гамлет

В очах душі моєї.

Горацио

Його я бачив; справжній був король.

Гамлет

Людиною він був, увесь, в усьому.
На нього схожих я вже не побачу.

Горацио

Його я бачив в ніч минулу, принце.

Гамлет

Кого ти бачив? Хто?

Горацио

Король і батько ваш.

Гамлет

Король, мій батько?

Горацио

На мить здивовання вгамуйте ваше
І слух схиліть, щоб я сказати міг,
Дворян цих двох представивши за свідків,
Про диво це.

Гамлет

Кажі, заради бога!

Горацио

Дві ночі вряд два дворянина цих,
Бернардо і Марцелл, у варти час

В пустині мертвій півночі зустріли
Таке ось. Хтось, неначе батько ваш,
При повній зброї з ніг до голови,
З'являється і йде врочистим кроком
Велично повз. Так тричі він пройшов
Перед очима, сповненими ляку,
На віддалі жезла; вони ж, від жаху
Розслаблені, мов студень, непорушні,
Стояли заціпенілі. Це мені
Вони сказали як велику тайну—
Я в третю ніч на варті з ними був.
І, як вони казали, в той же час,
І в образі тому ж, все точно так,
З'явився привид. Короля я знав.
Так руки ці подібні.

Гамлет

Де ж було це?

Марцелл

Там на майданчику, де ми вартуєм.

Гамлет

І ви з ним говорили?

Гораціо

Так, мій принце.

Та відповіді він не дав; хоча
Він голову підвів, і рух зробив—

Здавалося, ось-ось він заговорить,
Та півень ранку раптом заспівав,
І, вчувши звук цей, привид враз метнувсь
І зник поспішно.

Гамлет

Дуже, дуже дивно.

Гораціо

Як те, що я живу, це—правда, принце,
І ми обов'язком вважали нашим
Вас повідомити про це.

Гамлет

Так, звісно, звісно. Це мене турбує.
На варті ви цю ніч?

Марцелл, Бернардо

Так, принце, ми.

Гамлет

Озброєний, ви кажете?

Марцелл, Бернардо

О, так!

Гамлет

При повній зброї?

Марцелл, Бернардіо

З голови до п'ят.

Гамлет

Так ви не бачили його обличчя?

Гораціо

Ні, бачили; забрало він підняв.

Гамлет

Він як дививсь,—похмуро?

Гораціо

Скоріш печаль була в ньому, не гнів.

Гамлет

Блідий, червоний?

Гораціо

Блідий був дуже.

Гамлет

І дививсь на вас?

Гораціо

О, пильно!

Гамлет

Я б хотів там бути з вами!

Гораціо

Він вас вжахнув би.

Гамлет

Так, так, можливо. Довго він пробув?

Гораціо

До ста, неспішно, можна б відлічити.

Марцелл, Бернардо

Ні, довше, довше!

Гораціо

Як я був—ні.

Гамлет

І сива борода?

Гораціо

О ні, така ж, як за життя—вся чорна,
Але срібляста.

Гамлет

Я прийду на варту:
Знов, може, прийде.

Г о р а ц і о

Прийде, я ручусь.

Г а м л е т

Коли він образ батька прибере,
До нього мовлю я, хоча б і пекло
Розверзлось, велючи мовчати! Прошу,
Як досі про видіння ви мовчали,
Так і надалі ви про все мовчіть.
І що б не сталося вночі сьогодні,—
Кладіть до розуму, вуста ж замкніть.
Я за любов віддячу вам. Прощайте;
Над північ я на вартовий майданчик
До вас прийду.

В с і

Запевнення прийміть.

Г а м л е т

Любов прийму, як ви—мою. Прощайте.

[Виходять усі, крім Гамлета.]

Дух батька—в зброї! Тут щось не гаразд.
Якась тут гра лиха. О, швидше б ніч!
Терпи, душа. Хоча б із надр гірських
На суд людський, на світло вийде гріх!

[Виходить.]

СЦЕНА ТРЕТЯ

Кімната в домі у Полонія

Входять Лаерт і Офелія.

Лаерт

Вже мій вантаж на кораблі; прощай.
Як буде вітер ходовий на морі
І випадок слухний, не спи, о сестро,—
Про себе звістку дай.

Офелія

Ти маєш сумнів?

Лаерт

А Гамлет і прихильність вся його,—
Це тільки гра, це тільки примха крові,
Це так—розквітла навесні фіалка,
Швидка, солодка, нетривка, минуча,
Хвилини однієї втіха й запах,
Не більш.

Офелія

Не більш, ніж це?

Лаерт

О ні, не більш.

Природа, зріючи, ростить у нас
Не тільки м'язи й міць. Як храм росте*,

* Лаерт, який взагалі висловлюється дуже пишномовно, порівнює з храмом тіло.

Так духу й розуму росте служіння
Разом. Тебе він, може, нині й любить
І нині пляма жодна не тьмарить
Цноти його бажань. Та бійся, бійся!
Над волею його тяжке велич.
Підданець він народження свого.
Шматка собі не може він відрізати,
Як інші, бо ж від вибору його
Залежить доля цілої держави.
І тим то мусить обирати він
У згоді із бажанням того тіла,
Якому він є голова*. Отож,
Коли він каже, що тебе кохає,
То розум попускай в довір'ї тільки
На віддаль змоги в його сані, бо
Все буде так, як вся країна скаже.
То ж зваж, утратить скільки честь твоя,
Коли, його наслухавшись пісень,
Чи серце втратиш, а чи скарб цноти
На домагання пристрасні відкриєш.
О бійсь, Офелія, о бійся, сестро!
Ховайсь в тилу у почуття свого,
Ховайсь від стріл і небезпек бажання.
Найбоязкіша дівчина стає
Не в міру щедрою під місяченьком.
Цнота—і та обмови не уникне,

* Цим Лаерт каже, що Гамлет — майбутній король (голова) Данії (тіла).

Хробак згризає первістки весни,
Коли й бруньки ще їхні не розквітли,
А в росяних, мінливих ранках юні
Найбільше віє подувів згубних.
Будь пильна; краща охорона—страх,
Самим собі ми—ворог в юних днях.

О ф е л і я

На варті серця я поставлю зміст,
Весь добрий зміст твого урока, брате,
Та й ти не будь тим пастирем грішним,
Що вказує до неба шлях тернистий,
А сам, веселий і пухкий розпусник,
Йде стежкою квітчастою розваг,
Забувши ради власні.

Л а е р т

О, не бійсь!
Я надто затримавсь; ось батько йде.

Входить Полоній.

Благословення двічі—щастя вдвічі.
Всміхнувся нам випадок проститись вдруге.

П о л о н і й

Ти тут, Лаерт? Ще тут? На борт! соромся!
На плечах паруса сидить вже вітер,
На тебе ждуть там. Ну, благословляю.

(Кладе руки на голову Лаерта.)

Ці приписи мої прийми у пам'ять.
Ти язика думок не доручай,
Так само думці нерозважній—дію.
Не заносись, та й другом будь не всім.
Придбавши друзів, вивірювши вибір,
Прикуй до серця обручами з криці,
Але долоні не намулюй там,
Вітаючись бездумно з ким завгодно.
У сварку лізти уникай, та, встрявши,
Дій так, щоб ворог вже надалі знавсь.
Сам слухай всіх, кажи небагатьом.
Сприймай думки від всіх, свої ж—приховуй.
З грошима в згоді ший найкращий одяг,
Але без примх. Багато й не кричущє;
По вигляду людині і ціна,
У Франції ж там мають верстви вищі
У цьому смак добірний і тонкий.
Не влазь в борги й не позичай нікому,—
І гроші й друга можеш втратити ти,
А позичання в нас розважність туплять.
Та понад все: будь вірний сам собі,
І, в наслідок, як день іде за нічю,
Так ти ні з ким не схибиш там. Прощай.
Хай ради всі благословення скріпить.

Л а е р т

З пошаною найбільшою прощаюсь.

Полоній

Час кличе, йди; спіши, чекають слуги.

Лаерт

Прощай, Офелія, і пам'ятай
Слова мої.

Офелія

Я в пам'ять їх замкнула—
І ключ до них з собою ти береш.

Лаерт

Прощайте!

[Виходить.]

Полоній

Що він, Офелія, казав тобі?

Офелія

Про принца Гамлета, як вам завгодно.

Полоній

Гаразд, до речі;
Я чув, що нині із своїм дозвіллям
Вчащає принц до тебе, і що ти
Йому прийом даруєш надто вільно.
Коли це так,—а так мені казали,
Як попередження,—сказати мушу:

Не так про себе розумієш ти,
Як честі личило б дочки моєї.
Що є між вами? Правду всю скажи.

О ф е л і я

Чимало він мені запевнень склав
В своїй прихильності.

П о л о н і й

Прихильність! Ха! Ти кажеш, як дівчисько,
Якій і не втямки про небезпеку.
І як, упевненням його ти віриш?

О ф е л і я

Не знаю, батько, що й гадати маю.

П о л о н і й

Так я повчу: гадай, що ти—дитина,
Бо впевнення взяла за щире злото.
Упевнись, коштуєш дорожче ти,
Або ж—кінчати треба, розпочавши—
Мене упевниш ти, що дурень я.

О ф е л і я

В коханні він освідчувавсь до мене
Щонайчеснішим чином.

П о л о н і й

Так чином це ти звеш? Так, так. Гарзд!

О ф е л і я

І підкріпив він всі слова свої
Чи не всіма клятьбами неба, батько.

П о л о н і й

Це—сильця для пташок. І сам я знаю,
Як серце шле клятьбу ту на язик,
Коли палає кров; це—блиски, дочко,
Що більше світла, ніж тепла, дають,
Займуться враз і гаснуть зразу теж.
Не вір, що то—вогонь. Скупись віднині
Ти на присутність на свою дівочу.
Цілуй дорожче бесіди свої,
Аніж наказ до них. А щодо принца,—
Не вір йому. Він може, як юнак,—
Ходити скрізь на довшому припоні,
Ніж може бути твій,—і мій наказ:
Не вір клятьбам його. Клятьби ці—зводні,
Які завжди—в чужому убранні.
У цих заступників бажань грішних
Дихання святості й цноти для того,
Щоб краще обдурити. Раз назавжди:
Я не бажаю рішуче, щоб ти
Віднині так дозвілля марнувала
На балачки із принцем. Ні хвилини!
Дивись, це мій наказ тобі. Іди.

О ф е л і я

Я слухатимусь вас, мій пане.

[Виходять.]

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Майданчик перед замком

Входять Гамлет, Гораціо і Марцеля.

Гамлет

Повітря аж кусає; лютий холод.

Гораціо

О, так; мороз пронизує наскрізь.

Гамлет

Котра година?

Гораціо

Мабуть, близько північ.

Марцелл

О ні, пробило вже.

Гораціо

Невже? Не чув; вже близько, отже, час,
Коли цей привид тут почне ходити.

Зауки сурм і гарматні постріли за сценою.

Що це таке, мій принце?

Гамлет

Король не спить сьогодні й бенкетує—
Він п'є, він в захваті веде танок.

А тільки чару з рейнським вип'є, враз
Літаври й сурми сповіщають ревом
Про тост його.

Горацио

Це що, такий є звичай?

Гамлет

Так, есть такий.

Для мене ж, хоч я й народився тут
І звик до побуту, та все ж цей звичай
Ламати—більша честь, аніж плекати.

Неславить нас нестримана гульня

Серед народів заходу і сходу.

П'яницями звать нас, нам на ганьбу

Бруднючі ліплять прізвиська; і справді,

Від наших подвигів, хоча й бучних,

Краде ця вада слави суть і стрижень.

Буває так з окремими людьми,

Що мають від природи ваду певну,—

Провини їх немає в цьому, бо

Природа джерела не обирає,—

Чи певний надмір якості якоїсь,

Що розуму форти й загати рве,

Чи звичку певну, що ламає надто

Звичаї добродійні; люди ці—

Нехай єдина вада в них—все'дно!—

Хай це вина природи, хай планет—

Як благодать—хай їх чесноти чисті,

Хай безліч незліченна цих чеснот,—
В загальній думці—всі вони гнилі
Від вади однієї: драхма зла
Піддасть під сумнів благородство все
І все зганьбить.

Входить Привид.

Г о р а ц і о

Дивіться, принце, йде!

Г а м л е т

О, сили неба, нас обороніть!
Чи ти—блаженний, чи проклятий дух,
Чи неба подих, чи бурханя пекла,
Лихий у тебе замір, чи спасенний—
У вигляді такому ти ідеш,
Що я до тебе кличу: Гамлет, батько!
Король, Датчанину державний,—слово!
Не дай згоріти в незнанні: скажи,
Чому твої впокоєні кістки
Роздерли саван, чом важка гробниця,
Розкривши мармур щелепів своїх,
Тебе знов вивергла? Що значить те,
Що ти, бездушний труп, у повній зброї
Ідеш під місяцем непевним знов,
Спотворюючи ніч? Природи блазні*,

* Знатні люди тієї епохи тримали у себе блазнів для розваги. Гамлет хоче сказати, що й природа так само знущується з людей.

Ми зрушені так жахно всім еством
Думками, недосяжними для душ!
Скажи, для чого? Нащо? Що нам діять?

Привид манить Гамлета.

Г о р а ц і о

Він вабить вас піти слідом за ним,
Так, ніби хоче він сказати щось,—
І вам лише.

М а р ц е л л

Дивіться, як ласкаво
Він робить знак оддалік одійти.
Та ви не йдіть із ним!

Г о р а ц і о

О ні, нізащо!

Г а м л е т

Казать не хоче він,—так я піду.

Г о р а ц і о

Не треба, принці!

Г а м л е т

Чому? чого боятись?
Життя мені і шпильки не дорожче!
Душі ж моїї що може вдіять він?

Вона така ж, така ж, як він, безсмертна.
Він кличе знов; слідом за ним піду.

Гораціо

А що, як вас він звабить до потоку?
Як звабить на жахливий верх шпиля,
Що тяжко звис над морем; що, як там
Якийсь жахний він образ прибере
І верховенства розуму позбавить,
І в безум кине? Поміркуйте добре.
Без приводу в таких місцях росте
Безумства шумування в кожному мозку,—
Униз із кручі в море задивись
І рев його послухай тільки.

Гамлет

Кличе!

Иди, я за тобою йду слідом.

Марцелл

Ні, принц, ви не підете!

Гамлет

Руки геть!

Гораціо

Послухайтесь: не йдіть!

Гамлет

Мій фатум кличе,

І кожна жилка в тілі у мені,
Як лев Немейський*, повна міццю вщерть.

Привид манить.

Він досі кличе. Відпустіть!

Вибирається від них.

Клянусь!

Той стане привидом—хто заважає!
Геть, я кажу! Іди, я йду слідом.

[Виходять Гамлет і Привид.]

Г о р а ц і о

Він весь—у владі власної уяви.

М а р ц е л л

За ним—слідом! Тут слухатись не слід.

Г о р а ц і о

Ходім слідом. До чого це все дійде?

М а р ц е л л

Підгнило щось в державі нашій Датській.

Г о р а ц і о

Усе від ласки неба.

* Образ з античної міфології. Немейського лева убив Геркулес. Варто також згадати, що це був перший з дванадцяти подвигів Геркулеса.

Марцелл
Так ходім!

[*Виходять.*]

СЦЕНА П'ЯТА

Інша частина майданчика

Входять Привид і Гамлет.

Гамлет

Куди ведеш? Я далі не піду.

Привид

Так слухай.

Гамлет

Слухаю.

Привид

Мій час близький,
Коли в нестерпне полум'я сірчане
Вернутись мушу я.

Гамлет

О бідний духі

Привид

Ні, не жалій, зверни весь слух до того,
Що я скажу.

Гамлет

Кажі: я мушу чути.

Привид

Помститись—теж, коли почувеш все.

Гамлет

О, що почую!

Привид

Я—дух твого батька, дух,
Засуджений вночі блукати гірко
І мукам полум'я відданий вдень,
Аж поки всі гріхи буття начисто
Не вигорять. О, не було б зароку.
Про тайну в'язниці—міг би я
Таке розповісти, що звук найлегший
Зрив душу всю б, кров юну зледенів,
Як зорі, очі б видер'з їх орбіт,
Всі б кучері твої розплів, роздер
І сторч најжив кожний волос, ніби
Голки на злюченому дикобразі.
Та не для вух із плоті й крові тайна
Одвічна ця. О слухай, слухай, слухай!
Якщо любив, якщо любив ти батька...

Гамлет

О боже!

Привид

Помстись за його підле, люте вбивство.

Гамлет

Убивство?

Привид

Кожне з них гидке, та це—
Гидке, неподське, дивне понад міру.

Гамлет

Кажі мерщій, щоб я помчав на крилах,
Прудких, як думка, як кохання мрія,—
Помчав до помсти.

Привид

Я готовність бачу.
Та був би ти млявіший жирних трав,
Що скніють там, на Лети берегах,—
І то б збудився ти. Так слухай, Гамлет.
Говорять, що коли в саду я спав,—
Мене змія вжалила. Так ганебно
Було обдурене брехнею вухо
Всієї Данії; та знай, мій сине:
Змія, що батьківське життя вжалила,
Тепер його корону носить.

Гамлет

Віща

Душа моя! Так дядько мій?

Привид

Так! Звір розпусний, кровозмісник цей
Чаклунством розуму, лукавим хистом,—
О розум підлий, нищий хист, що владні
Так спокушать!—схилив у хтивий блуд
Мою—здавалось, чисту—королеву.
Яке було падіння тут, о Гамлет!
Від мене, від кохання, що так гідно
Пліч-о-пліч із обітами ішло,
В день шлюбу даними,—і ось відпасти!
Відпасти до падлюки, весь чий хист—
Убозтво у порівнянні з моїм!—
Але ж як не піддається ввік чеснота,
Хоча б їй в райських шатах лестив гріх,
Так похіть, хоч і з ангелом сяйним,
Пересит вчує на небеснім ложі
Й запрагне бруду.
Та тихше! Я відчув повітря ранку.
Короткий буду я. В саду я слав,
Як звук завжди спочити пополудні,—
І вкравсь твій дядько в цю годину мирну
Зі склянкою жахної блекоти—
І в раковини вух моїх улив
Настій прокажуючий;—клятий сік
Настільки весь ворожий крові людській;
Що, наче ртуть, швидкий, він всюди мчить
Крізь брами всі, крізь всі проходи тіла
І з силою раптовою зсідає,—

Мов кислота, що капне в молоко,—
Здорову кров; з моєю так було.
І парші враз, як Лазарю, мені
Вкоростили мерзенною корою
Мое здорове тіло.

Так я вві сні від братської руки
Позбувсь життя, корони й королеви,
Я, зрізаний в цвіту гріхів моїх,
Без сповіді, без мирування, нагло
До суду взятий, рахунків не звівши,
Із сквернами на плечах з усіма.
О жах страшний! О неймовірний жах!
Як є в тобі природа—не стерпи:
Не дай, щоб ложе датських королів
Для блуду й кровозмішення стелилось.
Але хоч як там діятимеш ти,
І душу й розум не плямуј, піднявши
На матір руку. Небу це залиш
І терню, що живе у неї в грудях,
Безжально жалячи. Тепер прощай!
Світляк віщує—ранок вже близький,
Він гасить свій уже безсилий вогник.
Прощай, прощай! Про мене пам'ятај!

[Виходить.]

Гамлет

О військо неба! Ти—земля! Іще?
Докупи й пекло? Тьху! Стій, стій, о серце!
Ви ж, м'язи, не млявішайте й мене

Тримайте твердо! Пам'ятать про тебе?
Так, бідний дух, аж поки пам'ять е
У щй бентежній кулі*. Пам'ятати?
О, я з таблиці пам'яті моєї**
Всі записи звичайні геть зітру,
Слова всі книжні, образи й відбитки,
Що їх вписав там досвід літ моїх.
Лише твоє веління буде тут,
На сторінках усіх, у книзі мозку,
Без домшок низьких. В ім'я небес!
О згубна жінко! А негідник той,
Падлюка клятий, всміхливий негідник!
Мої таблички, я впишу, що можна
Всміхатись, усміхатися і бути
Негідником; у Данії—це так.

(Пише.)

Так, дядьку, ви вже тут. Девіз мій далі:
„Прощай, прощай! І пам'ятай про мене!“
Я присягнувсь.

Горацио і Марцелл

(за сценою)

О принце, принце!

* Тобто в голові. Можливо, Гамлет каже про земну кулю.

** Замість записних книжок в епоху Шекспіра користувалися грифельними дощечками. Багаті люди мали дощечки з слонової кості. Майже всі образи і порівняння Гамлета запозичені із світу книжок.

Марцелл

(за сценою)

Гамлет, принце наш!

Горацио

Бог борони його!

Гамлет

Хай буде так!

Горацио

(за сценою)

Ілло, хо, хо*, мій принце!

Гамлет

Хілло, хо, хо, лети сюди, мій сокіл!

Входять Горацио і Марцелл.

Марцелл

Так що було?

Горацио

Які новини, принце?

Гамлет

О, дивно, дивно!

* Заклик сокольників того часу.

Горацио

Скажіть нам.

Гамлет

Ні, ви зрадите,—боюсь.

Горацио

Не я, клянусь, мій принце!

Марцелл

І не я!

Гамлет

Що скажете? Чи в змозі серце людське...
Це ж буде—в тайні?

Горацио і Марцелл

Так, ми клянемося!

Гамлет

Нема падлюки в Данії усій,
Щоб і запеклим шахраєм не був.

Горацио

Не варт із гробу привидові йти,
Щоб нам сказати це.

Гамлет

О так, це вірно.
Тому без дальших слів давайте, друзі,

Потиснем руки і підем усі,
Ви—як бажання й справи ваші кличуть,—
У кожного ж є справи і бажання,
Чи ті, чи інші,—я ж, у вбогій долі,
Чи бачите, піду молитись.

Г о р а ц і о

Принце,

Це—дикі і розгублені слова.

Г а м л е т

Шкода мені, що вам вони—образа*.
Так, справді, щиро.

Г о р а ц і о

Тут нема образи.

Г а м л е т

Ні, є образа, Патріком клянусь!**
Тяжка до того ж. А цей дух примарний—
Це чесний привид, мушу я сказать.
Бажання ж знати, що було між нами,
Переборіть в собі. Ну, а тепер,

* В оригіналі — гра на двох значеннях слова offense. Гораціо розуміє це слово в значенні—образа, Гамлет—в розумінні—злочин.

** Святий Патрік, за церковною легендою, вигнав змій з Ірландії. Гамлет клянеться Патріком, бо, за загальною думкою, його батько помер нібито від укусу змії.

Як друзі ви, студенти і солдати,
Вволіть мале прохання.

Гораціо

Яке, принц Гамлет? Ми готові.

Гамлет

Мовчіть про все, що бачили вночі.

Гораціо і Марцелл

Так, принце, будемо.

Гамлет

Кляніться!

Гораціо

Справді ж,

Мовчатиму.

Марцелл

І я, їй-богу, теж!

Гамлет

Ось на мечі моему!

Марцелл

Ми ж клялись.

Гамлет

Насправді, на мечі моему, справді!

Привид

(внизу)

Клянiться!

Гамлет

Ага! Це ти сказав? Ти тут, друзяка?
Ви чуєте, що той, із льоху, каже?
Клянiться ж тут!

Гораціо

Пропонуйте клятьбу.

Гамлет

Про те, що бачили ви тут—мовчати
Моїм мечем клянiться.

Привид

(внизу)

Клянiться!

Гамлет

Nis et ubique? *

Змінимо це місце.

Панове, iдiть сюди.

На меч мiй руки вашi покладiть.

Про все почуте—назавжди мовчати
Моїм мечем клянiться!

* Тут і всюди.

Привид

(внизу)

Клянiться!

Гамлет

Так, старий кроте! Швидко землю риєш!
Вiдмiнний землерий! Вiдiйдем трохи.

Гораціо

О, нiч i день! Усе це дивно вкрай!

Гамлет

Це з краю дивного прийшло—приймiть.
Є стiльки тайн в землi i в небесах,
Що мудростi й не снилося, Гораціо.
Але вiдiйдем.
Клянiться знов. I хай вам бог допоможе.
Хоч як там дивно не повiвся б я,
Бо, може, згодом я за краще вважу
Вдягати одяг блазенства часом,—
Клянiться, мене бачачи тодi,
Нi рук таким сплетiнням, нi кивками,
Анi казанням рiзних слiв двозначних,
Як: „Ми ж то знаєм“, чи „Могли б, схотiвши“,
„Коли б сказать...“, або „Коли б то змога“,—
Нiчим таким не зраджувать, що вам
Вiдомо щось. Так, цього не робiть.
I хай вам допоможе бог при скрутi.
Клянiться!

Привид
(внизу)

Кляніться!

Гамлет

Вгамуйсь, вгамуйсь, бентежний дух! Панове,
З любов'ю я звіряюся на вас.

І те все, чим такий бідак, як Гамлет,

Любов і приязнь висловити зможе,

Не забариться, з ласки бога. Йдімо.

І пальці—на вустах; мовчіть, прошу.

Наш вік звихнувсь. О доле зла моя!—

Наш вік повинен виправити я.

Ну що ж, ходім разом.

[Виходять.]

АКТ ДРУГИЙ

СЦЕНА ПЕРША

Кімната в домі Полонія

Входять Полоній і Рейнальдо.

Полоній

Даси йому ці гроші й лист, Рейнальдо.

Рейнальдо

Так, пане мій.

Полоній

Ти дуже мудро б учинив, Рейнальдо,
Коли б, до зустрічі із ним, розвідав
Його поводження.

Рейнальдо

Я мав цей намір.

Полоній

Так, так! відмінно сказано! Дізнайся ж
Найперш, які датчани є в Парижі,

І як, і хто; про кошти, де живуть;
Про товариство, про витрати; далі ж,
На манівцях питань того дійшовши,
Що син мій—їм відомий, ближче йди.
Та прямо всіх про нього не питай.
Удай, що ти його так, здаля знаєш.
Хоч так: „Я батька знав його і друзів.
Почасті і його“. Втямки, Рейнальдо?

Рейнальдо

О, дуже добре, пане мій.

Полоній

„Почасті і його; та,—скажеш,—мало;
Проте, я чув, що він, мовляв, бешкетник,
Такий, мовляв, сякий“,—і тут ліпи
Йому, що хочеш; та не надто густо,
Щоб честь не сплямувати;—стережись!
Так,—пустощі там, буйства,—помилки,
Що є, мовляв, властивими завжди
Юнацтву й волі.

Рейнальдо

Ну, приміром, гра?

Полоній

Еге ж; пияцтво, лайка, сварка, бійки,
Розпуста; так зайти далеко можеш.

Рейнальдо

Мій пане, це ж його збезчестить може!

Полоній

Та ні, гріхи ти сам пом'якшуй тонко.
Ти не кажи такого, щоб здалось,
Що він, мовляв, страшний розпусник, ні.
Не те; ти всі грішки висвітлюй так,
Щоб все було лише свавілля тінню,
Так, спалахами розуму палкого,
Буянням невгамованої крові,
Що всім властиво.

Рейнальдо

Так—але ж, мій пане...

Полоній

Так діяти тобі навіщо?

Рейнальдо

Так.

Хотів би знати.

Полоній

Добре. Ось мій замір,
І певен я, що це доріжка певна.
Поклавши злегка так на нього плями,
Ну, ніби річ зносила трохи вжитком,

Дивись:

Твій співрозмовник, що відкритись мусить,
Коли зазначені гріхи вбачав
У юнакові, про якого мова,—
У згоді з цим, будь певний, відповідь:
„Добродію“, чи „друже“, а чи „пане“,
Від звичаю й звичайності залежно
Бесідника й країни.

Рейнальдо

Добре, пане.

Полоній

І тоді він,—він... що ж я оце мав сказати?
Йй же богу, я щось таки мав сказати; на чому я спи-
нивсь?

Рейнальдо

На „У згоді з цим. будь певний, відповідь“,
на „Друже, або пане“.

Полоній

„У згоді з цим“... а так, гаразд, чудово;
Він скаже:— „З паном цим знайомий я.
Учора бачив, чи напередодні,
Тоді й тоді, із тим чи з тим, і справді,
Він в карти різавсь, здорово пиячив,
Побився, граючи в м'яча“; чи й навіть:
„Я бачив: входив він у дім непевний“.

Ну, там в бордель, а чи подібне щось.
Тепер ти бачив сам:
Взяла брехні принада карпа правди;
Так чиним ми, досвідчені й розважні,
З гачками йдем, на об'їздках берем,
По манівцях виходим навпростець.
Оттак ти мусиш розшукать сліди
Мойого сина. Зрозумів, Рейнальдо?

Рейнальдо

Так, пане мій.

Полоній

Так з богом; їдь здоровий!

Рейнальдо

Ласкавий пане.

Полоній

І сам спостережи його всі звички.

Рейнальдо

Так, пане мій.

Полоній

Хай розважається як слід.

Рейнальдо

Скажу.

Полоній

Бувай!

[Виходить Рейнальдо.

Входить Офелія.

Що, що, Офелія? в чім річ?

Офелія

О батьку, батьку, я так налякалась!

Полоній

Чого ж це, боже борони?

Офелія

Я поралась у себе із шитвом,
Коли принц Гамлет увійшов зненацька.
Камзол розстібнутий на ньому був,
Ввійшов без шляпи, а брудні панчохи
Спустились до землі. Блідіш сорочки
Він був увесь. Коліна цокотіли.
І так дививсь, немов він з пекла вийшов,
Щоб нам розповідати про жахи.

Полоній

З кохання збожеволів?

Офелія

Я не знаю,

Але побоююсь.

Полоній

Що він сказав?

Офелія

Він взяв мене за кисть і стиснув міцно;
Тоді ж на довжину руки ступнув,
І, руку вільну так до брів піднявши,
Вдивляється пильно став в моє лице,
Мов змалювать хотів. Стояв так довго
І, врешті, руку він труснув мені,
І тричі, так кивнувши головою,
Зітхнув так глибоко і так скорботно,
Мов груди розірвалися його
Й життя скінчилось; руку відпустив
І, повернувши голову до мене,
Не дивлячись на двері, вийшов геть,
Мов без очей знаходячи дорогу,
На мене тільки світло їх ллючи.

Полоній

Зі мною йди: ходім до короля.
Тут безум найсправжнісінький кохання,
Яке себе ж і губить буйством цим
І хилить волю до безумних вчинків,
Як часто тут, під небом, кожна пристрасть,
Що нас терзає люто. Я шкодую.
Чи ти казала щось гірке йому
Останнім часом?

Офелія

Ні, так як звеліли,
Листи відштовхувала й відмовлялась
Його приймати.

Полоній

З цього й збожеволів!
Шкода, що я його не оцінив.
Побоювавсь, що грається лише
Тобі на згубу. Підозрілість клята!
Йй-богу, нам, старим, властива стільки ж
Надмірна обережність і розважність,
Як юнакам—розважливості брак.
Ходім до короля—він мусить знати.
З любов'ю критись—більше лиха в світі,
Ніж буде лиха, як любов розкрити.
Ходім.

[Виходять.]

СЦЕНА ДРУГА

Палата в замку

Сурми. Входять Король, Королева, Розенкранц, Гільденстерн і Вельможі.

Король.

Привіт вам, Розенкранц і Гільденстерн!
Ми довго вас не зріли, та, крім цього,
Нагальний виклик спричинила ваш
Ще й інша справа. Ви, напевно, чули

Про зміну з Гамлетом. У ньому все,—
Ні внутрішня, ні зовнішня людина,—
Не схоже із минулим. Що могло б,
Крім смерті батька, розлучить його
Так неймовірно з розумінням власним,
Не дам я ради. Вас прошу обох,
Бо ж із дитинства ви зростали з ним,
І друзі з ним і віком і смаками,—
Я вас прошу: лишіться при дворі
На певний час і товариством вашим
Втягніть його в розваги, а також,
Як випадок дозволить, то дізнайтесь
Про невідоме, що його гнітить,
Бо, знаючи, і ліки ми знайшли б.

Королева

Він часто згадував про вас, мілорди,
І певна я,—серед усіх живих
До вас він найприхильніший. Як згодні
Ви нам явить зичливості і ласки
Настільки, щоб віддати нам свій час,
Надії нашої ставши у прислузі,
То вдячні будуть вам за ваш приїзд,
Як вдячності то личить королівській.

Розенкранц

Державці наші, владою своєю
Веління ваше ви могли б вдягти
Скоріш в наказу одяг, ніж в прохання.

Гільденстерн

Покору повну, все служіння вільне
Ми кладемо удвох до ваших ніг
І ждем наказів.

Король

Ми вдячні, Розенкранц і Гільденстерн.

Королева

Спасибі, Гільденстерн і Розенкранц.
Я вас прошу, відвідайте негайно
Мойого сина. Так змінився він!
Гей, цих панів до принца проведіть!

Гільденстерн

Хай бог йому оберне на добро
Присутність нашу й дружбу всю.

Королева

Амінь!

*[Виходять Розенкранц і Гільденстерн
та деякі Двірські.]*

Входить Полоній.

Полоній

Володарю, з Норвегії посланці
Щасливо повернулись.

Король

Ти завжди був за батька звісткам добрим.

Полоній

Чи так, мій пане? Впевнення прийміть.
І вірність, і душа моя не знають
Нікого більш, крім бога й короля.
І ось гадаю,—а чи мозок мій
Утратив хист ловити вірний слід
В державних справах,—мислю, що знайшов
Безумства Гамлета причину справжню.

Король

О, так скажи про це я прагну вчути.

Полоній

Прийміть послів спочатку; мене—потім.
Мої новини—фрукти на бенкеті*.

Король

Вшануй належно їх, введи їх сам.

[Виходить Полоній.]

Гертрудо, він говорить, що знайшов
Причину всіх нещасть із вашим сином.

Королева

Я певна: вся причина все в тому ж,—
Це—батька смерть і наш поспішний шлюб.

* Фрукти подавались останніми. Порівн. наше „солодке“.

Король

З'ясуем все.

Повертається Полоній з Вольтімандом і Корнелієм.

Привіт вам, друзі добрі!
Що ж, Вольтіманд, нам шле король, наш брат?

Вольтіманд

Вітань і побажань обмінний дар.
Він, з перших наших слів, послав спинити
Небожа збори; їх король вважав
За збори й готування на поляків,
Та, придивившись, він знайшов, що й справді
Це проти вас і Данії було.

У тузі, що його безсилля й хворість
Отак обдурені, він Фортінбраса
Звелів привести; той не опирався,
Докори дядька вислухав і зразу ж
Поклявся, що тепер ніколи більш
Не зніме зброї на величність вашу.
Тоді, зрадивши, дав старий Норвежець
Йому три тисячі щорічних крон,
І дозвіл дав—ужити на поляків
Усіх солдатів, зібраних раніш.
Він просить вас, і просьба ця ось тут,

(Подає документ.)

Щоб ви дозволили пройти для цього
Крізь ваші землі війську отому,

Із застереженням безпеки й прав,
Як викладено тут.

Король

Це нам до серця.
В час відповідніший ми прочитаем,
Розглянем справу цю й відповімо.
За працю добру дякуємо вам.
Спочити йдіть; вночі ж бенкет відправим;
Ми дуже раді вам!

[Виходять Вольтманд і Корнелій.]

Полоній

На добре вийшло.
Мої державці, викладати тут
Про те, чим є величність і відданість,
Чом день є днем, ніч—ніччю, часом—час,
Це значить марнувать ніч, день і час.
І тим, що розуму душа—короткість,
А велемовність—то прикраса лиш,
Короткий буду. Син ваш—божевільний,
Безумний; бо в чому ж і безум весь,
Як не в тому, щоб божевільним бути?
Та хай...

Королева

Мистецтва б менше—більше б суті.

Полоній

Я ж—без мистецтва! Те, що божевільний
Він є, це—вірно. Вірно, що шкода,
Й шкода, що вірно це; дурний зворот!
Та киньмо це; не буду мудрувати.
Він—божевільний; нам тепер лишилось
Знайти причину даного ефекту,
Точніше б я сказав, дефекту, бо
Ефект дефектний цей з причини виник.
Лишилось це, і ось в остачі що.
Ви зважте все.
Дочку я маю,—маю, бо моя,—
Яка в своїй слухняності таке ось
Дала мені; ви ж висновки робіть.

(Читає.)

„Небесній, ідоліві моєї душі, найприкрашенішій
Офелії“...—Це поганий вираз, пошлий вираз; най-
прикрашенішій—пошлий вираз; але ви почувете
далі. Ось.

(Читає.)

„На її прекрасні, білі груди, ці...“ і так далі.

Королева

Це все до неї Гамлет пише?

Полоній

О, почекайте, я усе скажу.

(Читав.)

Не вір, що сонце—рухливе,
Не вір у племін зір,
Не вір, що правда—брехлива,
В моє ж кохання—вір.

О любя Офелія, не щастить мені у цих розмірах. Я не вмю вираховувати мої зітхання; але я кохаю тебе, прекрасна, о найпрекрасніша, вір мені. Прощай. Твій назавжди, моя володарка, аж поки цей механізм належить йому. Гамлет“.

Дочка слухняна це мені дала;
І навіть більш—про залицяння всі
Розповіла—коли і що казав він.

Король

А як вона поставилась до цього?

Полоній

Ви як вважаєте, хто я такий?

Король

Людина честі, вірна й благородна.

Полоній

Радий довести. Що сказали б ви,
Коли б цю пристрась бачачи у льоті,—
І правду кажучи, раніш я бачив,
Ніж від дочки довідавсь,—що б сказали
І ви і королева, коли б я

Став грати роль пюпітра, а чи книжки,
Чи серцю б підморгнув, щоб німувало,
Байдуже споглядаючи любов,
Що б ви сказали? Я ж впритул заходивсь
І так моїй дочці я наказав:
Принц Гамлет—принц; у нього інший шлях!
Цього не мусить бути; їй звелів я
Замкнутись від відвідувань його,
Ні посланців не знати, ні дарів.
Плоди порад моїх—її утіха;
А він—відштовхнутий,—сказати стисло,—
Удався в тугу, їсти перестав,
А потім—неспанья, а потім—слабість,
А там—розгубленість,—і так по східцях
Він в безум впав. Безумний нині він,
Завдаючи усім нам туги.

Король

Гадаєш, в цьому річ?

Королева

Цілком можливо.

Полоній

Хотів би знати, чи було коли,
Щоб я про щось промовив ствердно: „так“,
І сталося б інак?

Король

Здається, ні.

Полоній

(показуючи на свою голову і плече)

Зніміть оце з цього, коли інакше.
Хай буде зачіпка якась, і я
Вже істину знайду, хоча б ховалась
Вона аж в центрі*.

Король

Як точніш дізнатись?

Полоній

Ви знаєте, часом він довго бродить
Отут по галереї.

Королева.

Так, це вірно.

Полоній

Ось в час такий я підпущу дочку.
За килим ставши, ми побачим зустріч.
Коли її він не кохає, й отже,
Не з цього збожеволів, хай тоді
Не справ державних доглядать мені,
А шкаф на фермі.

Король

Добре, перевірмо.

* Тобто в центрі землі.

Королева

Ось, бідний, він—іде, сумний, читає.

Полоній

Ідіть, обоє звідси йдіть, будь ласка;
Я підійду до нього.

*[Король, Королева і Вельможі виходять.
Входить Гамлет, читаючи.]*

О, дозвольте;

То ж як ся має принц мій добрий, Гамлет?

Гамлет

Добре, хвалити бога.

Полоній

Ви мене знаєте, принце?

Гамлет

Надзвичайно добре: ви—торговець рибою*.

* Ви — торговець рибою. Є багато тлумачень цієї фрази. Гамлет думає, що Полоній хоче вивудити його таємницю. Можливо, Гамлет натякає на те, що Полоній торгує товаром, який швидко псується. Крім того, є дані, що слово *fishmonger* означало також зводника. Цілком можливо, що весь ефект побудовано на протиставленні чесності жебрака (якими були тоді торговці рибою) і шахрайства канцлера—Полонія. Сплутати жебрака у лахмітті з вищим сановником держави міг, звичайно, тільки божевільний, якого й удає Гамлет.

Полоній

О ні, принце.

Гамлет

Ну, тоді я б хотів, щоб ви були такою ж чесною людиною, як він.

Полоній

Чесною, принце?

Гамлет

Так, сер; в наш час бути чесною людиною—це значить бути людиною, вивудженою з десятка тисяч.

Полоній

Це дуже вірно, принце.

Гамлет

Бо коли й сонце*,—таке божество!—плодить черву в здохлому собаці, цілуючи падло... Чи маєте ви дочку?

Полоній

Маю, принце.

* Можливо, ці слова Гамлет читає по книзі. Значення їх — навіть найпрекрасніше породжує тільки гидоту, коли воно входить у стосунки з гидотою. Одразу ж Гамлет згадує Офелію — навіть і вона може заразитись усім гидким, перебуваючи в цьому світі інтриг, насильства і злочинів.

Гамлет

Не дозволяйте їй прогулюватись на сонці; всякий плід є благословення; але не той, що може бути у вашої дочки. Друже, наглядайте за нею!

Полоній

Що ви хочете цим сказати? (*Убік.*) Весь час на-грає на моїй дочці. А спочатку він мене не впізнав; він сказав, що я—торговець рибою; далеко ж він, ох, далеко зайшов! Хоч тоді, коли я був молодим, я й сам зазнавав багато страждань від крайностей кохання; дуже схоже на це. Заговорю до нього знову.

— Що таке ви зволите читати, принце?

Гамлет

Слова, слова, слова.

Полоній

А про що мова, принце?

Гамлет

Між ким і ким?

Полоній

Я питаю, про що мова йде в тому, що ви зволите читати, принце?

Гамлет

Наклеп, пане! бо цей сатиричний крутій каже тут, що у старих людей—сиві бороди, що обличчя їх зморшкуваті, що з очей у них тече густа смола і сливовий клей; він каже, що у них повна відсутність розуму і разом з тим велика слабкість стегон; всьому цьому, пане, я хоч дуже й дуже йму віри, а проте вважаю, що це нечесно,—оттак взяти й написати; бо і ви, пане, були б такою ж старою людиною, як і я, коли б могли, до рака подібно, йти задом наперед.

Полоній

(убік)

Хоч це і божевілля, але в ньому є послідовність. Чи не хотіли б ви, принце, піти з цього повітря?

Гамлет

В могилу?

Полоній

А справді, це й було б—піти з цього повітря. (Убік.) Які значні часом його відповіді! Це та удача, на яку часто натрапляє божевілля і якою не могли б так щасливо розродитись ні розум, ні здоров'я. Я залишу його і постараюсь влаштувати побачення між ним і моєю дочкою.—Вельмишановний принце, дозвольте мені якнайпокірніше розлучитися з вами.

Гамлет

Немає нічого, сер, з чим би я розлучився охотніш; крім мого життя, крім мого життя, крім мого життя!

Полоній

Щасливо залишатись, принце.

Гамлет

О, ці велемовні, старі дурні!

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

Полоній

Ви принца Гамлета шукаєте? Він тут.

Розенкранц

(до Полонія)

О сер, спасибі вам.

[Виходить Полоній.]

Гільденстерн

Вельмишановний принце мій!

Розенкранц

Улюбленіший принце!

Гамлет

Мої найкращі, мої любі друзі! Як ся маеш,

Гільденстерн? А ти, Розенкранц? Як же, хлопці, ви живете обое?

Розенкранц

Як всі невизначні сини землі.

Гільденстерн

Щасливі з того, що не зверхщасливі.
Не шишка ми на ковпаку Фортуни.

Гамлет

Але ж і не підошви її черевиків?

Розенкранц

Також ні, принце.

Гамлет

Тоді, значить, ви живете біля її пояса, або ж у самому вогнищі її ласк?

Гільденстерн

О, ні, ми—на непоказних місцях у неї.

Гамлет

На непоказуваних місцях Фортуни? О, звичайно: вона ж таки повія—ця Фортуна. Що новенького?

Розенкранц

Нічого, принце, крім того, що світ зробився чесніший.

Гамлет

Ну, тоді, значить, близький день страшного суду. Але ваша новина неправдива. Дозвольте мені розпитатись докладніше; чим це ви, любі друзі, завинили перед Фортуною, що вона заслала вас сюди, у в'язницю?

Гільденстерн

У яку в'язницю, принце?

Гамлет

Данія—це в'язниця.

Розенкранц

Тоді й увесь світ—в'язниця.

Гамлет

Та ще й чудова,—в ній є багато казематів, камер і підземель. А Данія—ще й одна з найгірших.

Розенкранц

Ми так не думаємо, принце.

Гамлет

Ну, значить, для вас це й не є так; бо ж нема нічого в світі ні доброго, ні поганого,—це тільки думка наша робить усе таким чи іншим. Для мене Данія—в'язниця.

Розенкранц

Ну, тоді це ваша честолюбність робить її в'язницею,—вона надто тісна для вашого духа.

Гамлет

О боже, та я б міг бути замкнений у горіховій шкаралупі і вважати себе королем нескінченного простору, коли б тільки мені не снились погані сни.

Гільденстерн

Саме ці сни, без сумніву, і є честолюбність, бо й сама суть честолюбності є всього лише тінь сну.

Гамлет

Але й сон є всього тільки тінь.

Розенкранц

Вірно; і я вважаю, що честолюбність це щось настільки ефемерне і легковажне, що є тільки тінь тіні.

Гамлет

Тоді, значить, наші жебраки—це тіла, а наші монархи й пишні герої—тільки тіні жебраків. Чи не піти нам до палацу, бо, слово честі, я вже більше не можу займатись міркуваннями.

Розенкранц і Гільденстерн

Ми до ваших послуг.

Гамлет

Тільки не треба цього. Я не хочу дорівнювати вас до решти моїх служників, бо скажу вам, як чесна людина, — доглядають мене жадливо*. Але коли залишатись і далі на стежці дружби, то скажіть мені, що ви поробляете в Ельсінорі?

Розенкранц

Ми тільки хотіли побачитися з вами, принце; нічого іншого.

Гамлет

Я — такий жебрак, що бідний навіть на подяку; але все ж я вдячний вам; хоч, правду кажучи, любі друзі, за мої подяки пів пенні дати — і те буде надто дорого. По вас не послали? Це — ваше власне бажання? Це — добровільний приїзд? Ну, будьте ж, будьте чесними зі мною! та ну бо, кажіть!

Гільденстерн

Що маємо ми сказати, принце?

Гамлет

Ну, що завгодно, тільки б про це. По вас послали? Є щось схоже на визнання у ваших очах, і вашій скромності не вистачає лукавства,

* В цих словах — натяк. Гамлет хоче сказати, що за ним стежать шпигуни короля.

щоб приховати це. Я знаю: ласкаві король і королева послали по вас.

Розенкранц

З якою метою, принце?

Гамлет

Ось це саме ви й маєте мені пояснити. Але я закликаю вас: в ім'я прав нашого приятелювання, в ім'я згоди нашого юнацтва, в ім'я обов'язків нашої вічної любові, в ім'я усього найдорожчого, чим найкрасномовніший з ораторів міг би вплинути на вас, будьте чесними й одвертими зі мною: чи послали по вас, чи ні?

Розенкранц

(тихо до Гільденстерна)

Що ви скажете?

Гамлет

(убік)

Так, тепер я вас бачу наскрізь.—Коли ви любите мене, не крийтеся від мене.

Гільденстерн

Принце, по нас послали.

Гамлет

Я вам скажу, для чого. Таким чином, моя передбачливість попередить ваше зізнання, і ваша обіцянка королю і королеві зберігати таємницю не позбудеться жодної пір'їнки. Останнім часом,— а чому, я й сам не знаю*,—я втратив усю свою веселість, облишив усі свої звичні заняття; і справді, настрої у мене такий тяжкий, що оця прекрасна будова—земля здається мені безплідною скелею, цей найчудовіший балдахін,—повітря, гляньте, ця прекрасно напнута твердь, ця велична покрівля, викладена золотим вогнем,—усе це здається мені тільки мутним і чумним згущенням випарів. Який майстерний утвір—людина! Який благородний розумом! Який нескінченний здібностями! У формах своїх і рухах—який виразний і подиву гідний! В дії—який подібний до ангела! У пізнанні—який подібний до бога!—Окраса всесвіту! Вінець усього живучого! І що ж для мене ця квінтесенція тліну? Ні, люди не викликають у мені захоплення; і жодна жінка теж, хоч ви вашою усмішкою й хочете ніби сказати щось інше.

Розенкранц

Принце, подібної речі нам і на думку не спадало.

* Гамлет повторює слова визначного італійського гуманіста Піко де ля Мірандолла. Таким чином Гамлет говорить про свій минулий, осяяний сонцем, світогляд людини Відродження.

Гамлет

Так чому ж ви усміхнулись тоді, коли я сказав, що „люди не викликають у мені захоплення“?

Розенкранц

Бо я подумав, принце, про те, що коли ви не захоплюєтесь людьми, то як сухо зустрінете ви акторів! Ми наздогнали їх у дорозі; і вони ось-ось мають прибути, щоб запропонувати вам свої послуги.

Гамлет

Той, хто грає королів, буде прийнятий гаряче— його величність дістане належну данину від мене; відважний рицар знайде роботу для своєї шпаги і для свого щита; коханець не зітхатиме без нагород; меланхолік мирно закінчить свою роль у п'єсі; блазень розсмішить сміхотливих, а героїня вилитиме вільно серце своє, хоч білий вірш і зазнає від цього шкоди.

Які це актори?

Розенкранц

А це ті самі, якими ви так захоплювались,— столичні трагіки.

Гамлет

Що ж примусило їх мандрувати? Їх осілість і для репутації, і для прибутків була для них зручнішою.

Розенкранц

Я гадаю, що їх неприємності походять від останніх нововведень.

Гамлет

Чи таку ж повагу вони мають, як тоді, коли я був у місті? Так само їх відвідують?

Розенкранц

Ні, кажучи правду, цього вже нема.

Гамлет

Як це трапилось? Чи вони почали вже іржавіти?

Розенкранц

Ні, їх ретельність все така ж, як і була, але там, принце, з'явився виводок дітей*, маленьких соколят, які кричать з усієї сили, і їм за це шалено плещуть; тепер вони в моді і так паплюжать театри для широкої публіки, що чимало з тих, у кого шпага при боці, побоюються гусячих пер і рідко коли наслідуються відвідувати звичайний театр.

* Мова йде про успіх акторських труп, складених з хлопчаків-підлітків. У аристократичної публіки вони користувалися великим успіхом.

Гамлет

Які це діти? Хто їх утримує? Скільки вони одержують? Чи будуть вони займатись своїм ремеслом тільки доти, доки зможуть співати дитячими голосами? А чи не скажуть вони колись згодом, тоді, коли підростуть і стануть звичайними акторами, — а це ж дуже можливо, якщо у них не знайдеться кращих засобів для існування, — чи не скажуть вони, що їх критики завдали їм шкоди, спокусивши їх знущатись з їх власної майбутності?

Розенкранц

Дійсно, чимало було галасу з обох боків, і публіка не вважає гріхом під'юджувати їх до сварок. Одного часу за п'єсу не давали анічогісіньки, якщо поет і актор не доходили до кулаків.

Гамлет

Невже це можливо?

Гільденстерн

О, чимало було витрачено мозків.

Гамлет

І ці хлопчаки взяли гору?

Розенкранц

Так, мій принце; і над Геркулесом з його ношею—теж*.

Гамлет

Це не дуже дивно; ось мій дядько—король Данії, і ті, що перекривлювали його, поки мій батько був живий, платять нині по двадцять, по сорок, по п'ятдесят і по сто дукатів за його портрети-мініатюри. Чорт забирай, в цьому є щось надприродне, коли б тільки філософія могла це розплутати.

Сурми і барабани за сценою.

Гільденстерн

Ось і актори.

Гамлет

Панове, я дуже радий бачити вас в Ельсінорі. Ну, дайте мені ваші руки: зовнішність гостинності це—чемність і ласкавість; дозвольте ж мені привітати вас за всіма правилами, щоб мое поводження з акторами, яких, я вам кажу, я маю зустріти якнайлюб'язніше, не здалось вам більш чемним, ніж мое поводження з вами. Я радий вам. Але мій дядько-батько і моя тітка-мати помиляються.

* Театр, учасником якого був Шекспір, називався „Глобус“ і мав емблемою Геркулеса, що підтримує земну кулю.

Гільденстерн

В чому, любий мій принце?

Гамлет

Я безумний тільки під час норд-норд-весту; коли ж вітер південний, то я умію відрізнати сокола від чаплі.

Входить Полоній.

Полоній

Мої найкращі побажання вам, панове.

Гамлет

Послухайте, Гільденстерн,—і ви також—на кожне вухо по слухачу: оця велика дитина, яку ви тут бачите, ще не вилізла з своїх пелюшок.

Розенкранц

Можливо, вона вдруге потрапила до них; бо кажуть, що стара людина—це подвійна дитина.

Гамлет

Я вам пророкую, що він прийшов сказати мені про акторів; ось побачите.—Ви сказали вірно, сер: в понеділок вранці; так воно в дійсності і було.

Полоній

Принце, я маю новини для вас.

Гамлет

Мілорд, я маю новини для вас. Коли Росцій був актором у Римі...

Полоній

Актори прибули сюди, мій принце.

Гамлет

Ну, ну!

Полоній

Слово честі!

Гамлет

Так тоді там кожний актор їхав на своєму ослі...

Полоній

Найкращі актори в цілому світі! однаково вмілі для трагедій, комедій, історій, для пасторалей, пасторальних комедій, історичних пасторалей, для трагедійних історій, для трагедійно-комедійно-історичних пасторалей, однаково вмілі як для сцен неподільних, так і для необмежених поем; Сенека для них не може бути надто важкий, а Плавт— надто легковажний. Як для ролей писаних, так і для ролей вільних це—єдині люди.

Гамлет

О, Іефай, суддя Ізраільський, яким скарбом ти володів!

Полоній

А що за скарб він мав, мій принце?

Гамлет

О,

„Дочку єдину мав красну,
Її любив він найніжніш“.

Полоній

(убік)

І все про мою дочку.

Гамлет

Хіба я не маю рації, старий Ієфай?

Полоній

Коли ви звете мене Ієфаєм, мій принце, то у мене,
справді, є дочка, яку я люблю щонайніжніш.

Гамлет

Ні, далі йде не те.

Полоній

А що ж іде далі, мій принце?

Гамлет

А ось:

„В один із днів,
Як бог схотів...“

А далі ви знаєте:

„І так і сталося,
Як гадалось...“

Перший куплет цієї побожної пісеньки розповість вам про те, що йде далі; бо, дивіться, йдуть мої скорочувачі.

Входять чотири чи п'ять Акторів.

Просимо завітати, панове; радий вам усім! Я радий вас бачити в повному благополуччі. Просимо, любі друзі.—А, мій старий друже! Твоє обличчя обросло бородою відтоді, коли я тебе бачив востаннє; чи ти прибув у Данію, щоб вразити мене? Що таке, моя юна героїня й пані? Клянусь пречистою, люба пані*, ви тепер ближче до неба, ніж тоді, коли я вас бачив востаннє, на цілий каблук. Благайте бога, щоб ваш голос не тріснув, як золотий, що вийшов з ужитку. Панове, я дуже радий вас бачити усіх! Ну, ми, як французські соколятники, налетимо на все, що побачимо. А ну, швидше, якийсь монолог! Покажіть нам зразок вашої майстерності! ну бо, якийсь жагучий монолог!

Перший Актор

Який монолог, ласкавий наш принце?

* За часів Шекспіра жіночі ролі виконувались хлопчиками — підлітками, яких цінили за їх ніжний („золотий“) голос.

Гамлет

Я пам'ятаю, ти читав мені одного разу монолог з п'єси, яка ніколи не була поставлена на сцені; а коли це й було, то не більше одного разу; бо п'єса, я пригадую, не сподобалась; для більшості це було, так би мовити,—ікрою*; але, на мою думку і на думку інших, які розуміють більше від мене,—це була чудова п'єса, добре поділена на сцени, побудована стільки ж із відчуттям міри, скільки і з умінням. Я пам'ятаю, хтось сказав, що віршам невістачає прянощів, щоб зробити зміст смачним, і що у фразі немає нічого такого, що можна було б приписати афектації автора; проте, називали це чесним способом, настільки ж здоровим, наскільки й приємним, і куди більш красивим, ніж витонченим. Один монолог у цій п'єсі я полюбив особливо: це—оповідання Енея Дідоні;** і особливо там, де він розповідає про вбивство Пріама. Коли монолог цей ще живе у твоїй пам'яті, то почни з цього рядка; почекайте, почекайте, як це...

* Ікра за часів Шекспіра ввозилася англійськими купцями з Росії і була дуже дорогими ласощами.

** Мова йде, очевидно, про „Дідону, царицю карфагенську“, трагедію великого англійського драматурга Крістофера Марло (1564—1593). Шекспір цитує Марло не точно. Це „вільний переказ“, де є й трохи іронії над „несамовитим“ стилем великого трагіка.

„Жорстокий Пірр з гірканським звірем схожий...“
Ні, не так, але починається з Пірра*.

„Жорстокий Пірр, що зброю чорну мав,
Як заміри його, як ніч ота,
Коли лежав він у коні зловіснім,—
Тепер жахний цей чорний колір вкрив
Жахнішою геральдиккою: нині—
Суцільний пурпур він,—у барвах крові
Батьків, синів, дочок і матерів.
І кров спеклась від полум'яних вулиць,
Що світло кляте і безжальне ллють
На вбивства всі; з вогню і гніву п'яний,
Обліплений липучою смагою,
З очима, як карбункули, шукає
Пріама-старика“.

Так; тепер продовжуй ти.

Полоній

Йй-богу, принце, добре прочитано, з належною
виразністю і з пристойним відчуттям міри.

Перший Актор

„І ось знаходить;
Той марно битись хоче; меч днедавній
Руки не слухається, ліг, де впав,
Наказу непокірний; в бій нерівний

* Пріам—троянський цар, чоловік Гекуби. Пірр—син
Ахілла, один з ватажків грецького війська. Пірр про-
никнув у Трою в славнозвісному дерев'яному коні.

Пірр до Пріама мчить; заміривсь люто;
І впав від вітру хижого меча
Старик. Тоді бездушний Іліон,
Мов вчувши подув цей, чоло вогненне
Схиляє вниз і моторошним хряском
Слух Пірра полонить; ось меч його,
Що знісся вліт на голову молочну
Царя Пріама, мов загруз в повітрі.
Так Пірр стояв, мов нелюд на картині.
І, мов до волі й замірів байдужий,
Нічого не чинив.
Таке перед грозою часто бачим:
У небі—тиша, хмари—нерухомі,
Вітри—ні звуку, і земля внизу,
Як смерть, спокійна. Раптом грім жахний
Рве все навкруг; так, після тиші, Пірра
Повстала помста кличе в дію знов;
І так ніколи молоти Циклопів
Не били в броню Марса, куючи,
Нещадно так, як Пірра меч кривавий
Впав на Пріама нині.
Геть, геть, Фортуно! Ти—повія! Боги,
Всім сонмом геть її позбавте влади,
Зламайте в колесі її шпиці й обід,
І маточину вниз з небес шпиля
Шпурніть до бісів!“

Полонія

Це—надто довго.

Гамлет

До цирюльника піде, разом з вашою бородою.
Прошу тебе, продовжуй. Він волів би краще танцювальну піснюльку або сороміцьке оповідання,— інакше він спить; кажи далі; перейди до Гекуби.

Перший Актор

„Та хто б узрів невдягнену царицю“...

Гамлет

„Невдягнену царицю?“

Полоній

А це добре:— „невдягнену царицю“,—це добре.

Перший Актор

Що босоніж біжить; і сліз потік
Загрожує вогню; і шматтям вкрита
До діадеми звикла голова;
Весь одяг—ковдра (схоплена в жаху)
Навколо лона, висхлого від родів.
Хто б це узрів, отруйним язиком
Прокльони б вилив на Фортуни владу.
І якби боги бачили її,
Коли у втісі лютий Пірр кришив
Мечем безжальним чоловіка тіло,
То крик її раптовий, зойк її,—
Якщо не зовсім їм чуже все смертне,—

Пекучі очі неба б заросив
І стурбував богів*.

Полоній

Дивіться, він же зблід! Хіба не сльози у нього
в очах! Я вас благаю, годі.

Гамлет

Гаразд, ти потім доскажеш мені решту. Шановний пане мій, чи не зробите ви таку ласку: догляньте, щоб акторів добре влаштували. Чуєте, хай їх приймуть добре. Адже вони—це огляд і короткі хроніки часу; краще вже вам після смерті дістати погану епітафію, ніж поганий відзив від них, поки ви живі.

Полоній

Принце, я їх прийму відповідно до їх заслуг.

Гамлет

Е ні, дзуськи, шановний, значно краще! Якщо приймати кожного по його заслугах, то хто ж уникне батогів? Прийміть їх відповідно до власної вашої честі й гідності; чим менше вони цього заслугують, тим більші будуть заслуги вашої доброти. Проводіть їх.

Полоній

Ходімо, панове.

Гамлет

Йдїть за ним, друзі; завтра ми дамо виставу.

[Виходять Полоній і всі Актори, крім Першого.]

Слухай но, старий друже, чи можете ви зіграти „Вбивство Гонзаго“?

Перший Актор

Так, принце.

Гамлет

Ми подивимось це завтра ввечері. А чи могли б ви, якщо це буде потрібно, вивчити монолог на якихось дванадцять чи шістнадцять рядків, які б я склав і вставив туди? Зможете?

Перший Актор

Так, принце.

Гамлет

Чудово! Йди за цим паном, та глядїть мені, не глузуйте з нього.

[Виходить Перший Актор.]

Любі мої друзі, я розпрощаюся з вами до вчора; радий вас бачити в Ельсінорі.

Розенкранц

Ласкавий принце!

Гамлет

На все!

[Виходять Розенкранц і Гільденстерн.]

Ось я і сам. О боже мій!
Який крутій, який я підлий раб!
Чи не потворне те, що цей актор
Лише в уяві, тільки сном жаги
Так дух підніс до вигадки своєї,
Що з праці цієї навіть зблід увесь!
В очах—сльоза, і розпач—постать вся,
І голос рветься, й все у згоді з тим,
Що вигадка велить. І все зза чого?
Зза неї? Зза Гекуби?
А що ж йому Гекуба, він—Гекубі,
Щоб сльози лити? Що б він учинив,
Коли б мав привід для жаги, підказ,
Як маю я? Залив слізьми б він сцену
І грізний монолог врубив би в слух.
Збезумів винний би, вжахнувся б чистий,
Збентежився б невіглас. Всім, усім
І вуха й очі він би приголомшив.
А я?
Тупий і млявий йолоп, сохну, мимрю,
До власних справ байдужий. Говорити—
Та й то не смію. О, за нього навіть,
За короля, чиє життя й спадщина
Так клято вкрадені. Я—боягуз?
Ну, хто падлюкою назве мене?

Хто вирве бороду й в обличчя кине?
Чи голову проб'є? Смикне за ніс?
Брехню заб'є в горлянку? Ну, хто зробить?
Ха!

А я б, Йй-богу, стерпів, бо у мене ж
Печінка голуб'яча й жовчі брак,
Щоб зло, як слід, сприймати, бо інакше
Давно б я всіх шулік нагодував
Падлом падлюки. О, в крові падлюка!
Гидкий, розпусний, підлий, лютий звір!
О помста!

Який бо я осел! Оце відвага!
Я, батька вбитого єдиний син,
До помсти небом кликаний і пеклом,
Словами серце тішу, як повія,
Як баба, лайкою спливаю, фу!
Мов посуду перемивальниця!
Гидота! Геть! Ти, мозок мій, до справи!
Я чув, що винні в злочині, часом,
В театрі будши, грою захопившись,
Бували так зворушені, що враз
У злочинах своїх і зізнавались.
Бо вбивство, хоч німе воно, а все ж
Таємно й дивно каже. Я звелю
Акторам ним зіграти перед дядьком
Подібне щось до вбивства батька, й я
Вгризусь очима в нього; хай здригнеться—
Я знатиму свій шлях. Бо дух отой
Дияволом міг бути; в його владі —

Вбиратись в образ любий. Може він,
Мою скорботу знаючи і слабість,—
Над душами такими дужий він,—
Веде мене до згуби. Грунт міцніший
Мені потрібний. П'еса ця—петля.
Вона сумління вловить короля.

АКТ ТРЕТІЙ

СЦЕНА ПЕРША

Кімната в замку

Входять Король, Королева Полоній, Офелія, Розенкранц і Гільденстерн.

Король

І вам ніяк дізнатись не щастить,
Навіщо ж він вдається в цю тривогу?
Що так бентежить спокій днів його
Цим безумом буйним і небезпечним?

Розенкранц

Він визнає збентеження своє,
З чого ж воно—казати нам не хоче.

Гільденстерн

Про щось дізнатись далі—не дається
І з хитрістю безумця вислизає,
Як тільки підведем до визнання
Про стан його.

Королева

Він добре вас прийняв?

Розенкранц

Цілком, як личить.

Гільденстерн

Але ж і вимушено теж цілком.

Розенкранц

В запитаннях скупий, та дуже щедрий
У відповідях.

Королева

Спробували ви
Втягти його в розваги?

Розенкранц

Так трапилось, що, їдучи сюди,
Акторів обігнали ми; і принцу
Про це сказали—він немов зрадів,
Про це почувши; тут вони вже, мабуть,
І, як гадаю, мають вже наказ
Сьогодні грати ввечері.

Полоній

Це вірно;
І принц просив, щоб запросив я ваші
Величності—почути й подивитись.

Король

Зі щирим серцем; нам відродно вчути,
Що він до цього схильний.
Панове, ви ж загострюйте цю схильність
У намірах його до цих розваг.

Розенкранц

Ми докладем зусиль.

[Виходять Розенкранц і Гільденстерн.]

Король

Гертрудо любя,

Залиште нас; по Гамлета послав я,
Щоб він, неначе випадково, тут
Зустрівсь з Офелією.
Ми станем з її батьком поблизу—
Законні шпигуни, незримі, глянем,—
Щоб з їх побачення судити нам
І з'ясувати з поведінки принца,
Чи це кохання муки, а чи ні—
Його бентежать так.

Королева

Я вам корюсь.—

І хай, Офелія, відкриють нам,
Що врода ваша—вся причина щасна
Його нещастя; тоді чесноти ваші
На шлях колишній привернуть його
Для честі вас обох.

О ф е л і я

Коли б так сталось!

[Виходить Королева.]

П о л о н і й

Проголуйсь, дочко, тут.

(До короля.)

Найласкавіший,

Сховайтеся, прошу.

(До Офелії.)

— Читай цю книгу.

Подоба заняття нехай підкреслить
Твою самотність. Винні в цьому всі. —
Доведено ж — побожністю обличчя
Та виглядом святенним навіть чорта
Підмазати медом можна.

К о р о л ь

Надто вірно!

(Убік.)

Як боляче сумління він стьобнув!
Щока повіі, фарбами укрита,
Під цим покровом не така гідка,
Як вчинок мій під фарбуванням слів.
О цей тягар важкий!

Полонія

Я чую, він іде; ходімо авідси.

[Виходять Король і Полоній.]

Входить Гамлет.

Гамлет

Так. Бути чи не бути?—ось питання!
Що благородніш для душі—терпіти
Каміння й стріли долі нависної,
Чи зняти зброю проти моря бід,
Та їх здолать борінням? Вмерти,—спати,—
Лише; й сказати, що кінчає сон
І серця біль і тисячі ударів,
Що плоті спадком є,—кінця такого
Не можна не жадать! Умерти; спати!
Так, спати... Може й снити? Ось в чім річ!
Які видіння смертний сон порушать,
Коли ми скинем тлінне сум'яття?
Оце спиняє нас; оце той роздум,
Що бідам всім продовжує життя.
Бо хто б терпів бичі й образи віку,
Знушання гордих і безправ'я гніт,
Крутню судів, кохань нещасних розпач,
Пиху владущих і образи всі,
Яких чесноті завдає негідність,
Коли б він сам розрахуватись міг
Ножем звичайним! Хто б тягнув ярмо,
Спливаючи і бідканнями й потом?

Ні, страх чогось, що після смерті буде,—
Країна невідкрита, звідки жодний
Мандрівник не вернувся,—крише волю,
Примушує терпіти всі нещастя,
А не спішити до незнаних лих.
Так роздум робить боягузів з нас,
І рішення рум'янець в'яне так,
Природу втративши в блідоті думки,
А заміри пстужні і значні,
Убік звертаючи свою ходу,
Ім'я втрачають „ді“. Тихше! Тихше!
Входить Офелія.

Офелія?—

У молитвах своїх
Згадай усі гріхи мої, о німфо!

О ф е л і я

Як ви ся мали, принце, в дні останні?

Г а м л е т

О, дуже вдячний, добре, добре, добре.

О ф е л і я

У мене, принце, є від вас дарунки;
Хотіла вам їх я давно вернуть.
Прийміть їх, я вас прошу.

Г а м л е т

Я? о ні!

Я вам не дарував нічого.

О ф е л і я

Ні, принце мій, ви дарували; з ними—
Слова, що запашні були, від них
І дар ставав цінніший: зник той запах.
Візьміть. Ніщо—багатство всіх дарів,
Коли на ласку дарівник збіднів.
Ось, принце.

Г а м л е т

Ха-ха! Ви—чесна дівчина?

О ф е л і я

Що таке, мій принце?

Г а м л е т

Ви—красиві?

О ф е л і я

Що ваша височність хоче сказати цим?

Г а м л е т

А те, що коли ви і цнотливі і красиві, то не
припускайте ніяких розмов між вашою цнотою і
красою.

О ф е л і я

Хіба ж, мій принце, у краси може бути краще
товариство, ніж цнота?

Гамлет

О, влада краси скоріше перетворить цноту з того, чим вона є, на зводню, ніж сила цноти зможе перетворить красу на свою подобу*. Колись це було парадоксом, але наш вік підтвердив це. Я був колись закоханий у вас.

Офелія

Так, принце, і я мала підстави вірити цьому.

Гамлет

Вам не треба було вірити мені. Скільки не прищеплюй чесноту до нашого старого пня, а все ж таки він буде в нас. Я не був закоханий у вас.

Офелія

Тим болючіше я обдурена.

Гамлет

Йди до монастиря! Навіщо тобі плодити грішників? Я сам більш-менш порядна людина; але все ж я міг би обвинуватити себе в таких гріхах, що ліпше б моя мати і не родила мене; я дуже гордий, мстивий, честолюбний. До моїх послуг більше гріхів, ніж думки мої можуть їх обмірку-

* Тобто краса жінки розбещує її і чесність жінки не може боротися проти спокуси її ж власною красою.

вати; стільки їх, що уява не може надати їм образів, і часу не вистачить, щоб їх усіх скоїти. Навіщо таким молодцям, як я, плазувати між небом і землею? Усі ми—запеклі падлюки! Жодному з нас не йми віри! Іди своїм шляхом до монастиря. Де ваш батько? *

О ф е л і я

Вдома, принце.

Г а м л е т

Ну, так хай там замкнуть двері, щоб він міг клеїти дурня тільки у себе вдома. Прощайте.

О ф е л і я

(убік)

О, допоможи йому, милосердне небо!

Г а м л е т

Якщо ти одружишся, то я дам тобі замість весільного подарунка таке прокляття: хоча б ти була такою ж цнотливою, як крига, такою ж чистою, як сніг—ти все одно не unikнеш обмови. Іди ж

* Дуже імовірно, що в цей час Гамлет помітив Полонія, який підслухує їх розмову; цим питанням Гамлет хоче випробувати чесність і ширість Офелії. Переконавшись у її брехливості, він вибухає гнівом. Так тлумачили цю сцену кращі виконавці цієї ролі—Кін, Мочалов, Россі, Ірвінг.

геть до монастиря! Іди! Прощай. Ну, а коли вже ти неодмінно захочеш одружитись, то поберись з дурнем; бо ж розумні люди знають, занадто добре, яких потвор ви робите з них. До монастиря! І якнайшвидше! Прощай!

О ф е л і я

(убік)

О сили небесні, наверніть його на розум!

Г а м л е т

Я наслухався про ваше підмальовування; о, занадто багато! Бог вам дав одне обличчя, а ви самі собі малюєте інше. Ви підтанцьовуєте, ви підстрибуєте, ви лепечете, ви прізвиська прикладаєте до божих створінь, і ви всі удаєте, що ваша розбещеність—це, мовляв, тільки невідання. Годі, з мене вистачить! Це мене призвело до божевілля. Я кажу—у нас більше не буде одружень; ті, що вже одружились, ті всі, крім одного, житимуть; а всі інші хай залишаться такими, які вони є. До монастиря! Геть!

[Виходить.]

О ф е л і я

Який високий розум зруйнувавсь!
Вельможі зір, ученого язик,
Солдата меч, надія й цвіт держави;
Смаку свічадо, гожості зразок,

Зразок в усьому всім,—кінець! Упав!
А я, найнещасливіша з жінок,
Обітів ніжних меду скуштувавши,
Дивлюсь, як гордий розум без ладу
Реве, мов дзвонів хор, що з тону збився.
Безцінна юнь спотворена уся,
Квітучий образ весь. О біль невтішний!
На це дивитись, бачивши колишне.

Повертаються Король і Полоній.

Король

Кохання? Не в ньому його думки,
І те, що він сказав, хоча й безладно,
Безумством не було. В його душі
Висиджує його скорбота щось,
І я боюсь,—на світ з'явиться може
Щось небезпечне. Цьому запобігти,
Розміркувавши швидко, мислю так:
До Англії пошлю його негайно—
Зібрати там невзяту данину:
Можливо, море і країни різні
Вражіннями новими знищать те,
Що оселилося у нього в серці,
Над чим так б'ється мозок, що цілком
Його спотворює. Ну, як гадаєш?

Полоній

Так буде добре; гадку маю все ж,
Що все коріння і початок туги —

Усе ж в коханні цім. Ну, як, Офелія?
Що принц казав, не повторяй, ми знаєм,—
Ми чули все.

(До короля.)

Чиніть, мій пане, так,
Як зволите, та все ж хай після п'єси
Запросить принца королева-мати
Відкритись їй; хай скаже прямо все,
І, якщо зволите, я заховуюсь,
Підслухаю; не скаже він—тоді
До Англії зашліть, чи ув'язніть,
Де зволить ваша мудрість.

Король

Так. Доволі!

Безумцям дужим не дарують волі.

СЦЕНА ДРУГА

Покій у замку

Входить Гамлет і двоє чи троє Акторів.

Гамлет

Виголосіть цей монолог, будь ласка, так, як я
вам його прочитав,—легко й просто; але коли
ви почнете ревти, як це роблять деякі з ваших
акторів, то краще б мені чути, як мої рядки про-
казує міський оповісник; і не надто ретельно пи-

ляйте повітря руками, ось так. Усе робіть розважно, бо в самому потоці, в бурі і, так би мовити, у самому смерчі жаги ви мусите додержувати і зберігати чуття міри, яка надає цій пристрасті м'якості. О, мене обурює до глибини душі, коли я чую, як здоровецький, патлатий паруб'яга роздирає жагу на шматки, на справжнісіньке клоччя, коли я чую, як він шматує вуха партерові*, який, щонайбільше, тільки й охочий до безглузвих пантомім та галасування. — Я б відшмагав такого хлопчину, що хоче переплюнути Термаганта**; вони й Ірода переіродять***. Будь ласка, уникайте цього.

Перший Актор

Я ручусь вашій височності.

Гамлет

Але не будьте також надто млявими — хай ваш власний розсуд буде вашим навчителем; погоджуйте дію із словами, а слова із дією. Особливо ж стежте за тим, щоб не переступати меж вільної природності, бо все перебільшене — суперечить

* Партер — звичайно, не в нашому розумінні. Це — найдешевші місця під відкритим небом. Глядачі в партері стояли.

** Термагант — легендарний сарацинський цар у старовинних містеріях.

*** Цар Ірод був улюбленим героєм містерій. Він жахав і розважав глядачів своїми „несамовитими“ вчинками.

мистецтву гри, а метою цього мистецтва, раніш і тепер, було і є—тримати дзеркало перед природою: показувати чесноті її власні риси, чванливості—її справжній образ, а всякому вікові і втіленню часу—їх форму й відбиток. Коли переступити через це, або коли не дійти до цього, то, хоч це й розсмішить невігласа, а проте, знавця це засмутить; а саме ж його думка, як і ви згодитесь, має переважати думку повного театру невігласів. О, я бачив деяких акторів, як вони грали, і чув, як дехто їх похваляв, і навіть дуже,—але ці актори, коли дозволено буде так висловитись, не маючи ні голосу християнського, ні ходою не схожі ні на християн, ні на поганців, ні на людей взагалі, так викилялись і так вили, що я собі думав, чи не зліпив їх, бува, якийсь поденник природи, та ще й погано зліпив, бо надто ж огидно наслідували вони людину.

Перший Актор

Я сподіваюсь, що ми більш-менш викоренили це у себе.

Гамлет

О, викореніть це зовсім! А тим, хто грає у вас блазнів, не дозволяйте казати більше того, що їм належить, бо бувають і такі серед них, що починають самі сміятись, щоб розсмішити певну частину дурних глядачів, хоч саме в той час треба було б

привернути увагу до якогонебудь важливого місця п'єси. Це—підло і вказує на вельми жалюгідну честолюбність у того дурня, який вживає цього прийому. Ідіть, приготуйтеся.

[Виходять Актори.]

Входять Полоній, Розенкранц і Гільденстерн.

Ну, як там, сер? Чи бажає король послухати цю п'єсу?

Полоній

Так, принце. І королева також. І до того ж негайно.

Гамлет

Скажіть акторам, щоб вони поспішили.

[Виходить Полоній.]

Чи не можете й ви обое приспішити їх?

Розенкранц і Гільденстерн

О, звичайно, принце.

[Виходять Розенкранц і Гільденстерн.]

Гамлет

Гей, Гораціо!

Входить Гораціо.

Гораціо

Тут, принце мій, до послуг ваших.

Гамлет

Гораціо, споміж усіх людей,
З якими я стикався, ти—найкращий.

Гораціо

О, принце...

Гамлет

Ні, не лестощі оце.

Що взяти з тебе? Все твоє багатство—
Бадьорий дух, що харч дає і одяг.
Хто лестить бідним? Хай язик медяний
Дурну пишноту лиже, хай отам
Свої гнучкі суглоби гнуть коліна,
Отам, де зиск є від крутні. Ти чуєш?
Як тільки став мій дух в обранні вільним
І розрізняти став людей—як ти
Його обранцем став. Бо ти—такий,
Що і в стражданнях не страждаєш, рівно
Приймаєш вдячно долі ласку й гнів.
Благословення буде хай на тих,
У кому думка й кров так щасно зліті.
Вони—не дудка в пальцях у Фортуни,
Яка на них, що хоче, награє.
Не пристрастей раба,—людину дай—
В осердя серця візьму, в серце серця,
Як взяв тебе. Та досить вже про це.
Сьогодні грають перед королем.

Одна із сцен у п'есі схожа з тим,
Що я тобі про батька смерть казав.
Прошу, коли до цього місця дійдуть,
Із усією пильністю душ!
За дядьком стеж; як потайна провина
На поклик певних слів себе не зрадить,
То—духа з пекла бачили ми вдвох,
І, значить, чорно все в моїй уяві,
Як в кузні у Вулкана. Стеж за ним.
Я ж до обличчя очі прикую.
А потім ми зведем вражіння наші
І обміркуем бачене.

Гораціо

Гаразд;
Коли ж хоч трохи він втаїть з вистави
І вислизне—я за крадіж плачу.

Гамлет

Вони ідуть дивитись п'есу. Маю
Вдавати безтурботність. Сядь денебудь.

*Датський марш. Сурми. Входять Король, Королева,
Полоній, Офелія, Розенкранц, Гільденстерн та інші
Вельможі, разом з Вартою, що несе факели.*

Король

Як ся має наш небіж Гамлет?

Гамлет

Чудово, слово честі; на хамелеоновій їжі, годуюсь повітрям, напихуюсь обіцянками; так каплунів не відгодовують.

Король

Я не розумію цієї відповіді, Гамлет; ці слова—не мої.

Гамлет

Тепер вони вже і не мої. *(До Полонія.)* Мілорд, ви казали, що колись, в університеті, ви грали?

Полоній

Грав, принце, і вважався добрим актором.

Гамлет

І кого ж ви грали?

Полоній

Я грав Юлія Цезаря; я був вбитий на Капітолії; мене вбив Брут.

Гамлет

Це було дуже брутално з його боку—вбити таке капітальне теля. Актори вже готові?

Розенкранц

Так, принце; вони тільки ждуть вашого розпорядження.

Королева

Иди сюди, мій любий Гамлет, сідай біля мене.

Гамлет

Ні, люба матінко, тут є метал більш притягальний.

Полоній

(тихо до короля)

Ого, ви помічаєте це?

Гамлет

Леді, чи можу я лягти на ваші коліна?

(Лягає біля ніг Офелії.)

Офелія

Ні, мій принце.

Гамлет

Я хочу сказати: чи можу я покласти голову до вас на коліна?

Офелія

Так, мій принце.

Гамлет

Ви гадали, що у мене були непристойні думки?

Офелія

О ні, нічого, мій принце.

Гамлет

А це ж чудова думка—лежати між дівочими ногами!

Офелія

Що таке, мій принце?

Гамлет

Нічого.

Офелія

Вам весело, мій принце?

Гамлет

О боже, я ж тільки ваш блазень! Що й робити людині, як не бути веселою? Ось подивіться но, як радісно дивиться моя мати, а проте, нема ще й двох годин, як помер мій батько.

Офелія

Ні, минуло вже двічі по два місяці, мій принце.

Гамлет

Так багато? Ну, тоді хай диявол вбирається в чорне, а я буду одягатись у соболі. О небеса! умер два місяці тому і досі не забутий! Тоді ще є надія, що пам'ять про велику людину може пережити її життя на півроку; але, присягаюсь божою матір'ю, тоді слід набудувати церков; бо інакше і

великій людині загрожує забуття, як тому коників-горбунцю*, чиею епітафією є: „О кінець! О кінець! Забутий коник-стрибунець!“

[Грають гобої. Починається Пантоміма.

Входять Король і Королева, дуже ніжно; Королева обіймає його, а він її. Королева стає навколішки перед Королем і жестами показує йому своє кохання. Він підводить її і схиляє голову до неї на плече, потім лягає на уквітчану лавку; вона, бачачи, що він заснув, залишає його. Раптом входить Невідомий, знімає з Короля корону, цілує її, вливає отруту у вуха Короля і виходить. Королева повертається, — знаходить мертвого Короля і розігрує розпач. Отруювач з двома чи трьома Німими входить знову і удає, ніби він сумує разом з нею. Мертве тіло виносять. Отруювач признається Королеві в коханні, дав їй подарунки; спочатку вона ніби незадоволена і незгодна, але потім згоджується на його кохання.

[Залишають сцену.

О ф е л і я

Що це значить, мій принце?

Г а м л е т

А це малечо**, що підкрадається. Це значить—
лиходійство.

* Коник-Горбунець (Hobby-horse)—одна з популярних фігур народного театру. Під впливом пуритан народні видовища були заборонені.

** Малечо (malhecho) — іспанською мовою лиходійство.

О ф е л і я

Очевидно, в цій пантомімі показано зміст п'єси?

Входить Пролог.

Г а м л е т

Про це ми дізнаємось від цього паруб'яги.—
Актори не вміють додержувати таємниць; вони
завжди все викажуть.

О ф е л і я

Він нам розкаже про те, що ця вистава означає?

Г а м л е т

Так, так само, як і про все, що ви йому виста-
вите; ви не посоромтесь йому виставляти, а він
не посоромиться сказати вам, що це означає.

О ф е л і я

Ви—поганий! ви—поганий! я стежитиму за ви-
ставою.

П р о л о г

„До п'єси й до уміння
Схиліть з благоволінням
Вибачливе терпіння“.

[Виходить.]

Г а м л е т

Що це—пролог, а чи афоризм на персні?

О ф е л і я

Так, це — коротко, мій принце.

Г а м л е т

Як жіноче кохання.

Входять двоє Акторів: Король і Королева.

А к т о р - К о р о л ь

„Вже повіз Феба тридцять раз оббіг
Навкруг землі, навколо хвиль морських,
І тридцять по дванадцять місяців
Дванадцять раз по тридцять йшло разів
З часу, як нам серця з'єднали й руки
Любов і Гіменей в святу поруку“.

А к т о р - К о р о л е в а

„Ще й сонце й місяць більший шлях пройдуть,
Аніж любові закінчиться путь.
Та горе! хворий ти останніх днів,
Змівся дуже, так весь посмутнів,
Що я в турботі. Тільки ж ні на мить
Нехай вона тебе не засмутить,
Бо в жінці ж страх з любов'ю нарівні:
Чи їх нема, чи в розпалі вони.
Ти знаєш всю мою любов без меж,
Як і любов, мій страх—великий теж;
Мале щось може вже страху завдати,
На страх багата лиш любов багата“.

Актор-Король

„Так, скоро я лишу тебе, любов.
Мене лишаять сили, стигне кров,
А ти лишишся тут, на світі цім,
В коханні, в шані; і, можливо, з ним,
З новим...“

Актор-Королева

„О ні, не знатиму я їх!
Любов,—не зрада,—тут, у грудях цих.
За другий шлюб хай вб'є прокляття лють!
Убивши перший, другий шлюб беруть“.

Гамлет

(убік)

Полин! Полин!

Актор-Королева

„Хто другий шлюб бере й клянеться знов,
Для тих користь—основа, не любов.
Вмертвлю я вдруге вмерлого дружину,
Як другому на лівко себе кину“.

Актор-Король

„Я вірю—щирі ці слова й думки,
Та рішення всі наші нетривкі.
Вони у рабстві в пам'яті у нас:
Палкий зачин, життю ж—короткий час.
Так плід нестиглий на гіллі висить,

Достигнув плід—і сам униз летить.
Природне й те, що забуваєм ми
Обов'язки, що їх взяли самі.
В час пристрасті нам рішення—вінець,
Минула пристрасть—рішенню кінець.
І туга й радість рішення свої ж
Своїм вогнем руйнують найпевніш:
Де сяє радість—туга там сусідка,
Сміється плач і плаче сміх незрідка.
Не дивно й те,—коли не вічний світ,—
Що і любов міниться щастям вслід.
Це ще питання, що іде за чим—
З любов'ю щастя, чи любов за ним?
Вельможа впав—всі врозтіч, хто любив,
Бідняк вгорі—вже й друзі з ворогів.
Любов за щастям тут іде услід.
Кому не треба—в друзях цілий світ,
Піди ж у скруті до друзяк старих—
На ворогів обернеш зразу їх.
Але, щоб до початку знов звернуть,
Така думкам і діям різна путь,
Що заміри руйнує завжди час.
Думки—від нас, кінці ж їх—не від нас.
Так другий шлюб відкинула ти нині,—
Та думка вмере, коли помре дружина“.

Актор-Королева

„Ні світла—небо, ні земля—харчів!
Не дайте, дні, розрад, а ночі—снів!

На розпач хай надії всі зійдуть!
В в'язницю каяття хай зійде путь!
Усе лихе, що радість геть жене,
Мої хай мрії люто поглине!
І тут, і там, навік—в скорботи тьму,
Як, овдовівши, знов я шлюб візьму!“

Гамлет

А що, коли вона зламає цю клятьбу?

Актор-Король

„Клятьба свята. Облиш, кохана, мене,
Мій дух втомивсь і я турботу денну
Розвію сном“.

Засинає.

Актор-Королева

„Спочинь, о мій коханий,
І хай між нас повік ніщо не стане“.

[Виходить.]

Гамлет

Ваша величність, як вам подобається ця п'еса?

Королева

Ця жінка, на мою думку, надто гаряче запевняє.

Гамлет

Але ж вона додержить свого слова.

Король

Ти чув зміст п'єси? В ньому нема нічого непристойного?

Гамлет

Ні, ні, вони тільки жартують! Вони й отруюють жартома. Нічогісіньки непристойного.

Король

А як зветься ця п'єса?

Гамлет

„Мишоловка“. Але в якому розумінні? В іншомовному. Ця п'єса малое вбивство, що скоїлось у Відні. Ім'я герцога—Гонзаго; його жінка—Баттіста. Ви зараз побачите,—це паскудний вчинок; але що нам до того? Вашої величності і нас, у яких душі чисті, це не стосується; хай шкапа брикає, коли у неї—садно, а наші загривки не натерті.

Входить Луціан.

Це такий собі Луціан, небіж короля.

Офелія

А з вас таки чудовий хор *, принце.

* Хор в старовинному театрі — особа, що пояснює дію.

Гамлет

Я б міг тлумачити все*, що буде між вами й вашим коханим, коли б тільки міг побачити цей ляльковий танець.

Офелія

Ви гострі, мій принце, ви—гострі.

Гамлет

Вам довелося б попостогнати, щоб притупити моє вістря.

Офелія

Щодалі, то все краще і все гірше.

Гамлет

Так вам доводиться обирати своїх чоловіків. Починай, вбивцю! Та облиш своє кляте кривляння й починай! Ну! „Кряче крук, до помсти кличе“.

Луціан

„Думки—як ніч, міцна рука й отрута.
Сприяє час; нема кому зирнути.
Напій мерзенний, сік із трав північних,
Гекати** закляттям проклятий тричі,

* В ляльковому театрі тлумач пояснював дію.

** Геката — в античній міфології богиня підземного царства мертвих.

Жахним еством, своїм чаклунством всім
Живе життя раптово погаси“.

(Вливає отруту у вухо сплячого.)

Гамлет

Він отрує його в саду для того, щоб заволодіти його державою. Короля звать Гонзаго; така історія існує, і написана вона добірною Італлянською мовою; а далі ви побачите, як убивця добивається любові дружини Гонзаго.

Офелія

Король підводиться!

Гамлет

Що, злякався холостого пострілу?

Королева

Що з вами, ваша величність?

Полоній

Припиніть виставу!

Король

Дайте мені світла!—Геть звідси!

Всі

Світла! світла! світла!

[Виходять всі, крім Гамлета і Гораціо.]

Гамлет

Поранений хай плаче лось,
Пустує лань вціліла.
Як інші сплять, вартує хтось,
Таке вже в світі діло.

Невже ж таки, сер, із цим та ще і з лісом пір'я,—
коли б моя доля надалі обернулася турком проти
мене,—невже з цим та ще з двома провансальськими
трояндами на моїх розрізних черевиках, невже б
я не дістав місця в трупі акторів, сер?

Гораціо

З половинним паєм.

Гамлет

З повним, я гадаю.

О, Дамоне*, в державі цій
Колись владав орел—
Юпітер справжній, нині ж в ній —
Справжнісінький... павич.

Гораціо

Ви могли б і зримувати.

* Д а м о н — один з двох братів античної легенди. Це ім'я вживалося в розумінні „вірний друг“.

Гамлет

О любий Гораціо, я б поручився за кожне слово
привада тисячею фунтів. Ти помітив?

Гораціо

Та ще й дуже добре, мій принце.

Гамлет

Коли мова зайшла про отруєння?

Гораціо

Я дуже пильно стежив за ним.

Гамлет

Ага! Гей, музику! Гей, флейти!

Коли король виставу не вподобав,

То, значить, їм не до смаку ця спроба!

Гей, музику!

Повертаються Розенкранц і Гільденстерн.

Розенкранц

Ласкавий принце мій, дозвольте мені звернутися
з кількома словами до вас.

Гамлет

О сер, хоч і з цілою історією.

Гільденстерн

Король, принце...

Гамлет

Так, сер, що з ним таке?

Гільденстерн

Він пішов до себе і йому дуже погано.

Гамлет

Від вина, сер?

Гільденстерн

Ні, мій принце, скорш від жовчі.

Гамлет

Ваша мудрість виявила б себе багатшою, коли б ви повідомили про це його лікаря; бо коли я заходжусь біля його очищення, то побоююсь, щоб жовч у ньому не розлилась іще більше.

Гільденстерн

Мій ласкавий принце, дайте хоч якогось ладу вашій мові і не ухляйтеся так дико від моєї справи.

Гамлет

Я корюся вам, сер; виголошуйте.

Гільденстерн

Королева, ваша мати, перебуваючи у найтяжчій скорботі духа, надіслала мене до вас.

Гамлет

Радий вас бачити, прошу.

Гільденстерн

Ні, мій ласкавий принце, це—не та люб'язність, яка потрібна. Якщо ви зволите дати мені розумну відповідь, то я виконаю доручення вашої матері; коли ж ні,—ви мені пробачите і моє повернення буде кінцем мого доручення.

Гамлет

Сер, я не можу.

Гільденстерн

Чого, мій принце?

Гамлет

Дати вам розумну відповідь; мій розум—хворий. Але, сер, та відповідь, яку я зможу вам дати, до ваших послуг; або, вірніше, як ви кажете, до послуг моєї матері. Та годі з цим, і перейдемо до справи. Ви кажете, що моя мати...

Розенкранц

Так, ваша мати каже, що ваша поведінка її неймовірно дивує й непокоїть.

Гамлет

О, який чудовий син, що може здивувати ма-

тір! Але слідом за цим здивованням матері неуже нічого не йде по п'ятах? Повідомте.

Розенкранц

Вона бажає поговорити з вами у своїх покоях, раніше ніж ви підете спати.

Гамлет

Ми підкоряємось, хоча б вона десять разів була нашою матір'ю. Чи маєте ви ще якусь справу до мене?

Розенкранц

Мій принце, колись ви любили мене.

Гамлет

Так само, як і зараз, присягаюсь цими злодіями і грабіжниками.

(Показує на руки.)

Розенкранц

Мій ласкавий принце, в чому полягає причина вашого душевного розладу? Ви ж самі загороджуєте двері вашій власній волі, відмовляючись розповісти другові про свої скорботи.

Гамлет

Сер, мені бракує майбутнього.

Розенкранц

Як це може бути, коли сам король проголосив
ваше право на трон Данії!

Гамлет

Так, сер, але... „поки трава зростає...“ * Правда,
ця приказка трохи запліснявіла.

Повертаються Музиканти з флейтами.

А, флейти! Дайте но мені одну!

Ану, відійдіть убік! чому це ви все крутите
навколо мене, наче хочете відбити мене від вітру;
чи ви хочете мене в сітку загнати?

Гільденстерн

О, мій принце, коли моя відданість—надто смі-
лива, то це провина моєї надто палкої любові.

Гамлет

Я не зовсім добре розумію вас. Чи не зіграєте
ви на цій дудці?

Гільденстерн

Мій принце, я ж не вмію.

Гамлет

Я вас прошу.

* Приказка каже: поки трава зростає, то кобила здохне
з голоду.

Гільденстерн

Йміть мені віри, я не вмю грати.

Гамлет

Ну, я благаю вас.

Гільденстерн

Я й доторкнутись не вмю до неї, мій принце.

Гамлет

Це ж так само легко, як і брехати; керуйте цими відтулинами з допомогою ваших пальців, дихайте в неї вашим ротом—і вона заговорить найкрасномовнішою музикою. Дивіться, оце—лади.

Гільденстерн

Але я не можу видобути з неї ніякої гармонії; я не володію цим умінням.

Гамлет

Ось бачите, яку неподобну річ ви робите з мене! Ви хотіли б грати на мені; вам здається, що ви знаєте мої лади; ви хотіли б видобути серце моєї таємниці; ви хотіли б випробувати мене від моєї найнижчої ноти аж до верховин мого звуку. А ось тут багато музики, чудовий голос, ось у цьому маленькому інструменті; а проте, ви не можете зробити так, щоб він заговорив. Чорт забирай!

чи ви гадаєте, що на мені легше грати, ніж на цій дудці!

Ви можете назвати мене яким завгодно інструментом, можете терзати мене, але ж грати на мені ви не зможете.

Повертається Полоній.

Благослови вас боже, сер!

Полоній

Мій принце, королева хотіла б поговорити з вами, і до того ж негайно.

Гамлет

Чи ви бачите он ту хмару; правда, схожа на верблюда?

Полоній

А, їй-богу, вона й справді схожа на верблюда.

Гамлет

На мою думку, вона схожа на ласку.

Полоній

О, так. Вона й вигнута так, наче ласка.

Гамлет

Або ж наче кит?

Полоній

Дуже, дуже схоже на кита.

Гамлет

Ну, тоді я зараз прийду до моєї матері!— (Убік.)
Вони зовсім відберуть у мене розум!—Я одразу ж іду.

Полоній

Я так і скажу.

[Виходить Полоній.]

Гамлет

„Одразу“—це сказати легко. Залиште мене, друзі.

[Всі виходять, крім Гамлета.]

Наспів нічний чаклунський час, коли
Могили зяють, час, в який все пекло
Отруйно диха в світ; я б нині міг
І крові випить, скоїти таке,
Що день здригнувся б. Мати жде. Іду.
О серце, не втрачай природи. Хай
Душа Нерона в груди ці не ввійде.
Жорстоким буду—нелюдом не буду.
В словах, кинджали, будьте—не в руці.
Душа й язик—ви будьте лицемірні.
Хоч як словами ранитиму я,—
Втримай слова від дій, душа моя!

[Виходить.]

СЦЕНА ТРЕТЯ

Кімната в замку

Входять Король, Розенкранц і Гільденстерн.

Король

Він—не до серця нам, та й небезпечно
Лишать на волі безум. Так. Готуйтеся.
Я повноваження негайно дам—
І з вами принц до Англії поїде.
Наш сан не дозволяє нам терпіти
Так близько небезпеку, що росте
З його безумства.

Гільденстерн

Ми спорядимось.
Це—страх священний і свята турбота—
Всю людність захистити, що живе
Й годується під вашою рукою.

Розенкранц

Життя, приватне навіть, кожне мусить
Всією міццю й зброєю душі
Від лиха боронитись; а тим більш
Той дух, від щастя котрого залежить
Життя стількох. Монарха смерть—це смерть
Не одиниці:—наче вир з собою
Вона все тягне. З колесом зрівняю,
Що на горі встановлене найвищий.

І тисячі речей до шпичь його
Прикріплені; як падає воно—
Додаток щонайменший зазнає
Руїни. Бо й зітханню короля
Несе назустріч стогін вся земля.

Король

Готуйтеся в спішну подорож, прошу.
На це страхіття, що так вільно бродить,
Ми пута накладем.

Розенкранц і ГільденстERN

Поспішимось.

*[Виходять Розенкранц і ГільденстERN.
Входить Полоній.]*

Полоній

Державцю, він до матері пішов.
Щоб чути, я за килимом сховаюсь.
Ручусь, його на розум наведуть;
Але, як ви сказали, й дуже мудро,
Потрібно, щоб ще інший хтось почув,
Крім матері—природа їх прихильна
Занадто. Так прощайте, владар мій.
Я перед вашим сном іще прийду
І розповім, про що дізнавсь.

Король

Спасибі.

[Виходить Полоній.]

О, гріх мерзенний мій! смердить він в небо!
На ньому найдавніше із проклять,—
Братоубивство. Сил нема молитись.
І воля є й бажання молитов,
Та гріх,—він дужчий, ніж бажання дужі.
І я, мов той, що має двоє справ,
Марную час, одну б почати мавши.
Коли б рука ця клята, з крові брата
Була товстіша вдвоє,—о невже
Дощу б забракло у небес, щоб стала
Вона, як сніг? Навіщо нам і милість,
Як не на те, щоб зглянутись на гріх?
Хіба в молитві не подвійна сила:
Запобігать падіння й здобувати
Пробачення гріхам? Я гріх вчинив...
Ось в небо я зирну. Що ж я скажу?
І як? „Пробач мені це підле вбивство“?
О ні, коли я володію всім,
Усім, зза чого вбивство це вчинив:
Вінець у мене, влада й королева.
Відпущення дістати й володіти?
В лихому колі цього світа гріх
Рукою золотою суд відводить,
І часто сам купується закон
Гріха ціною; та вгорі не так;
Нема там фальшу, там усі діла—
В природі справжній; зведені віч-на-віч
З провинною своєю, ми даєм
Там свідчення. Так що ж? Так що ж робити?

Покаяться? Все може каяття.
А що ж тому, хто каяття не знає?
О доле! О, чорніш від смерті, груди!
Душа моя, ти видертись бажаєш
І грузнеш глибше! Ангели, врятуйте!
Коліна вперті, гніться! Жили серця,
Зробіться ніжними, мов у дитини!
О, все ще може вийти на гаразд.

(Відходить убік і стає навколошки.)

Входить Гамлет.

Гамлет

Він молиться. Я б міг скінчити все.
І я зроблю. І в небо піде він.
І я помшусь. Розміркувати треба:
Негідник батька вбив і, син єдиний,
Я сам цього ж негідника пошлю
На небеса.
О ні! Це—вірна послуга—не помста!
Він батька вбив, зважнілого брутально,
Коли гріхи його, як май, цвіли.
Хто знає, боже, в чому винен він?
Але, наскільки знати нам дано,
Йому там тяжко. Чи помшусь я, вбивши
Убивцю в час очищення душі,
Коли до подорожі він готовий?
О ні!
Назад, мій меч, готуй удар страшніший!
Як п'яний буде він, як в гніві буде,

Як буде в кровозмісних втіхах ложа,
У грі, в блюзнірстві, в будьчому такому,
У непростенному. Тоді врази,
Щоб п'ятками об небо він ударив,
Щоб чорною душа була, як пекло,
Куди вона впаде! Молився ти?—
Це—ліки, щоб конання зволікти!

[Виходить,

Король
(підводячись)

Слова летять. Думки ж внизу лежать.
Слова без них у небо не злетять.

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Кімната Королеви

Входять Королева і Полоній.

Полоній

Він зараз прийде. Будьте з ним суворі.
Скажіть, що вихватки його нестерпні,
Що тільки добрість ваша стала муром
Між ним і гнівом. Я сховаюсь тут.
Суворі будьте з ним.

Гамлет
(за сценою)

О мати! мати!

Королева

Я вам ручусь. Не бійтеся за мене.
Сховайтесь десь. Я чую—він іде.

*Полоній ховається за килимом.
Входить Гамлет.*

Гамлет

Так в чому справа, мати?

Королева

Образив батька ти так тяжко, Гамлет.

Гамлет

Образили ви батька тяжко, мати.

Королева

Не відмовляй безглуздим язиком.

Гамлет

Так не питайте грішним язиком.

Королева

Що, Гамлет, це все значить?

Гамлет

В чому річ?

Королева

Чи ти забув, хто я?

Гамлет

О ні, клянусь!
Ви—королева, дядькові дружина,
І—нащо' сталося так?—мені ви—матір.

Королева

Тоді хай інші з вами поговорять!

Гамлет

Е ні, сідайте! Не піти вам звідси!
Аж поки дзеркала я вам не дам,
В якому ви побачите свій образ.

Королева

Що хочеш вдіять? Вбити хочеш, вбити?
О, пробі!

Полоній

(за килимом)

Огей, на допомогу! Пробі! пробі!

Гамлет

(виймаючи шпагу)

Ха! Щур? Помер! Дукат в заклад, помер!
(Пробиває шпагою килим.)

Полоній

О, я забитий!

(Падає і вмирає.)

Королева

Боже, що ти скоїв!

Гамлет

Я й сам не знаю; хто то був—король?

Королева

Який безглуздий і кривавий вчинок!

Гамлет

Не згірш, ніж вбити короля, о мати,
І потім шлюб узяти з його братом.

Королева

Убити короля?

Гамлет

Я так сказав.

(Підіймає килим і знаходить Полонія.)

Настирний, вбогий блазень, що ж, прощай!

Вціляв я вищого—тобі судилось.

Як небезпечно—клопотатись надто!

(До матері.)

Рук не ломіть! Сідайте! Тихше! Хочу

Ламати серце ваше; це зроблю,

Коли його ще можна зворушить,

Коли його не вкрила звичка гартом

Жахним, непроникним для почуття.

Королева

Що ж я вчинила? За що так жорстоко
Б'є твій язик мене?

Гамлет

Такий бо вчинок,
Що рози скромності плямує брудом,
Що зве брехнею честь, що геть здирає
З чола кохання чесного троянду
І язву випіка, що всі обіти
Низводить до божби; о, вчинок цей!
Вбиває душу договору він
І обертає молитви святі
На суміш слів; лице небес палає —
І міць оця, складна, потужна сфера
З лицем скорботним, наче перед Судом,
На вчинок ваш глядить.

Королева

Що ж це за вчинок,
Що так реве й гримить ще в передмові?

Гамлет

Зирніть на цю картину, і на цю.
Це двох братів подоба дуже точні.
Глядіть, яка принада в рисах цих:
Гіперіона кучері, чоло
Юпітера самого, погляд Марса.

Вся постать—мов гінець Меркурій сам
Злетів на скелю під цілунком неба.
Такий це збіг, така це форма, ніби
Тут кожний бог відбиток свій поклав,
Щоб дати світові людину справжню.
То був—ваш чоловік. І ось глядіть.
Ось ваш теперішній. Мов колос хворий,
Він брата загубив. Де ваші очі?
З гори такої і в таке багно
Зійти по їжу! Ха! Де ваші очі?
Жагою це не звіть, вже в роки ці
Буяння крові згасло, підкорилось,
Слухняне розсуду. Який же розсуд
Замінить те оцим? Чуття в вас є,
Бо й руху не було б; але вони
В паралічі; тут безум би не схибив;
Шаленству підкорилися б чуття,—
І все ж вони могли б обрати тут,
В такій різниці! О, який диявол
Вас обдурив, у піжмурки завівши?
Без ока—дотик, дотик—без очей,
Слух—без очей та рук і голий—нюх.
Чуття звичайного й хиренна частка
Так не обдурить.
О сором! Де рум'янець твій? О пекло!
Коли бунтуєш ти в кістках матрони,
То хай цноту розтопить юнь палка,
Як віск в вогні; і сорому нема,
Коли незборний запал мчить пробоем,

Бо паморозь сама палає, й розум
Злягає волю.

Королева

Досить! Просто в душу
Звернув мені ти очі—й бачу я
Такі там чорні та криваві плями,
Що їх нічим не змити.

Гамлет

Ні, та жити
В поту гідкім спаскудженого ліжка,
В розпусті варячись, у млості злігшись
На купі гною.

Королева

Досить, не кажи!
Слова твої—немов кинджали в вуха.
О, досить!

Гамлет

Вбивця і падлюка! Раб,
Не вартий і двохсоті частини
Того, хто був вам чоловіком! блазень!
Крадій держави й влади; злодіяка,
Який корону вкрав дорогоцінну
І до кишені пхнув собі.

Королева

О, досить!

Гамлет

Король з ганчір'я і латок...

Входить Привид.

Спасіть мене, крильми своїми вкрийте,
О, вартові небес!

До Привида.

Чого ти хочеш,
Блаженний образ?

Королева

Боже, він збезумів!

Гамлет

Ти—сину млявому докір? Прийшов,
Бо він, марнуючи і час і пристрасть,
Не діє за страшним твоїм наказом?
Кажі!

Привид

Не забувай. Я тут для того,
Щоб загострити твій ступілий замір.
Та глянь на матір—в остраху вона;
Стань поміж нею та її думками,
Уява—небезпечна для слабих.
Промов до неї, Гамлет.

Гамлет

Що з вами, пані?

Королева

Леле, що з тобою?

Ти втуплюєш у порожнечу зір,
З повітрям безтілесним розмовляєш.
З очей твоїх твій дух глядить так дико,
І, наче військо, збуджене в тривозі,
Звелось твоє волосся, мов живе,
Звелось і стоїть! О, любий сину,
Вогонь і шал безумства окропи
Терпінням остудним. Глядиш на що ти?

Гамлет

На нього! О, який блідий він, гляньте!
Каміння б зрушилось, коли б цей образ
До нього заволав. О, не дивись!
Скорботний погляд твій мене відверне
Від лютих дій; і те що вдіять маю,
Свій колір зрадить: сльози замість крові!

Королева

З ким говориш ти?

Гамлет

Хіба не видно вам?

Королева

Чому ж? Усе, що єсть, я бачу ясно.

Гамлет

Не чули теж нічого?

Королева

Ні, крім нас.

Гамлет

Та подивіться ж! Ось він геть іде!..
Мій батько, весь як за життя він був.
Дивіться, йде! Ось перейшов поріг!

[Виходить Привид.]

Королева

Це все—лише твого мозку витвір.
Шаленство маячіння дуже вправне
У втіленнях безплотних цих.

Гамлет

„Шаленство“?

Мій пульс—як ваш; у нього—такт розмірний,
Та ж дужа музика; не безум, ні—
Слова мої; ось іспит учиніть—
Я все достоту повторю і безум
Геть відпаде. Благаю, киньте це;
Не безум мій, це гріх говорить ваш.—
Єлей лестивий ви не лийте в душу!
Він виразки затягне зверху лиш—
Незримо ж підла язва все роз'їсть
Всередині. Сповідайтесь до неба,

В минулім кайтесь, наперед пильнуйте,
І грунт не вгноюйте для бур'янів.
Пробачте ви мені мою чесноту,—
Але ж вона в цей розжирілий вік
Перед пороком мусить пробачатись,
Благати, щоб допомогти йому.

Королєва

О Гамлет, серце ти навпіл розскі!

Гамлет

Відкиньте ж геть цю гіршу частку серця
І, чистою, із другою живіть!
Добраніч; та не йдіть у ліжко дядька.
Цноту позичте, як в собі нема.
Потвора-звичка—демон, що жере
Чуття усі,—і ангелом буває,
Бо для прекрасних, добрих дій також
Так само нас вбирає у вбрання
Нам до лиця й до серця. Ніч втримайтесь.
І це якось полегшення надасть
В утриманні на завтра; далі—легше,
Бо звичка змінює й природи образ,
Скорити може й сатану, чи геть
Штовхнуть всевладно. Ну, так на добраніч.
Коли ж запрагнете благословення,—
Прийду по нього я до вас. А з цим...

(Вказує на Полонія.)

Я каюсь; та це небо так схотіло,
Щоб я скарав його, а він—мене,
Щоб я бичем став неба й виконавцем.
Його я не лишу і відповім
За смерть, що я завдав йому. Добраніч!
Щоб добрим бути—мушу бути лютим.
Зачин лихий—ще гірше має бути.
Ще слово, пані.

Королева

Що мені робити?

Гамлет

Не те, що я вам радив, аніякі!
Хай знов король спокусить вас у ліжку,
Щипне за щічку, мишкою назве.
Ви ж за цілунки підлі ті, за ласку
Тих клятих пальців, що погладять вас,
Розплутайте йому всю справу цю,
Що справді не безумний я, лише—
Безумно хитрий. Це було б чудово!
Бо як прекрасній, мудрій королеві
Від жаби, від kota, від кажана
Із тайною ховатись? Хто б це міг?
Ні, всупереч чуттю і таємниці,
Із кліткою залізьте ви на дах,
Пустіть птахів у льот і, як та мавпа,
Для спроби й ви до клітки влізьте теж
І в'язи там скрутить.

Королева

О, віри йми, як мова—це дихання,
А дихання—життя, його не маю,
Щоб видихнути те, що ти сказав.

Гамлет

До Англії я їду,—вам відомо?

Королева

Ох, я й забула; вирішено так.

Гамлет

Листи готують; двоє шкільних друзів,
Яким, немов гадюкам, вірю я,
Везуть наказ; дорогу прометуть
Мені до пастки. Ну й гаразд, нехай.
Це ж втіха, щоб мінера підірвати
Його ж зарядом; лихо, як не вриюсь
Я глибш від них на ярд, щоб їх пустить
До місяця! О, втіха в цьому ділі—
Зіткнути в суточках дві хитрі сили.

(Показуючи на Полонія.)

Цей пан мені прискорить мій від'їзд.
Ці тельбухи я відтягну десь поруч.
Добраніч, мати. Справді, радник цей
Поважним став, став тихим, мовчазним,
А був лише дурним балакуном.
Ну, сер, гайда, щоб з вами покінчити!
Добраніч, мати.

*[Виходять в різні сторони;
Гамлет тягне за собою труп Полонія.]*

АКТ ЧЕТВЕРТИЙ

СЦЕНА ПЕРША

Кімната в замку

Входять Король, Королева, Розенкранц і Гільденстерн.

Король

Причина є у цих тяжких зітхань.
Відкрийтесь; нам їх зрозуміти слід.
Де син ваш?

Королева

Залиште нас на деяку часину.

[Виходять Розенкранц і Гільденстерн.]

Королева

О, що я бачила вночі сьогодні!

Король

А що таке? Що з Гамлетом? Скажи!

Королева

Безумний він, як море й вітер в час

Боріння сил; в конвульсії безумства,
За килимом почувши рух якийсь,
Хапає шпагу він і з криком: „шур!“
Наосліп, у шаленстві убиває
Ласкавця—старика.

Король

О, лютий вчинок!
І з нами те ж було б, як там були б;
Загрозлива для всіх його свобода—
Для вас самих, для нас, для всіх, для всіх.
Хто ж відповідь за вчинок цей жахний?
Складуть на нас. Ми ж мали стерегти,
Приборкати чи заховати безумця,
Але, через любов палку свою,
Ми не змогли усього зрозуміти,
І, наче хворий на стидку хворобу,
Який ганьби боїться, ми дали
Їй вгризтись аж до мозку. Де він зараз?

Королева

Він потягнув того, кого забив,
Але як щире золото в породі—
Так в безумі своєму сяє він.
Він чистий. Він оплакує свій вчинок.

Король

Ходім, Гертрудо.
Раніш, ніж сонце доторкнеться гір,

Він звідси відпливе; а злочин цей
Із спритністю і владністю всією
Пом'якшить мусим ми. Гей, Гільденстерні!
Повертаються Розенкранц і Гільденстерн.

Ви, друзі, йдіть, візьміть собі підмогу.
Забив Полонія в безумстві Гамлет
І витяг із покоїв королеви.
Знайдіть, умовте, тіло ж до каплиці
Віднесете. Прошу, з цим поспішіть!

[Виходять Розенкранц і Гільденстерн.]

Ходім, Гертрудо, друзів мудрих скличмо,
Розповімо про те, що мало бути,
Про те, що скоїлось; і, може, плітка,—
Чий шепіт мчить отруйний постріл свій
Всіма світами, мов гармата в ціль,—
Ім'я обійде наше й просіче
Повітря невразливе. О, мерщій!
Збентеження і жах в душі моїй.

СЦЕНА ДРУГА

Інша кімната в замку

Входить Гамлет.

Гамлет

Надійно схований.

Розенкранц і Гільденстерн
(за сценою)

Гамлет! Принц Гамлет!

Гамлет

Гей, що за галас? Гамлета хто кличе?
А, ось вони ідуть.

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

Розенкранц

Що ви вчинили, принце, з мертвим тілом?

Гамлет

Змішав з землею—рідне їй воно.

Розенкранц

Скажіть нам, де воно, щоб взяти його
Й віднести до каплиці.

Гамлет

Не йміть ви цьому віри.

Розенкранц

Чому не йняти віри?

Гамлет

Тому, що ніби вашу таємницю я можу берегти,
а свою—ні. До того ж—на запитання губки яку ж
то відповідь може дати син короля?

Розенкранц

Ви приймаєте мене за губку, принце?

Гамлет

Так, сер: яка всмоктує благовоління короля, його нагороди, частку його влади. Але такі наближені найкращу службу правлять королю наприкінці; він тримає їх, як мавпа горіхи, в закутку своєї щелепи; спочатку добре прожує, а потім і проковтне. Коли йому потрібне те, що ви на збирали, йому треба тільки натиснути на вас — і ось, губка, ви знову — сухі.

Розенкранц

Я вас не розумію, принце.

Гамлет

Я радію з цього: хитра мова спить у дурному вусі.

Розенкранц

Мій принце, ви повинні нам сказати, де лежить цей труп, і піти з нами до короля.

Гамлет

Цей труп — біля короля, хоч король — не біля трупа. Король — не істота, це річ...

Гільденстерн

„Річ“, мій принце?

Гамлет

Так, неістотна; ведіть мене до нього. Біжи, ли-
сиця, і всі—за нею! Пограймося!

СЦЕНА ТРЕТЯ

Інша кімната в замку

Входить Король з Вельможами.

Король

Людей послав я—принца й труп знайти.
Як небезпечно те, що він—на волі!
Проте ж, мечу закона тут—не місце:
До серця надто принц юрбі буйній.
Юрба ж не розсудом—очима любить,
Не злочин—кару зважує вона.
Для того, щоб усе минулось добре—
Здаватись має спішний цей від'їзд
Давно призначеним; тяжку хворобу
Лікують тільки засоби тяжкі,
Або ж ніякі.

Входить Розенкранц.

Що там? Що там сталось?

Розенкранц

Куди він тіло заховав, володар,
Ми не змогли дізнатись.

Король

Де ж він сам?

Розенкранц

Він — поруч тут; під наглядом, в чеканні
На розсуд ваш.

Король

Так приведіть до нас.

Розенкранц

Гей, Гільденстерн! Введіть сюди!

Входять Гамлет і Гільденстерн.

Король

Ну, Гамлете, так де ж Полоній?

Гамлет

На вечері.

Король

„На вечері“? Де?

Гамлет

Не там, де він їсть, а там, де його їдять; у нього саме й зібрався такий собі з'їзд політичних хробаків. А хробак—це справжній імператор щодо їжі. Ми відгодуємо всіх інших тварин для себе, а себе відгодуємо для хробаків. І гладкий король і худорлявий жебрак—це лише різні зміни, дві страви, але до одного і того ж стола; такий бо є кінець.

Король

На жалы! на жалы!

Гамлет

Людина вудить рибу на хробака, який поїв короля, і їсть рибу, яка годувалась цим хробаком,

Король

Що ти цим хочеш сказати?

Гамлет

Нічого особливого. Тільки показати вам, як король може зробити подорож по кишках жebraка.

Король

Де Полоній?

Гамлет

На небесах; пошліть туди подивитись; коли ж ваш посланець його там не знайде, тоді пошукайте його ви самі десь в іншому місці. Але будьте певні, якщо ви не знайдете його протягом цього місяця, то почуете нюхом, коли підете сходами на галерею.

Король

(до кількох Двірських)

Підіть і пошукайте там його.

Гамлет

Він почекає на вас, поки ви прийдете.

[Виходять Двірські.]

Король

Задля безпеки власної твоєї,
Якої так пильнуєм, як сумуєм
З того, що ти вчинив, ти мусиш зникнути
Скоріше, ніж вогонь; тож приготуйсь!
Судно стоїть і вітер ходовий.
Супутники до Англії готові.

Гамлет

До Англії?

Король

Авжеж.

Гамлет

Ну, що ж, і добре.

Король

Звичайно, так,—як знати намір наш.

Гамлет

Я бачу того херувима, який знає цей намір.
Але гаразд! Їдьмо до Англії! Прощайте, люба мати.

Король

А твій люблячий батько, Гамлет?

Гамлет

Ні, — моя мати; батько й мати — це чоловік і жінка; чоловік і жінка суть єдина плоть і, значить, ви—моя мати. Ну, їдьмо до Англії!

[*Виходить.*

Король

Ідіть за ним; на корабель ведіть.
Не гайтесь; щоб відплив іще до ночі.
Я припечатав все; належне все
Зробили ми; будь ласка, поспішіть.

[*Виходять Розенкранц і Гільденстерн.*

Коли мою любов, Англійцю, ціниш,—
А сенс тут є—велика міць моя,
І твій ще свіжо червоніє шрам
Від датського меча і страх твій вільно
Нам платить данину,—то ти не сприймеш
Державний наш наказ байдуже. Він—
В листах моїх, і значиться у них—
Смерть Гамлета. Зроби, Англійцю, так;
Бо кров мою він п'є, немов гарячка,
І поки ти не вилікуєш цим—
Не повернутись радошам моїм.

[*Виходить.*

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Рівнина в Данії

Входять Фортінбрас, Капітан і Солдати, маршуючи.

Фортінбрас

(До Капітана)

Ідіть, вітайте короля датчан.
Скажіть, що Фортінбрас, у згоді з ним,
Обіцяного дозволу чекає
Пройти крізь Данію. Коли потрібні
Його величності ми у чомусь—
Ми відданість засвідчити готові,
Про це скажіть.

Капітан

Все виконаю, принц.

Фортінбрас

Вперед! неспішно!

*[Виходять Фортінбрас і солдати.
Входять Гамлет, Розенкранц, Гільденстерн і інші.]*

Гамлет

Мілорд, чиє це військо тут пройшло?

Капітан

Норвежця військо це, мілорд,

Гамлет

Скажіть, мілорд, куди воно прямує?

Капітан

Мілорд, воно на Польщу йде.

Гамлет

А хто його веде?

Капітан

Принц Фортінбрас,
Старого короля Норвежця небіж.

Гамлет

Чи в серце Польщі ви йдете, мілорд,
Чи в прикордоння?

Капітан

По щирості сказати, без перебільшень—
Ми хочем взяти такий шматок землі,
З якого користі—сама лиш назва.
Я б не найняв його й за п'ять дукатів.
А продали б Норвежець чи Поляк—
Все'дно б одержали ніяк не більше.

Гамлет

Ну, так Поляк не буде й боронити.

Капітан

Е, ні! Готові там.

Гамлет

Ось так. Людей—

Дві тисячі, дукатів—двадцять тисяч
Владнать не можуть чвари зза дурнички.
Від миру і достатку—ось гноякі!
Прорветься він всередину, й не знати,
Від чого—смерть. Я щиро вдячний вам.

Капітан

Щасти вам боже!

Розенкранц

Так ходімо, принце.

Гамлет

Ідіть вперед, я вас наздожену.

[Виходять усі, крім Гамлета.]

О, все навколо шле мені докори
І шпорить помсту забарну мою!
Хіба людина той, хто їжу й сон
Вважає головним? Лише тварина!
Той, хто створив нас з мисленням потужним,
Що час охоплює увесь, нам дав
Богоподібний розум не для того,
Щоб марно в нас він гнів. Що ж це таке?

Свинська непам'ять, чи оглядність, звичка
Про наслідки надміру міркувати?
А мудрості у цьому—тільки чверть,
Три чверті ж—боягузтва.—Чом кажу,
Лише кажу: „Вчинити маю це“,
Як є й причини, засоби і воля,
Щоб це вчинить. А приклад—вся земля;
Хоча б ця армія численна й дужа,
Із юним, ніжним принцем на чолі.
Цей принц, високим честолюбством дужий,
Над наслідком глузує невидимим.
Непевне й смертне він віддав усе
За шкаралупки лиш, на ласку долі
І смерті й небезпек. Великий муж—
Не той, кого великий привід зрушить,
А той, хто за травинки йде на бій,
Коли зайшлось про честь. Так як же я,
Чий батько вбитий, мати—у ганьбі,
Я, кликаний і розумом і кров'ю,
Стою, мов сплю, і з соромом дивлюсь,
Як має вмерти двадцять тисяч душ,
Які за примхи, за примари слави
В могилу йдуть, як в ліжку; йдуть у бій
За місце, що й вмістити всіх не зможе,
Що й мертвих заховать не вмістить всіх.
Думки мої! Віднині вам—наказ:
Чи крові прагніть, чи вмирайте wraz!

СЦЕНА П'ЯТА

Ельсіно́р. Кімната в замку

Входять Королева, Гораціо і Дворянин.

Королева

Я з нею розмовлять не хочу.

Дворянин

Вона уперта; вже безумна зовсім.
І жалю гідна дуже.

Королева

Що їй треба?

Дворянин

Про батька все вона говорить; каже,
Що світ—лукавий; в груди б'є й зітхає;
Спалахує з дурниць; словами блудить.
Півзмісту в них; її слова—безглуздя,
Та їх безладний лад всіх слухачів
До роздуму схиляє; їх тлумачать
І прикладають до думок своїх.
Та ще кивки її та рухи дивні,—
То й справді дехто вирішить, що тут
Є думка, хоч непевна, та зловісна.

Гораціо

Із нею слід би побалакати, бо

Вона у розумах непевних може
Лихі гадки посіять.

Королева

Ну, введіть!

[*Виходить Дворянин.*

(*Убік.*)

В душі цій хворій гріх наклав сліди,
Дрібниця кожна—вісниця бід.
В дурній підозрі так горить вина,
Що себе ж зраджує щомить вона.

Повертається Дворянин з Офелією.

Офелія

Де прекрасна королева Данії?

Королева

Ну що, Офелія?

Офелія

(*співає*)

„Як дізнаюсь, хто ваш любий?

Він—як пілігрим*.

Посох, шляпа в черепашках,

У сандалях—він“.

* Офелія, очевидно, знає про від'їзд Гамлета за море. Вона співає народну пісеньку. Дати притулок пілігримові вважалось богоугодною справою, і тому закохані часто вбиралися в одяг пілігримів, щоб потай пройти до коханої дівчини.

Королева

Ах, люба, що ця пісня означає?

Офелія

Що ви кажете? Ні, ось слухайте, будь ласка.

(Співає.)

„Він помер, помер, о пані,
Він помер, о жах!
В головах у нього дерен,
Камінь у ногах“.

О, о!

Королева

Люба Офелія...

Офелія

Ні, ось слухайте, будь ласка.

(Співає.)

„Сніг гірський—вкривало біле...“
Входить Король.

Королева

О, леле, подивіться!

Офелія

(співає)

„...В запашних квітках,
Неоплаканий, в могилу
Він зійшов, о жах!“

Король

Як ся маєте, прекрасна панно?

Офелія

Добре, хвалити бога. Кажуть, що сова була донькою пекаря*. Боже ж мій, ми знаємо, хто ми такі є, але не знаємо, чим ми можемо стати. Хай бог благословить ваш стіл.

Король

(убік)

Це—думка про її батька.

Офелія

Будь ласка, ані словечка про це; та коли у вас хтось запитає, що це значить, то скажіть таке:

(Співає.)

„На завтра—Валентинів день**.
З зорею я—разом.

* Натяк на народну легенду про скупу дочку пекаря, яка пожалкувала дати хліба і яку за це обернули на сову.

** Валентинів день—14 лютого. В цей день юнаки й дівчата ворожили про наречених. Перша дівчина, яку зустрічав юнак в цей день, ставала його „Валентиною“ (нареченою). У пісні, яку співає Офелія, дівчина сама приходить рано-вранці під вікно до юнака, щоб він її побачив першою.

Ось, Валентина я твоя,
Жду під твоїм вікном.
Він враз схопивсь, враз загорівсь,
Враз двері відчинив.
Впустив він дівчину, назад—
Не дівчину пустив”.

Король

Люба Офелія!

Офелія

Насправді, без усяких там присягань, я зараз
закінчу.

(Співає.)

„Клянусь усім моїм святим!
Ганьба, о боже мій!
Всі юнаки завжди такі...
О, сором їх побий!
Ти ж обіцяв, поки не зм'яв,
Узяти шлюб зі мною”.

Він відповідає:

„І був би взяв, коли б не спав
У ліжку із тобою”.

Король

Чи давно вона в такому стані?

О ф е л і я

Я сподіваюсь, що все буде гаразд. Треба бути терплячими; але я не можу втриматися від сліз, як тільки згадаю, що його поклали в холодну землю. Мій брат дізнається про це. Я вам вдячна за слухну пораду. Гей, там, мою карету! На добраніч, пані! на добраніч, любі пані! добраніч! добраніч!

[Виходить.]

К о р о л ь

Будь ласка, йдіть за нею і пильуйте.

[Виходить Гораціо.]

Туги тяжкої це—отрута, йде
Вона від смерті батька. О, Гертрудо,
Як лиха йдуть, то йдуть не поодиці,
А натовпом. Її забито батька,
Там—Гамлет, сам шалений винуватець
Свого ж заслання; в народі—ремство,
Чутки лихі, потворні всюди йдуть
Про смерть Полонія; даремно ми
Його сховали потай; ось—Офелія,
Розлучена з собою і з думками...
А що ж без думки ми?—малюнки, звірі.
А на додаток,—мабуть, гірш за все,—
Із Франції Лаерт вернувся потай.
Йому підозри—їжа, хмари—одяг,
І шептунів є досить, щоб труїти

Чутками слух його про батька смерть.
Нема убивць—тому на нас підозра
Провину всю складає і несе
Із вуха в вухо. О, Гертрудо люба,
Все це життю загрожує разом
Смертями звидусіль.

Шум за сценою.

Королева

О, що за шум?

Король

Швейцарці де? Хай двері стережуть!

Входить інший Дворянин.

В чім справа?

Дворянин

О, королю наш, рятуйтесь!

І океан, із меж своїх бурхнувши,
Рівнини так шалено не вкриває,
Як із юрбою дикою Лаерт
Змітає варту. Він—вождем у черні,
І, наче світ наново розпочавсь,
Забуте давнє, звичай позабутий,
Підпори в слові кожному підбиті.
Юрба реве: „Лаерт—король! Обранець!“
Шапки, і руки, й язики вітають:
„Лаерта—королем! Лаерт—король!“

Королева

На хибному сліду вищать, зраділі!
Назад, на слід, паскудні датські пси!

Шум за сценою.

Король

Зламали двері!

*Входить Лаерт, озброєний; за ним вдираються
Датчани.*

Лаерт

Де цей король? Панове, відійдіть!

Датчани

Дозвольте бути нам!

Лаерт

Лишіть! Я сам!

Датчани

Гаразд! гаразд!

[Виходять за двері.]

Лаерт

Спасибі. Двері стережіть. Гей, ти,
Король-паскуда, батька поверни!

Королева

Лаерте, тихо.

Лаерт

Покручю назвіть,
Коли в мені є крапля тиха крові;
Рогатим батька звіть; впечіть тавро
Повії на безгрішному чолі
Моєї матері.

Король

В чім річ, Лаерт,
Що ти бунтуєш, наче той титан*?
Гертрудо, хай іде, не бійсь за мене.
Такою святістю наш сан укритий,
Що зрада лиш заміритися може,
А діяти безсила. Так, Лаерт.
З чого ж так розпаливсь? Нехай, Гертрудо!
Скажи.

Лаерт

Де батько мій?

Король

Помер.

Королева

Король не винний.

Король

Нехай він розпитається про все.

* Міфологічний образ. Король порівнює Лаерта з титанами, що повстають проти влади Зевса.

Лаерт

Як вмер він? Правду! Не дуріть мене!
У пекло—вірність! До чортів—присяга!
Сумління, віру—геть у прірву прірв!
Прокляття не боюсь! Одне кажу:
Я зневажаю ці світі обидва!
Хай буде те, що буде! Тільки б помсту
За батька смерть відправить.

Король

Хто ж тримає?

Лаерт

Моя лиш воля; світ весь не здолає;
А засоби,—я їх знайду якимсь.—
З малим далеко я сягну.

Король

Лаерт,

Про батька смерть ти правду хочеш знати.
Гаразд. Але хіба помстишся ти,
Хапнувши ставки й ворога і друга,
Однаково, хто виграв, хто програв?

Лаерт

Самих лиш ворогів!

Король

Їх знати хочеш?

Ла е р т

Обійми я відкрию друзям батька.
Немов самозречений пелікан*,
Віддам їм кров мою.

К о р о л ь

Як добрий син,
Ось зараз ти сказав, як справжній рицар.
Я неповинний в смерті батька, ні.
Засмучений я нею тяжко сам.
Це в розум ввійде твій, так само просто,
Як входить в очі—день.

Д а т ч а н и

(за сценою)

Впустіть її!

Ла е р т

Що там за шум?

Повертається Офелія.

О, жар, зсуши мій мозок!
О, випечіть, сім раз солоні сльози,
Моїх очей снагу! Клянусь, я зважу
Твій безум важко, поки ця вага
Коромисла не зверне. Роза маю,
Дівча мое, Офелія, о сестро!

* Існувало повір'я про те, що пелікан годує своїх дітей власною кров'ю.

О небеса! невже дівочий розум
Такий вмирущий, як старечі дні?
Природа—витончена у любові,
І ось свою коштовну частку шле
Услід за тим, кого вона кохала.

О ф е л і я
(співає)

„З обличчям некритим його несли,
Ой, лишечко, лишенько, лихо...
Сліз багато над ним пролили“.—

Прощай, голубе мій!

Л а е р т

І сповна розуму була б, до помсти
Ти кликала б—не зворушила б глибше.

О ф е л і я

Ви повинні співати: „Унизу, там унизу, кличте
там його, внизу!“ Ах, як приспів пасує до цього!
Тут іде мова про зрадливого дворецького, який
вкрав доньку у свого пана.

Л а е р т

Безглуздя це від правди розумніше.

О ф е л і я

Ось розмарин, це—для спомину; прошу вас,
любий, пам'ятайте; а це—братки: вони для думок.

Ла е р т

Повчальність у безумстві: думки і пам'ять повинні бути вкупі.

О ф е л і я

Ось це—укріп для вас, і голубки; ось це рутонька для вас; а ось і для мене теж; її звуть травичкою милосердя, або ж недільною травичкою; о, ви повинні носити вашу руту, як герб з відзнакою. А ось—стокротка; я дала б вам фіалок, але всі вони зів'яли, коли вмер мій батько; кажуть, він вмер легко.

(Співає.)

„Коханий мій Робін—з ним щастя все *”.

Ла е р т

Скорботу, сум, страждання, навіть пекло
Вона в принаду й ласку обертає.

О ф е л і я

(співає)

„До нас він не вернеться знов?
Ні, помер вже він,
В ліжку спить тісним,
Ніколи не вернеться знов.

* Робін Гуд — герой численних народних англійських пісень, захисник бідних і ворог багатіїв.

Його борода, як сніг,
З волоссям він був лляним.
Він пішов, він помер.
Сліз не лиймо тепер.

О боже, змилуйсь над ним!"

І над всіма християнськими душами, я благаю
господа. Хай божа ласка буде з вами!

[Виходить.]

Лаерт

О, боже, чи ти бачиш це?

Король

Лаерт,

Дозволь звернутись до твоєї туги,—
Не маєш права відмовлять. Ходім,
Збери твоїх щонаймудріших друзів,
Хай вислухають нас і хай розсудять...
Коли знайдуть вони, що ми чи прямо
А чи побічно винні,—ми дамо
Вінець, життя, державу, всі скарби
Тобі в відплату. А коли—не так,
Погодься і заклич своє терпіння,
І ми знайдем разом з тобою, як
Помститись гідно нам.

Лаерт

Хай буде так.

Смерть батька, похорон цей потайний,

Де не було меча, герба, трофеїв,
А ні пишноти, ні святих обрядів,
Волають грізно з неба до землі,
До права кличучи.

Король

Суддя—ти сам.

І де вина—впаде сокира там.
Ходім зі мною.

[Виходять.]

СЦЕНА ШОСТА

Інша кімната в замку

Входять Гораціо і Служник.

Гораціо

Так хто ж там хоче говорить зі мною?

Служник

Моряки, сер; вони кажуть, що мають листа до вас.

Гораціо

Нехай ввійдуть.—

[Виходить Служник]

Не знаю, хто б мене з яких країн
Вітати міг,—принц Гамлет, не інакше.

Входять Моряки.

Перший Моряк

Благослови вас боже, сер.

Гораціо

І хай тебе він теж благословить.

Перший Моряк

Він так і зробить, сер, якщо йому буде завгодно. Тут ось є лист до вас, сер,—він від посла, який вирушив до Англії,—якщо тільки ваше ім'я — Гораціо, як це мені сказали.

Гораціо

(читає)

„Гораціо, коли ти прочитаєш оце, то влаштуй так, щоб ці люди змогли дійти до короля: у них—листи до нього. Ми не пробули й двох днів на морі, як дуже войовничий корсар почав нас переслідувати. Побачивши, що у нас надто мала парусність, ми озброїлись відвагою і пішли сами на абордаж. Під час бійки я перестрибнув на борт до них, але вони миттю відчалили від нашого корабля; таким чином, я сам опинився їх полоненим; вони повелися зі мною, як розбійники милосердні; а, проте, вони знали, що роблять, бо ж я для них—вигідна справа. Хай король одержить ті листи, які я послав, а ти рушай до мене з таким поспіхом, ніби ти тікаєш від смерті. Я маю сказати

тобі на вухо слова, від яких ти онімієш,—і все ж таки вони надто легковажні для справи такої ваги. Ці ж добрячі хлопці приставлять тебе туди, де я зараз перебуваю. Розенкранц і Гільденстерн тримають і далі свій курс на Англію; про них я маю багато дечого розповісти тобі. До побачення. Той, про кого ти знаєш, що він—твій,

Гамлет”.

Ходім, я прокладу листам дорогу;
І поспішіть, бо ви ж відвезете
Мене до того, хто їх вам віддав.

[Виходять.

СЦЕНА СЬОМА

Інша кімната в замку

Входять Король і Лаерт.

Король

Твоїм сумлінням виправданий я.
Прийми ж мене тепер, як друга, в серце.
Ти нині сам розумним вухом чув:—
Твого батька вбивця цілив смертю
В особу нашу.

Лаерт

Добре; та скажіть,
Чом ви не переслідували цих

Таких злочинних і смертельних дій,
Як то безпека, мудрість—врешті все
Наказувало вам?

Король

О, з двох причин,
Можливо, як на тебе, то й безвартих.
Для нас вони—важливі. Королева
Живе лиш принца поглядом; я ж сам—
Чеснота це моя чи лихо, хто зна,
Так з нею зв'язаний життям і серцем,
Що з нею я завжди—немов зоря,
Що ходить лиш в своїй орбіті. Друге,
Чом я не міг почать прилюдний суд,
Це—люду простого любов до принца.
Втопивши гріх той в приятні своїй,
Як в джерелі, що з гілки робить камінь,
Тиранство принца—й те оберне в милість.
Легкі занадто для буйного вітру,
Назад мої б вернули стріли всі,
Не вразивши того, в кого я лучив.

Лаерт

І все ж я гідного утратив батька,
Сестру штовхнули в одчай безнадій.
Вона ж уся була—як виклик віку
Висотами своїх чеснот. Чи можна
Хвалить загибле? О, я ще помщусь!

Король

Спокійно спи; не з того тіста ми,
Щоб почувать утіху в небезпеці,
Коли вона за бороду бере.
Почуеш скоро більш. Я батька твого
Любив; себе ж ми любим поготів.
Я вірю, що цього для тебе досить...

Входить Гінець з листами.

Ну, що? В чім справа там?

Гінець

Листи від принца.
Цей лист—до вас, а цей—до королеви.

Король

Від Гамлета? Хто їх приніс?

Гінець

Так кажуть,
Що моряки, мій пане; я не бачив;
Мені дав Клавдіо—він їх одержав
Від тих, хто їх приніс.

Король

Лаерт, послухай.—

Залиш нас.

[Виходить Гінець.]

(Читає.)

„Найяснішому і наймогутнішому. Хай буде вам відомо, що я висаджений голий у вашому королівстві. Завтра я проситиму дозволу стати перед ваші королівські очі; і тоді я, з вашого дозволу, подам звіт відносно обставин мого раптового і ще більшою мірою дивного повороту.

Гамлет“.

Що значить це? Чи всі назад вернулись?
Чи це якийсь обман, і все—не так?

Ла е р т

Впізнаєте ви руку?

К о р о л ь

Це почерк принца Гамлета. Він „голий“.
І тут в постскриптумі стоїть „один“.
Ти можеш пояснити це?

Ла е р т

Я сам гублюсь. Та хай іде! Нехай!
Мені журбу мого серця гріє
Лише одне—йому шпурну я в зуби:
„Це скоїв ти!“

К о р о л ь

Коли це так, Лаерт,—
А як же так? Проте, інакше як?—
Себе вести дозволиш?

Лаерт

Так, державцю;
Одне: щоб ви до миру не вели.

Король

Для тебе—мир. Якщо він повернувся,
Урвавши подорож, і більш не хоче
Йї продовжувать,—його я змушу
До подвигу. В думках моїх є план,—
Під ним напевне мусить впасти він;
І смерть така не ворухне ні чутки—
І навіть мати зла не вбачить тут,
А випадком назве.

Лаерт

Ведіть мене,
Тим більш, коли у планах ваших я
Знаряддям значусь.

Король

Так воно і є.
Тебе хвалили тут, як був ти в мандрах,
І Гамлет чув, за здібність, у якій
Блищиш ти ніби; вміння всі твої
У ньому заздросів так не збудили,
Як вміння це; хоча на погляд мій
Воно й найменшим є.

Лаерт

Яке ж це вчиння?

Король

Це стрічка лиш на шляпі юнака,
Хоч і потрібна: до лица ж йому
Легкий, веселий, безтурботний одяг,
Як рокам літнім—хутра й темний тон
Для повагу й здоров'я. Був у нас
Тому два місяці нормандський рицар.
Я бачив сам,—з французами б'ючись,—
Вони з конем як злиті; але ж цей—
Немов чаклун; вrostав він у сідло
І виробляв з конем такі дива,
Немов він сам наполовину зрісся
З чудовим звірем. Він мене вразив,
Бо я не уявляв і в думці навіть
Такої спритності.

Лаерт

Це був Нормандець?

Король

Нормандець.

Лаерт

Ручусь життям—Ламонді!

Король

Так, так, це—він.

Ла е р т

Його я знаю; справді, це—краса
І цвіт всього народу.

К о р о л ь

Та визнав перевагу й він твою
І склав тобі такий блискучий відзив
Про вправність і майстерність в фехтуванні,
В рапірі особливо, що гукнув:
Було б нечувано, коли б хто зміг
Змагатися з Лаертом! Їх бійці,
Він клявсь, втрачають зір, атаку й відсіч,
Як ти—в позиції. І відзив цей
Так заздощами принца отруїв,
Що він лише цього просив і прагнув:
Щоб швидше ти вернувся й бився з ним;
А звідси ось...

Ла е р т

Що звідси, мій державцю?

К о р о л ь

Лаерте, батька дуже ти любив?
Чи, може, ти—лише картина туги,
Лице без серця?

Ла е р т

Нащо це питання?

Король

В твоїй любові сумніву не маю;
Та анаю сам: керує нею час,
І бачу я на прикладах численних,
Як гасить час увесь її вогонь.
В самому полум'ї любові є
Немов нагар, який любов погасить;
Незмінним не лишається ніщо,
Бо й досконалість, зріши до межі,
Із надміру ж і гине; слід робити,
Коли ми хочем; міниться хотіння—
І стільки ж перешкод йому й відмовок,
Як язиків і випадків і рук,
І „слід“ стає лише важким зітханням,
Що гоїть легкістю. Торкнемся ж язви.
Вернувся Гамлет; чим ти доведеш,
Не словом—дією, що ти—син батька?

Лаерт

Йому я в церкві горло перерву!

Король

Так, місць святих немає для убивств,
І помста меж не знає. Та, Лаерт,
Щоб це вчинити, вдома залишайсь.
Вернувшись, принц про твій приїзд почує;
Ми почнемо хвалить твою майстерність
І вкриємо подвійним блиском славу

Французських слів, а потім вас зведем,
Поб'ємся об заклад; він, неуважний,
Великодушний, підступам далекий
Не гляне на рапіри—і тоді
З малою хитрістю візьмеш собі
Рапіру гострену й ударом влучним
Помстишся враз за батька.

Лаерт

Так зроблю;
А свій клинець я помащу до того ж.
Я мазь якимось у знахура купив
Таку смертельну, що, вмочивши ніж
І кров відкривши, не знайдеш припарки,
І трав не знайдеш на землі усій,
Щоб того врятувати, хто був хоч трохи
Подряпаний; вмочу в отруту вістря,
І хай торкнеться його хоч трохи я,—
Це значить—смерть.

Король

Обміркувати слід.
Все зважмо точно: засоби і час,
Щоб досягти мети; якщо не вдасться
І замір наш прогляне в грі невдалій,—
Не треба й починати; тому цей план
Підсилено ми іншим, що втримався б,
Як вибухне оцей. Дай розміркую;
За вас ми битимемось об заклад...

Знайшов! Так ось!
Як в бійці ви розпалитеся до спраги—
А ти в кінці завзятиш атакуй—
І він попросить пити—я подам,
Подбаю я про келех; ледь пригубить—
Коли й отруйної уникне рани—
Ми досягнем свого. Стривай, хто там?

Входить Королева.

Що з вами, королева?

Королева

Біда біді на п'яти наступає,—
Так поспішають вслід. Втонула ваша
Сестра, Лаерт.

Лаерт

Втонула? Боже! Де?

Королева

Тут над потоком єсть верба—схилилась.
І дивиться у хвилі листям сивим...
Туди вона прийшла, в гірлянди сплівши
Жовтець, стокротку, кропиву й багрянки,
Що їм у пастухів бруталльніш назва,—
Дівчата ж скромні звать їх—пальці вмерлих.
Коли вона вінки свої старалась
Розвісити, зрадливий сук вломивсь—

І трави і вона сама упала
В потік ридаючий. Вбрання, її,
Розкинувшись, неначе німфу, не́сло,
Вона ж пісень співала старовинних,
Мов несвідома власної біди,
Мов німфою вона була насправді.
Але не довго бути так могло,
І убрання, водою тяжко впившись,
Геть потягло нещасну від пісень
В bagno смертельне.

Лаерт

Боже, і втонула?

Королева

Втонула, так, втонула.

Лаерт

Офелія, вологи з тебе досить,
І сльози я свої втримаю.

(Плаче.)

Все ж

Такі ми є; у нашій це природі,
Хоч сором і пече; та хай проллються—
Жіноча слабість вилеться. Прощайте.
Я б вибухнув огненними словами,
Коли б не дур оцей.

[Виходить.]

Король

Ходім, Гертрудо.

Що я робив, щоб лють в ньому втишити!

Тепер боюсь,—ізноу спалахне.

Ходім за ним слідом.

[Виходять.]

АКТ П'ЯТИЙ

СЦЕНА ПЕРША

Кладовище

Входять двоє Блазнів з лопатами та ін.

Перший Блазень

Хіба її ховатимуть по християнському обряду?
Вона ж власною волею шукала свого спасіння!

Другий Блазень

Я тобі кажу, що буде так; а тому й копай
скоріше її могилу; слідчий розглянув цю справу
і знайшов, що вона гідна християнського поховання.

Перший Блазень

Як це може бути? Вона ж втопилась не для
самозахисту?

Другий Блазень

Та ні, саме так і знайшли.

Перший Блазень

Тут неодмінно потрібний напад; інакше ж не може й бути. Бо саме в цьому і полягає зміст пункта: якщо я топлю сам себе навмисно, то це свідчить про певну дію, а кожна дія має три складові частини: вчинок, діяння і виконання; отже, вона втопила сама себе навмисно*.

Другий Блазень

Ні, ти послухай, добродію гробокопе...

Перший Блазень

Ні, постривай. Ось тутечки—вода; гаразд; от тутечки-о стоїть людина; гаразд; якщо оця людина іде до оцієї води і топить сама себе, то це значить—хоче вона того, чи не хоче, та вона йде; завваж собі це; але, якщо оця-о вода сама іде до оцієї-о людини—і топить її, то це значить, що ця людина не топить сама себе; отже, вона не винна у своїй власній смерті, бо не сама прикорочує свого власного життя.

Другий Блазень

І оце такий є закон?

* Блазням дозволялось говорити таке, чого б не пробачили іншим. У Шекспіра блазні часто говорять таку колючу „мужицьку“ правду, хоч їх завданням, як персонажів, було ніби тільки розважати публіку.

Міркування блазнів з приводу закону — суцільне знуцання з казуїстики тогочасної юриспруденції.

Перший Блазень

Еге ж, саме такісінський; карний закон.

Другий Блазень

А хочеш знати правду про цю справу? Коли б вона та не була вельможною панною, то її б і не ховали по християнському обряду.

Перший Блазень

Еге ж, це ти вірно кажеш. А все ж таки дуже шкода, що вельможні люди мають на цьому світі більше прав топиться і вішатись, ніж інші християни. А дай но лопату! Нема стародавніших дворян, ніж садівники, землекопи та гробокопи,— вони ж продовжують професію Адама.

Другий Блазень

А хіба ж Адам був дворянином*?

Перший Блазень

Та він перший з усіх ходив озброєний.

* Міркування про Адама — дворянина, тобто про рівність всіх людей було дуже поширене в англійському народі. Ще під час селянського повстання Уота Тайлора була поширена пісенька:

„When Adam delved and Eve span,
Who was then the gentleman?“

(Тоді, коли Адам орав, а Єва пряла — хто тоді з них був дворянином?)

Другий Блазень

Але ж він не мав зброї.

Перший Блазень

Ти—хто? Поганець, чи що? Як ти розумієш святе письмо? А воно, святе письмо, каже: „Адам копав“; ну, чи міг би він копати, нічим не озброївшись? Ось я тобі зараз іншу загадку загадаю; якщо ти відповіси мені не в лад, то гайда на сповідь...

Другий Блазень

Ану, шквар!

Перший Блазень

Хто буде міцніше, ніж каменяр, корабельник і тесляр?

Другий Блазень

А це той, хто буде шибениці,—бо його будова переживає тисячі мешканців.

Перший Блазень

А твоє слівце мені до вподоби, сказати по правді. Шибениця—це добре. Але як це воно—добре? Це добре для тих, хто поводитьься паскудно; а ти ось поводишся паскудно, коли кажеш, що шибениця побудована міцніше, ніж церква; отже:

шибениця була б доброю саме для тебе. Ану, починай відгадувати спочатку.

Другий Блазень

„Хто буде міцніше, ніж каменярь, корабельник і тесляр?“

Перший Блазень

Еге ж, скажи мені це та йди собі геть.

Другий Блазень

А ось і скажу!

Перший Блазень

А ну-ну!

Другий Блазень

К бісу! не можу!

Входять оддалік Гамлет і Гораціо.

Перший Блазень

Не суши собі мозку над цим, бо лінивий осел не піде швидше від штурханів; а коли тебе запитують якось іншого разу про це, то скажи— „гробок“, бо ж будинки, які він будує, залишаться аж-аж до страшного суду. А піди но до Йогена і принеси мені пляшечку горілки.

[Виходить Другий Блазень.]

(Копає і співає.)

„В юнацькі дні любив, любив.
Здавалось—найкраще це.
З коханкою—Ох!—дні й ночі—Ах!—я горів,
Ох! любив я це над усе“.

Гамлет

Невже цей чоловік не розуміє, що він робить:
копає могилу і співає?

Горацио

Звичка обернула це для нього в найзвичайні-
сіньку справу.

Гамлет

Це завжди так: та рука, яка найменше працює,
має найбільшу чутливість.

Перший Блазень

(співає)

„Та старість крадькома прийшла,
Схопила в кістяк руки
І відвезла у інший край,
Немов я й не був оттакий“.

(Викидає череп.)

Гамлет

Колись у цьому черепі був язик, і він міг спі-
вати пісень,—а цей мугир шпурляє його об землю,
наче це щелепа Каїна, першого вбивці. Може це

головешка якогось політика, яку оцей осел зараз перехитрував,—чоловічка, що ладний був перехитрувати і самого господа бога,—хіба ж ні?

Г о р а ц і о

Можливо, принце.

Г а м л е т

Або ж вельможі, який проказував: „Добренького ранку, мій найласкавіший паночку. Як ви зволите почувати себе, мій ласкавий паночку?“ Можливо, це „пан мій Такий ось“, який нахваляв коняку „пана мого Такого ось“, розраховуючи випросити її. Могло так бути?

Г о р а ц і о

Так, мій принце.

Г а м л е т

Так, саме так. А тепер це—моя пані Хробаківна без щелепів, і її грюкає по кришці лопата гробочка; ось чудове перетворення, коли б тільки ми мали здатність його спостерігати. Хіба ж то так дешево коштувало вигодувати ці кістки, щоб гратися ними у кеглі? Моїм кісткам аж млосно міркувати про таке.

Перший Блазень

(співає)

„І кирка й заступ—так, до дна!
Готовий саван—спать.

Ах, тут яма в глині затишна,
Щоб гостю спочивать“.

(Викидає ще один череп.)

Гамлет

Ось іще один. Чому б йому не бути черепом якогось законознавця? Де тепер його докази, його хитрощі, його казуси, його висновки і тонкощі? Чому тепер він дозволяє цьому брутальному муги-реві стукати себе по потилиці брудною лопатою і не притягає його до відповідальності за образу дією? Гм! А цей чоловічок, можливо, був колись великим скупником земель із своїми заставними листами, з листами виконавчими, із своїми купчими, подвійними заручництвами, із своїми стяганнями. Чи, може, це купча за його купчі і стягання за його стягання,— що його землежерна головешка повна земельного бруду? Невже його заручництва зберегли йому з усіх придбань,—навіть його подвійні заручництва!—лише довжину і ширину парочки двох писаних угод на продаж? Адже ж його актам на володіння його землями було б важко вміститись у цьому ящику, та сам власник одержав не більше, га?

Горацио

Ані на дюйм більше.

Гамлет

Адже пергамент роблять з баранячої шкіри?

Горацио

Так, принц, і з телячої шкіри—теж.

Гамлет

Так, значить, барани і телята—ті, що шукають забезпечення в цьому. Я побалакаю з цим чоловіком. Чия це могила, шановний?

Перший Блазень

Моя, сер—

(співає)

„Ах, тут яма в глині затишна,
Щоб гостю спочивать“.

Гамлет

Я гадаю, що й справді вона твоя, коли ти там брешеш*.

Перший Блазень

Ви в ній не брешете, сер, і, значить, вона не ваша; щодо мене, то я в ній не брешу, і все ж таки вона—моя.

Гамлет

Ти брешеш у ній, бо ж ти—в ній, і кажеш, що вона—твоя; вона для мертвого, а не для живого; значить ти й брешеш.

* В оригіналі улюблена в англійській мові гра слів to lie — лежати і to lie — брехати.

Перший Блазень

Це—жива брехня, сер: візьме та й перестрибне від мене до вас.

Гамлет

Для якого чоловіка ти її копаєш?

Перший Блазень

Ні для якого чоловіка, сер.

Гамлет

Ну, тоді для якої жінки?

Перший Блазень

І для жодної жінки—теж.

Гамлет

Хто ж буде похований у ній?

Перший Блазень

А та, що була жінкою, сер, але,—упокій, господи, її душу!—вона тепер—покійниця.

Гамлет

І до чого ж точний цей крутії! Ми повинні говорити обережно, бо інакше двозначності згублять нас. Йй-богу, Гораціо, за ці три роки я по-

мітив: наш вік настільки загострився*, що носок мужика вже наступає на п'яти вельможі і роз'ятрує його болячки. Скільки часу ти вже працюєш гробокопом?

Перший Блазень

З усіх днів року я почав займатись цим в той день, коли наш покійний король Гамлет переміг Фортінбраса.

Гамлет

А коли ж це було?

Перший Блазень

А ви хіба не можете цього сказати? Кожен дурень це може сказати; це було в той самісінький день, коли народився молодий Гамлет,—той, що з'їхав з глузду і відісланий до Англії.

Гамлет

Ну, справді? Чому ж його відіслали до Англії?

Перший Блазень

А через те, що він з'їхав з глузду; там він прийде до розуму, а коли й не прийде, так там це—не велика важниця.

* Гра слів: гострий на язик і гостроносий, модний тоді, черевик. Але закінчення фрази не залишає сумніву в соціальній значимості слів Гамлета.

Гамлет

Як це так?

Перший Блазень

Там у ньому цього не помітять,—там усі такі ж божевільні, як і він.

Гамлет

Як же він збожеволів?

Перший Блазень

Та кажуть, що дуже дивно.

Гамлет

Як це так „дивно“?

Перший Блазень

Та саме так: взяв і з'їхав з глузду.

Гамлет

А на якому ж ґрунті?

Перший Блазень

Та на тутешньому ж ґрунті, в Данії. Я тут за гробокопа з молодих літ, ось уже тридцять років.

Гамлет

Скільки часу людина лежить у землі, поки не згниє?

Перший Блазень

А так, що коли воно не згнило ще до смерті,—адже тепер багато таких гнилих небіжчиків, які ледве й похорон витримують,—то воно вам протягне щось з вісім, а то і з дев'ять років; чинбар—так той вам протягне дев'ять років.

Гамлет

А чому ж він довше від інших?

Перший Блазень

Та шкіра у нього, сер, від ремесла така дублена, що довгенько не пропускає води; а вода ж, сер, це вам—великий руйнач для цієї мертвої погані. Ось вам іще череп; цей череп пролежав у землі двадцять три роки.

Гамлет

Чий це?

Перший Блазень

Одного несамовитого мерзотника; як ви гадаєте, чий це?

Гамлет

Не знаю, ні.

Перший Блазень

Чума на нього, шалалута навіженого! Одного разу він мені вилив пляшку рейнського на голову.

Оцей-о самісінький череп, сер, це череп Йорка,
королівського блазня.

Гамлет

Оцей-о?

Перший Блазень

Оцей самісінький.

Гамлет

Дай но, я подивлюсь.

(Бере череп.)

О, леле, бідний Йорк! Я знав його, Гораціо. Це була людина невичерпної дотепності, найчудовішої вигадливості. Він тисячу раз носив мене на своїй спині, а тепер—як огидно мені це собі уявити! У мене до горла підступає, коли я про це подумаю. Тут були ці губи, які я цілував, сам не знаю, як часто. Де ж нині твої жарти? Де твої вигадки? твої пісеньки? Блискавки веселощів, від яких реготали всі за столом? Нічого нині, навіть щоб поглузувати з своєї власної гримаси? Зовсім відпала щелепа. Іди тепер у покої до якоїсь красуні і скажи їй, що хоч вона і нафарбується аж на цілий дюйм, а все'дно її обличчя стане таким же. Розсміши її цим. Будь ласка, Гораціо, скажи мені одну річ.

Горацио

Яку саме, принце?

Гамлет

Як ти гадаєш, Олександр Македонський виглядав отак само в землі?

Горацио

Точнісінько так.

Гамлет

І смердів так само? Пфе!

(Кладе череп на землю.)

Горацио

Точнісінько так, принце.

Гамлет

На який низький ужиток можемо ми піти, Горацио! Аджеж уява могла б простежити шлях благородного праху Олександра, поки вона б не знайшла, що цей прах затикає дірку в бочці.

Горацио

Розглядаючи так, ми б виявили надмірну цікавість.

Гамлет

Ні, справді, ані трохи. Можна було б простежити за ним з достатньою скромністю і цілком

вірогідним шляхом; скажімо, так: Олександр умер, Олександра поховали, Олександр обертається на порох; порох—це земля; з землі ми робимо глину; і чому цією глиною, в яку він обернувся, не можуть заткнути пивну бочку?

Великий Цезар вмер і глина—він.
Дірки, можливо, затикають ним.
О, порох той, що світ жахдм трусив,—
Лиш замазка для стін від холодів.

Та тихше! Відійдем. Іде король.

Входять Священики та ін. процесією: труна Офелії, за нею — Лаерт і Супроводжуючі; Король, Королева, їх почет та ін.

Тут королева, почет; йдуть за ким?
Обряд скорочений. Це значить—той,
Кого несуть, сам віку вкоротив
Собі у розпачі. І хтось із знатних.
Постежимо здаля.

(Відходить разом з Гораціо.)

Лаерт

Який іще обряд, скажіть?

Гамлет

Дивись,
Юнак цей благородний—це Лаерт.

Лаерт

Який іще обряд?

Перший священник

Обряд розширили ми погрібній,
Наскільки можна; смерть її—сумнівна;
Коли б наказ тут не втрутивсь потужний,
Лежати б їй в землі неосвяченій
До сурм останніх; замість молитов
Шпурляли б їй каміння й черепки.
А їй дозволені вінки дівочі,
І квіти незайманиць, і подзвіння,
І цей врочистий похід.

Лаерт

Так більш нічого?

Перший священник

Ні, нічого більш.

Ми б осквернили смертний чин святебний,
Співавши ревієм, як над душею,
Що з миром відійшла.

Лаерт

Кладіть у землю!

І хай із чистої цієї плоті
Зростуть фіалки. Слухай; піп жорстокий—
Сестра у небі ангелом засяє,
Як в пеклі ти завиєш!

Гамлет

Як? Офелія?

Королева

(кидає квіти)

Любимій—любі; о, прощай! Гадалось—
Ти жінкою моему сину станеш,
І ліжко шлюбне я твое вквітчаю,
А не могилу.

Лаерт

О, потрійні лиха,
Впадять ви тридцять раз на клятий мозок,
Що вчинками лихими вкрав у тебе
Високий розум твій! Не сипте землю—
Я обійму її в останній раз.

(Зіскакує в могилу.)

А зараз сипте на живого й мертво!
Щоб тут зросла гора—хай вище стане,
Ніж Пеліон*, ніж небосяжний верх
Олімпа** синього.

Гамлет

(виходячи наперед)

Хто це, чий сум
Такий промовистий? Чия це туга

* Пеліон — гора в Греції.

** Олімп — гора. В античній Греції вважалась найвищою горою в світі, на якій нібито жили боги.

До зір волає й закликає їх,
Щоб слухали, спинивши біг? Це—я!
Датчанин—Гамлет.

(Зіскакує в могилу.)

Ла е р т

Геть, до сатани!
(Починає битись з Гамлетом.)

Г а м л е т

Ти молишся недобре.
Прийми, будь ласка, пальці в горла! геть!
Хоч я й розважний і не запальний,
Та дещо небезпечно є в мені;
Постережись розумно! Руки геть!

К о р о л ь

Розбороніть!

К о р о л е в а

О, Гамлет мій!

В с і

Панове!

Г о р а ц і о

Державцю наш ласкавий, не турбуйтеся.
*Двірські розбороняють їх і вони виходять
з могили.*

Гамлет

О, з ним готовий битись я за це,
Аж поки ці не склепляться повіки.

Королева

За що ж це, сину мій?

Гамлет

О, я кохав
Офелію; братів і сорок тисяч
Із міццю усією їх любові
Зі мною не зрівнялися б. Що зробиш
Для неї ти?

Король

Лаерт, безумний він!

Королева

Заради бога, припиніть!

Гамлет

Ні, покажи, що ладен ти зробити!
Поститись? Битись? Плакати? Терзатись?
Напитись оцту? З'їсти крокодила*?
Я—теж. Ти рюмсати прийшов сюди?

* Гамлет знущається з модних тоді серед знатної молоді „обітів“, які виконувались для доказу своєї любові: випити оцет, з'їсти крокодила. Крокодилами аптекарі прикрашали вікна своїх крамниць.

Наперекір мені в могилу скочив?
Живцем в могилу з нею ляж—я теж.
Базікав ти про гори?—хай наваллять
На нас мільйони акрів, щоб громаддя
Спалило тім'я об пекучу зону,
Щоб Оссу* до бородавки низвести.
Казати пишно? Вмію й я незгірш!

Королева

Це—бездум; та як приступ одбуває,
Одразу ж в ньому тиша, як голубка
На двійко золотавих пташенят,
Опустить крила.

Гамлет

Слухайте, мілорд,
Чому ви так от ставитесь до мене?
Я вас люблю завжди. Проте, все'дно.
Хоча б зробив, що зміг, сам Геркулес—
Все ж кіт нявчить, свого ж діждеться пес.

[Виходить.]

Король

Горацію, будь ласка, йдіть за ним.

[Виходить Горацію.]

(До Лаерта.)

Озбройся терпінням, пам'ятай вчорашнє.
Ми справу зрушим швидко до мети.

* Осса — гора в Греції.

Гертрудо, хай за принцем наглядають.
Живий надгробок ми поставим тут,—
Тоді й для нас спокійний прийде час.
А поки—у терпінні—все для нас.

[Виходять.]

СЦЕНА ДРУГА

Покій у замку

Входять Гамлет і Гораціо.

Гамлет

З цим—досить; іншого торкнусь тепер;
Ти пам'ятаєш, як усе було?

Гораціо

О, як про це не пам'ятати, принце!

Гамлет

В моєму серці наче щось боролось
І заважало спать: в кайданах, мабуть,
Вільніше бунтівник лежить. І раптом,—
Хвала раптовості!—бо нерозважність
Часом в прислузі нам стає, коли
Найтонший замір гине; божество,
Мабуть, кінці формує наших справ,
Хоча б там як їх планували ми.

Г о р а ц і о

Напевне так.

Г а м л е т

Напнувши плащ морський,
Я вийшов із каюти, і в пітьмі
Став їх розшукувати—і знайшов.
Я вкрав пакет їх і назад вернувся
Знов до каюти; так я знахабнів,—
Мій страх забув пристойність,—що розкрив
Їх послання високе; і знайшов я—
О, королівська підлість!—там наказ,
Прикрашений підставами всіма
Для Данії, і Англії також,
В якому я таким страхіттям значивсь,
Що, після прочитання, враз мені,
Сокири навіть не ждучи гостріння,
Зітнули б голову.

Г о р а ц і о

Не може бути!

Г а м л е т

Послання—ось; в час вільний прочитай.
А хочеш знати, що я вдіяв потім?

Г о р а ц і о

Я вас прошу.

Гамлет

Так звідусіль заплутаний в підлоту—
Іще й прологу мозок мій не склав,
А п'єсу вже почав—я сів і зразу ж
Послання інше склав, списав красиво.
Колись і я вважав, як наше панство,
Що це бридня—писать красиво, й дбав
Позбутись вміння цього, а ось тут
Воно придалось добре. Хочеш знати,
Що написав я?

Гораціо

Так, ласкавий принце.

Гамлет

Від короля нагальне домагання:
Оскільки Данії англієць—данник,
Оскільки їх любов, мов пальма, має
Цвісти й оскільки мир вінком пшеничним
Повинен з'єднувати дружбу їх,—
І безліч цих „оскільків“ пишномовних,—
То, вздрівши й прочитавши зміст послання,
Без міркувань коротких чи довгих,
Віддати подавців негайній смерті,
Не давши й сповіді.

Гораціо

Але ж печатки?

Гамлет

В цьому також сприяли небеса.
Була зі мною батьківська печатка,
Що Данії печатки є зразком.
Листи я склав так само й підписав,
Відтиснув герб—і знов поклав на місце,
Таким собі підкидьком; ну, а вавтра
Був бій морський наш; що було потому—
Ти знаєш.

Гораціо

Так Розенкранц і Гільденстерн пливуть?

Гамлет

Що ж? Їм була до серця справа ця;
Мое сумління—чисте; їх загибель—
Це плід від власного втручання їх.
Слабким бо небезпечно потрапляти
Поміж ударів огневих клинців
Потужних ворогів.

Гораціо

От так король!

Гамлет

Хіба ж не мій обов'язок—тому,
Хто батька вбив мого, збезчестив мати,
Хто вкрав мою надію на престол,
Хто вудку на моє життя закинув

З таким лукавством,—не свята ця справа —
Віддячити йому рукою цею?
І чи не гріх—оцьому хробаку
Давати й далі нами годуватись?

Г о р а ц і о

Він скоро звістку з Англії одержить
Про наслідки всієї справи там.

Г а м л е т

Мабуть, що скоро: проміжок—він мій.
Життя ж людське—часом і „разі“ не скажеш*.
Та я шкодую дуже, мій Горацию,
Що із Лаертом я забувся так.
Я бачу в образі моєї долі —
І його долю; з ним я замирюсь,
Та, справді, це його пихате горе
Мене розлютувало.

Г о р а ц і о

Тсс! Хто там?

Входить Осрік.

О с р і к **

Вітаю вашу височність із поверненням в Данію.

* Тобто не встигнеш зробити випад шпагою.

** Постать Осріка — гостра і уїдлива сатира на придворних франтів. Він розмовляє надзвичайно „витонченою“ мовою, що перекладач і намагається передати.

Гамлет

Щиро дякую, сер.

(Тихо до Гораціо.)

Ти знаєш цю комаху?

Гораціо

(тихо до Гамлета)

Ні, ласкавий принце.

Гамлет

(тихо до Гораціо)

Ну, значить, на тобі—благодать, бо знати його—це вже порок. Він має багато земель, і до того ж родючих. Там, де одна тварюка буде королем над іншими тварюками,—там його ясла стоятимуть біля королівського столу. Хоч це—шпак, але, як я сказав, він багатий на володіння брудом.

Осрік

Найласкавіший принце, коли б ваша височність та мали незайняту часинку, то я б вам переказав дешищу від його королівської величності.

Гамлет

Я це сприйму, мій пане, з усією ревністю розуму. Але зробіть вашій шляпі належніший ужиток: вона ж бо—для голови.

Осрік

Дякую красно, ваша височність, але ж тут дуже жарко.

Гамлет

Ні, йміть мені віри, зараз дуже холодно: вітер північний.

Осрік

А справді, мій принце, тут таки, здається, холодноваго.

Гамлет

Але ж, на мою думку, все ж таки задушно і жарко,—чи це для моєї комплекції?

Осрік

Надзвичайнісінько, мій принце: так задушно,—просто наче,—я навіть не маю змоги й висловити—як! Але, мій принце, його величність ласкаво зволили наказати мені повідомити вас про те, що його величність зволили побитись об великий заклад за вашу височність. Принце, справа в тому...

Гамлет

Я вас благаю, не забувайте—

(Гамлет примушує його надіти шляпу.)

Осрік

Ні, запевняю вас; мені так зручніше, запевняю вас. Принце, ви знаєте, недавно повернувся до двору Лаерт; йміть мені віри, це—справжній рицар, сповнений усіх найкращих дарів природи, дуже м'який у поведженні і визначної зовнішності; щоб по-справжньому віддати йому всю належну шану, то це—карта чи календар благородства, бо ви знайдете в ньому вміщення усіх дарів, які побажав би бачити дворянин.

Гамлет

Сер, визначення його особи не зазнає від вас ані найменшої шкоди, хоч, я знаю, що, розкладаючи його за описом, арифметика пам'яті заплуталась би і ми б лише збились із шляху, зважаючи на його швидкий хід. Але, з усією правдивістю похвали, я вважаю його за душу високої сутності, а його обдарованість—такою дорогоцінною і рідкісною, що, застосовуючи до нього справедливий вираз, його подобою є лише його дзеркало, а той, хто б захотів наслідувати його,—спромігся б бути лише його тінню, ніяк не більше.

Осрік

Ваша височність zvolить промовляти про нього щонайнесхибнішу істину.

Гамлет

Але ж для чого це, сер? Для чого ми оповідаємо цього дворянина нашим недосконалим диханням *?

Осрік

Як, принце?

Гораціо

Хіба так важко зрозуміти, коли інший промовляє такою ж мовою? Ви ж розумієте, сер, ну!

Гамлет

Що значить згадування про цього дворянина?

Осрік

Про Лаерта?

Гораціо

(тихо до Гамлета)

Готово! Його гаманець вже випорожнився. Всі золоті слова вже витрачені.

Гамлет

Так, сер, про нього.

* Тобто—для чого ми говоримо про Лаерта? Гамлетові вдалося перевершити пишномовність Осріка. Вся ця сцена — пародія на мову придворних поетів і „золотої молоді“.

Осрік

Я знаю, що ви зволите знати не так мало...

Гамлет

Я гадаю, що це так і є, як ви мовите; хоу, кажучи правду, якщо ви знаєте, то це не так до вже й підносить мене. Отже, сер?

Осрік

Ви добре знаєте, якою є досконалість Лаерта у...

Гамлет

Я б не наслідився це визнати, бо інакше мені довелось б змагатися з ним у досконалості; знати якусь людину добре, це значить—знати самого себе.

Осрік

Я мав на увазі, принце, досконалість Лаерта у володінні зброєю. За загальною думкою, в цьому мистецтві з ним не може зрівнятись ніхто.

Гамлет

Яка його зброя?

Осрік

Рапіра і шпага.

Гамлет

Це вже дві зброї; ну й гаразд.

Осрік

Принце, король зволив виставити в заклад проти нього шестеро берберійських коней, проти яких той виставив, наскільки мені відомо, шість французських рапір і кинджалів, з усіма приналежностями, як от портупей і таке інше; трое з цих риштунків, насправді, зроблені з дуже тонким смаком, дуже пасують до руків'я, надзвичайнісінько елегантні і дуже химерно вигадливі.

Гамлет

Що ви звете риштунками?

Гораціо

(тихо до Гамлета)

Я знав дуже добре, що вам доведеться ще попоглянути у примітки.

Осрік

Риштунки, принце,—це, ну... портупей.

Гамлет

Це слово більше пасувало б, коли б ми носили при боці гармати, ну, а покищо хай це будуть портупей. Але ж—шестеро берберійських коней проти шести французських шпаг, їх приналежностей і трьох химерно-вигадливих портупей; такий є французський заклад проти датського. За що ж він „виставлений“, як ви це звете?

Осрік

Король, мій принце, виставив більший заклад за те, що у дванадцяти сутичках ваших з Лаертом той не випередить вас більш ніж на три удари,— ось він і ставить дванадцять проти дев'яти; і змагання це може відбутись негайно, якщо ваша височність зволить дати відповідь.

Гамлет

А коли моя відповідь буде:— „Ні“?

Осрік

Я маю на увазі, принце, що ви зволите вашою власною особою взяти участь у змаганні.

Гамлет

Сер, я прогулюватимусь тут, у цьому покої; це—мій час щоденного відпочинку. Якщо завгодно його величності, то хай принесуть рапіри; коли цей дворянин хоче і коли король підтримує свій замір, то я виграю для нього цей заклад, якщо здолаю це зробити; коли ж ні,—то я виграю лише сором та зайві удари.

Осрік

Чи можу я переказати саме так?

Гамлет

В такому розумінні, сер, але з усіма тими прикрасами, які вам будуть до смаку.

Осрік

Залишаю мою відданість вашій височності.

Гамлет

Ваш! ваш!

[Виходить Осрік.

Він добре робить, що залишає себе сам; нічий бо язик не наважився б зробити це.

Гораціо

Побігло пташенятко із шкаралупкою на голівці.

Гамлет

Воно так компліментувало і перед грудьми своєї матері, раніше ніж заходжуватись їх смоктати. Так само, як і багато інших птахів з тієї ж зграї, яких так любить наш порожній вік, він скопив лише тон часу і зовнішні манери поводження; таку собі пінясту сумішку, з допомогою якої вони всюди висловлюють найдурніші і найбезглуздіші думки; а дмухни на них для спроби—і ось бульбашок наче й не було.

Входить Вельможа.

Вельможа

Принце, Його величність вітав вас через юного Осріка, який приніс відповідь, що ви ждете Його величність у цьому покої. Його величність посилає

мене дізнатись, чи залишаєтесь ви так само ласкавими у бажанні позмагатися з Лаертом, чи ви воліли б відкласти це на потім?

Гамлет

Я постійний у своїх бажаннях. І вони збігаються з бажаннями короля. Якщо його рішення таке ж, то я готовий: зараз чи будьколи, аби я був так само схильний до цього, як зараз.

Вельможа

Король, королева і почет зараз зійдуть сюди.

Гамлет

В добрий час.

Вельможа

Її величність висловили бажання, щоб ви якимось ласкаво повелись з Лаертом, раніше ніж почнете змагання.

Гамлет

Її величність дає мені добру пораду.

[Виходить Вельможа.]

Гораціо

Ви програєте цей заклад, мій принце.

Гамлет

На мою думку—ні; відтоді як він поїхав до Франції, я весь час вправлявсь. Я віграю, маючи зайві очки. Але ти не можеш навіть уявити собі, як важко тут у мене на серці, та це пусте.

Гораціо

Ні, мій ласкавий принце.

Гамлет

Ні, звичайно, це дурниця; але це схоже на передчуття: жінку воно могло б і стурбувати.

Гораціо

Коли вашому серцю чогось не хочеться, то слухайтеся його. Я попереджу їх, сказавши, що ви не маєте бажання.

Гамлет

Аж ніяк! нас не жахають провіщення: є особливе провидіння і в загибелі горобця. Коли це станеться зараз, так значить—не потім; коли не станеться потім, так значить—тепер; а коли це не трапиться тепер, то, значить, все'дно воно станеться колись. Уся справа—в готовності. Коли жодна людина не знає, що вона залишає, то що ж тоді значить—залишити надто рано? Хай буде те, що буде.

*Входять Король, Королева, Лаерт і Вельможі,
Осрік та інші Двірські в рапірами й рукавицями;
вносять стіл, посуд з вином і келехи.*

Король

Йди, Гамлете, прийми ось руку цю.

Король вкладає руку Лаерта в руку Гамлета.

Гамлет

Пробачте, пане, я образив вас,
Та вибачте мені, як дворянин.
Присутні знають, ви ж напевне чули,
Що скараний я хворістю тяжкою.
Все те, що я вчинив,
Чим вашу честь образив чи природу,
Я запевняю—безумом було.
Хіба Лаерта Гамлет скривдив? Ні!
Коли з собою Гамлет у розлуці
І, будши не в собі, Лаерта кривдить,—
Не Гамлет діє то, відсутній Гамлет.
А хто ж то діє? Його бѣзум. Значить,
Сам Гамлет—серед скривджених усіх;
Для нього, бідного, цей бѣзум—ворог.
Тут, пане, перед усіма
Я, зрѣкшись вмисності у злі, хай буду
Пробачений в думках великодушних
За те, що я пустив стрілу над дахом
І брата, не помітивши, поранив.

Лаерт

Примирина моя природа цим,
Хоча б вона мене повинна кликати

До помсти; а проте, в питаннях честі
Я—осторонь і я не замирюсь,
Аж поки старші судді честі скажуть
І прикладів за мир не наведуть,
Без шкоди для ім'я могого. Доти ж
Я цю любов приймаю як любов .
І буду вірний їй.

Г а м л е т

Вітаю широко,
І чесно битимусь в братерській грі.
Папіри дайте!

Л а е р т

Гей, мені одну!

Г а м л е т

Я буду фольгою, Лаерт, для вас*:
В пільмі певміння мого, наче зірка,
Майстерність блисне ваша.

Л а е р т

Смієтесь!

Г а м л е т

Клянусь рукою, ні!

* Фольгу — листочки золота—підкладали під дорогоцінний камінь, для того, щоб він краще блищав.

Король

Подай рапіри, Осрік! Гамлет мій,
Ти знаєш ставку?

Гамлет

Добре, мій державцю:
За слабшого ви ставите ласкаво.

Король

Я не боюсь: я бачив вас обох;
Він більш навчивсь, та він дає вперед.

Лаерт

Важка занадто; а подайте іншу!

Гамлет

Моя—якраз; чи всі рапіри—рівні?

Осрік

О так, ласкавий принце мій!

Вони готуються до бою.

Король

Поставте келехи з вином на стіл.
Як влучить Гамлет вперше, а чи вдруге,
Чи в третій сутичці удар віддасть,
Хай прогримлять з бійниць усіх гармати—
Король за Гамлета здоров'я вип'є,

Укинувши до келеха перлину
Коштовнішу, ніж у короні датській
Чотири мали королі. Гей, кубки!
І хай літаври знак дають сурмі,
І гармашам нехай сурма говорить,
Гармати—небу, небеса—землі:
„Король в честь принца п'є“! Ну, починайте.
Ви ж, судді, наглядайте пильним оком.

Г а м л е т

Почнімо!

Л а е р т

Згода, принце!

Г а м л е т

Раз!

Л а е р т

Ні!

Г а м л е т

Судді!

О с р і к

Удар, удар виразний.

Л а е р т

Добре, далі.

Король

Стоп! Вип'ємо! Твоя перлина, Гамлет*!
За тебе п'ю!

Звуки сурм і гарматні постріли за сценою.

Подайте принцу келех!

Гамлет

Спочатку ще раз бій; облиште поки.
Ану!

Б'ються.

Іще удар; як ваша думка?

Лаерт

Так, так, я визнаю.

Король

Він переможе,

Наш син.

Королева

Він дихає запально й важко...

На хустку, Гамлет, лоба обітри;
За успіх твій п'є королева, Гамлет!

Гамлет

Ласкава пані...

* Король удає, ніби він кидає перлину в келех. Насправді він, звичайно, вкидає в келех Гамлета отруту.

Король

Ні, не пий, Гертрудо!

Королева

Я вип'ю все ж; мені пробачте, прошу.

Король

(убік)

Отрута ж в келеху! та надто пізно!

Гамлет

Не буду я ще пити. Потім. Потім.

Королева

Іди, я обітру твоє обличчя.

Лаерт

Тепер завдам удару я.

Король

Навряд!

Лаерт

І майже проти власного сумління...

Гамлет

Лаерт, а ну бо втрете; та'як слід!
На повну силу бийтесь,—я боюсь,
Що забавку ви робите із мене.

Лаерт

Ви кажете? почнімо!

Б'ються.

Осрік

Нічого, ані той, ні цей!

Лаерт

А ось!

Лаерт ранить Гамлета; потім у запалі бою вони обмінюються рапірами і Гамлет ранить Лаерта.

Король

Розбороніть! Вони оскаженіли.

Гамлет

Ще раз!

Королева падає.

Осрік

На королеву гляньте, що це?

Гораціо

В крові обидва. В чому справа, принце?

Осрік

Лаерт, чому?

Ла е р т

У власну пастку сам кулик потрапив*;
Моя ж на мене віроломність впала.

Г а м л е т

Що з королевою?

К о р о л ь

Зомліла, кров

Побачивши.

К о р о л е в а

Ні! ні! напій, напій!

О Гамлет мій! вино! я отруїлась!

Вмирає.

Г а м л е т

О підлість! Гей, всі двері зачиніть!
Тут зрада! Розшукать!

Л а е р т

(падає)

Не треба, Гамлет! Гамлет, ти—забитий.

Немає в світі ліків рятівних.

В тобі життя нема й на півгодини.

Знаряддя зради у твоїй руці—

І гостре і труйне. Весь підлий замір

* Куликів навчали заманювати інших птахів.

На мене ж впав; дивись, ось я лежу...
Не встану більш; твою забито матір...
Не можу більш... Король—король—він
винний.

Гамлет

Клинець отруений також!—
Ану, отруто, в діло!

(Вражає короля.)

Всі

Зрада! Зрада!

Король

О, допоможіть! я ж ранений лише!

Гамлет

Ага! розпусник, клятий вбивця датський!
Пий свій напій! Твоя перлина тут!
Услід за матір'ю!

Король вмирає.

Лаерт

Своє дістав!

Він сам оцю отруту готував.
Пробач мені, як я тобі, мій Гамлет.
Хай не спаде на тебе смерть моя
І мого батька, як твоя на мене!

(Вмирає.)

Гамлет

Хай бог тобі простить! Я йду слідом!
Прощай, о жалюгідна королева!
Ви—свідки зацікавлені цих подій,
Що, зблідлі, дивитесь на це з тремтінням...
Коли б то час (смерть, поліцей жорстокий,
Не жде з арештом), я б вам розповів...
Та хай! Гораціо, я помираю.
А ти, живий, розповіси про мене
Всю правду спраглим.

Гораціо

Не лишись, не вір!
Я давній римлянин, а не датчанин*.
Отрута є ще тут.

Гамлет

Коли ти—муж,
Облиш, дай келех! дай мені! я хочу!
Яке спотворене ім'я, Гораціо,
Лишиться тут, коли підеш і ти?
Коли в твоєму серці був я, друже,
То покищо відмовсь від раювання.

* Як гуманіст, Гораціо вважає своєю духовною батьківщиною античний світ і в ньому шукає прикладів. У Римі самогубство людини, справа якої загинула або яка втратила друга чи кохану, було досить поширене.

В гіркому світі дихай, щоб сказати
Про мене повість.

Марш вдалині і постріли за сценою.

Що за грім військовий?

Осрік

Йде юний Фортінбрас побідно з Польщі;
На честь послів англійських він дає
Цей войовничий залп.

Гамлет

Вмираю, друже;

Отрута дужа мій здолала дух;
Новин із Англії я не діждусь,
Та пророкую Фортінбраса вибір.
За нього—передсмертний голос мій.
Скажи йому про це; про всі події,
Що стались тут, ти скажеш. Далі ж—тиша.

(Вмирає.)

Гораціо

Високе серце вмерло. Спи, наш принц!
Хай ангели вколисують твій сон.
Чому все ближче барабани б'ють?

Марш за сценою.

*Входять Фортінбрас і Англійські Посли, під бій
барабанів, з прапорами, і почет.*

Фортінбрас

Де це видовище?

Гораціо

Що ви хотіли?

Скорботу й подив?—Припиніть шукання.

Фортінбрас

Волає здобич ця про бійню.—Смерть!
Що за бенкет в твоїх темрявах вічних,
Коли стількох потужних ти зараз
Згубила?

Перший Посол

О, видовище жахне!

І вісті з Англії спізнилися тут,
Бо вже не чує той, хто мав би вчути,
Що виконала Англія наказ,
Що мертві Розенкранц і Гільденстерн.
Хто вдячність висловить?

Гораціо

Не ці вуста,—

Коли б вони й могли подяку скласти.
Він не давав наказу про їх смерть.
Але, якщо на цю криваву справу
Ви—з Англії, ви—з польської війни
Прийшли, то накажіть тіла покласти

Тут на поміст високий на видноті,—
І хай скажу я всім, хто ще не знає,
Як скоїлося все, і вчує всяк
Про справи люті, нелюдські, криваві,
Про суд нежданий, випадкові вбивства,
Про смерть роковану, про жертви зрад,
Наприкінці ж—про заміри лукаві,
Що на привидців голови упали.
Про все я вам скажу.

Фортінбрас

Спішимо вчуті.

І хай на збори скличуть найзнатніших;
Я з тугою своє приймаю щастя;
На датський трон у мене єсть права
І доля нині їх велить піднести.

Горацио

Про це сказати маю слово теж
З тих уст, чий голос багатьох приверне;
Спішимо, поки вражений народ,
Щоб лих і змов і помилок уникнуть.

Фортінбрас

Хай Гамлета чотири капітани,
Як воїна, підіймуть на поміст.
Коли б судилось, був би королем
Великим він; і в час його відходу
Хай музика і шана військовá,

Про нього кажучи, гримлять.
Прийміть тіла! Це личить полю бою,
А тут вони гнітять серця собою.
Віддати команду воїнам—стріляти!

Жалобний марш.

Відносять трупи. Лунають залпи.

ПІСЛЯМОВА

„Гамлет“ був написаний Шекспіром у самому розквіті його творчих сил—між 1600 і 1602 роком. Позаду були комедії, історичні хроніки, криваві трагедії „Тіт Андронік“ і „Йоркширська трагедія“, попереду—створення „Отелло“, „Короля Ліра“ і „Макбета“. Отже і хронологічно „Гамлет“ є центральним твором Шекспіра. Віковий суд історії визнав цю трагедію найбільшим твором великого драматурга. Вона обросла за більш ніж триста років свого існування густим лісом коментарів—і через них важко буває пробитись до живої плоти трагедії. Література про „Гамлета“ майже неосяжна. І найхарактерніше, що різні критичні інтерпретації п'єси завжди відбивали рівень філософської думки, погляди на Шекспіра, властиві даній епосі. Хоч які відмінні між собою, хоч які суперечливі ці оцінки, але Гамлет був і лишається вічним супутником людства, подібно до Прометея, Дон-Кіхота, Фауста, супроводжуючи людей в їх мандрюванні через віки.

На підставі проведеної шекспірологами і текстологами роботи, наші уявлення про „Гамлета“ досить значні. Спираючись на сучасне шекспірознавство, спробуємо підсумувати результати цієї роботи.

В 1603 році в Лондоні у виданні N. L. і John Trundell вийшло перше окреме видання „Гамлета“ з відзначенням авторства Шекспіра. Це видання було надруковане в одну четверту аркуша, від чого й дістало назву перше in quarto. Повний заголовок трагедії був такий: „The Tragicall Historie of Hamlet Prince of Denmarke. By William Shake-Speare. As it hath beene diuerse times acted by his Highnesse seruants in the cittie of London: as also in the two Universitties of Cambridge and Oxford and else-where“. — „Трагічна історія про Гамлета, принца датського. Твір Вільяма Шекспіра. В тому вигляді, як вона була кілька раз виставлена слугами його величності в Лондоні, а також в університетах Кембріджському і Оксфордському і в інших місцях“.

Текст цього першого видання дуже мало подібний до остаточної редакції, будучи, очевидно, результатом початкової обробки переказу. В 1604 році виходить нове видання „Гамлета“, на титульному аркуші якого вказано: „newly imprinted and enlarged to almost as much again as it was, according to the true and perfect copie“ („Заново надрукована і збільшена майже вдвое проти попереднього за оригінальним і повним рукописом“). Текст

другого видання, крім деталей, дуже близький до остаточної редакції трагедії. В Quarto 1 загальне число віршів становило 2413, в Quarto 2—на 1306 рядків більше, тобто 3719 віршів. Проте, відміна між обома виданнями, зрозуміло, не обмежується тільки розміром. Внутрішні зміни тут дуже значні. В першому кварто (дія III, сцена 4) діалог між королевою і Гамлетом мав деякі деталі, пропущені в наступних виданнях. Як відомо кожному, хто читав трагедію, Привид короля відкриває принцеві ім'я справжнього свого вбивці і Гамлет присягається помститись йому. Вистава, яку грають актори, має на меті перевірити справедливість цього обвинувачення. Немає сумніву, що Гамлет мав намір також перевірити ступінь участі своєї матері в злочині. В першому кварто королева палко запевняла сина в тому, що вона абсолютно не винна. В дальшому виданні ці слова випали, хоч їх значення в загальному розвитку дії дуже серйозне.

Ряду сцен, які є в наступних виданнях, у Quarto 1 немає. Деякі персонажі трагедії мають в Quarto 1 інші імена,—так, Полоній називається Корамбіа, його слуга Рейнальдо—Монтано, Лаерт—Лірт.

Трете видання „Гамлета“, текстуально дуже близьке до Quarto 2, вийшло в 1605 році. Четверте Quarto з'явилося між 1607 і 1608 рр. (на титульному аркуші немає дати), п'яте— в 1611 р.

Щодо кількості прижиттєвих видань „Гамлет“ поступається тільки перед деякими історичними хроніками, перевищуючи всі інші п'єси Шекспіра, що, зрозуміло, говорить про велику його популярність. „Гамлет“ ввійшов до складу посмертного *in folio* (1623 р.), де надрукований серед трагедій—між „Макбетом“ і „Королем Ліром“, звідки передруковувався без змін у другому *in folio* (1632 р.), в третьому *in folio* (1664 р.) і в четвертому *in folio* (1685 р.) Відтоді „Гамлет“ входить у „Шекспірівський канон“, будучи головною його прикрасою.

Окремі видання „Гамлета“ англійською мовою налічують, за підрахунками бібліографа Мелона, кілька сотень. Неможливо перелічити переклади „Гамлета“ іноземними мовами. Російською мовою ця трагедія перекладалася 18 раз. В 1811 році переказ Дюссівської переробки в александрійських віршах виконав С. Вісковатов — „Гамлет, трагедія в 5 д. Подражание Шекспиру, в стихах. СПб“. Ця робота витримала ще одне видання в 1829 р.

Перший повний переклад „Гамлета“ розміром оригіналу, виконаний М. Вронченком, вийшов з друку в Петербурзі в 1828 році. За ним вийшов славетний переклад М. А. Полевого (Москва, 1837), зв'язаний нерозривно з іменами Мочалова і Каратигіна, а через них—з усім російським театром, бо до 70—80-х років „Гамлета“ грали за цим перекладом.

В 1844 році вийшов переклад А. І. Кронеберга, який затьмарив,— правда, не зразу,— успіх перекладу Полевого. Дуже довго переклад Кронеберга лишався ніким не перевершений. В значній мірі перед ним поступаються переклади М. Загуляєва (СПБ, 1861), Н. В. Маклакова (1880), А. Соколовського (1883), А. Месковського (СПБ, 1889). Значні сценічні якості мав скорочений переклад П. П. Гнедича (СПБ, 1891). За першість з ним змагався Д. В. Аверкієв, який переклав „Гамлета“ в 1895 р. Найточнішим з дореволюційних віршованих перекладів є переклад К. Р. (СПБ, 1899), що зберігає кількість рядків оригіналу. Прозаїчні переклади „Гамлета“ відомі такі: А. Н. Данилевського (1878), виконаний за німецьким перекладом Шлегеля, переклад з оригіналу М. Кетчера (1873) і П. Каншина (1893).

За радянського часу „Гамлет“ перекладався російською мовою двічі—М. Лозинським і А. Радловою. Нині закінчив роботу над перекладом Б. Пастернак. Безперечно, кращим, найточнішим перекладом, що зберігає образну систему Шекспіра і його багатий словник, є переклад найвидатнішого радянського майстра художнього перекладу—М. Л. Лозинського.

Неодноразово перекладався „Гамлет“ і українською мовою. З дореволюційних робіт найбільше значення мають переклади П. Куліша і М. Старицького, особливо переклад П. Куліша. За останні

роки зроблено два українських переклади „Гамлета“ — С. Гусака і В. Вера.

„Гамлет“ перекладений мовами всього багатонаціонального Союзу. В наше завдання не входить аналіз російських і українських перекладів „Гамлета“ — усі вони мають на собі відбиток свого часу, відображаючи рівень шекспірознавства і міру розуміння перекладачем творчості великого поета. Радянські переклади очищають текст Шекспіра від перекручень, прагнучи добитись повного і поглибленого його тлумачення. Особливо це характерно для прекрасного перекладу Лозинського. Дуже точний і близький до оригіналу і український переклад В. Вера. Читач може покласти на нього.

Як і більшість п'єс Шекспіра, „Гамлет“ у фабульному відношенні іде від ряду першоджерел, старанно простежених і досліджених істориками літератури. Сюжетний мотив — син помщається за вбитого батька, коли його самого з злочинцями з'єднують кровні родинні зв'язки (мати, дядько), — має дуже давнє походження. В „Орестей“ Есхіла в такому становищі Орест: його мати вбила свого чоловіка, і обов'язок сина — помститись за батька. Проте, в античній трагедії центр ваги перенесено на нерозв'язність конфлікту матері-вбивці і сина-месника за батька. Сюжетно близькі до міфу деякі ірландські саги. Перша обробка напівісторичного переказу про Амлета (Гамлета) — принца датського

було дано в „Датській історії“ Саксона Грамматика (XII століття) латинською мовою, вперше виданій у 1514 році. В короткому викладі розповідь історика така: намісник ютландського короля Горіка, Вікінг Горвенділль одружується з дочкою свого повелителя—Герутою, здобувши славу знаменитого воїна на суші і на морі. В бою він вбиває норвежського короля Коллера і захоплює його володіння. Брат Горвенділля—Фенгон вбиває героя на бенкеті і одружується з його вдовою. Син убитого—Амлет вирішує помститись своєму дядькові, і для того, щоб ніхто не розгадав його планів, удає з себе божевільного—розриває свій одяг, замазує обличчя грязюю і надає собі справді безумного вигляду. Недовірливий Фенгон двічі випробовує безумство Амлета, то підсилаючи до нього красиву жінку і розставляючи навкруги шпигунів, то влаштовуючи побачення Амлета з матір'ю і поміщаючи поруч підглядачів. Проте, Амлет, попереджений друзями, веде себе обережно. Король намагається позбутись ненависного принца і посилає його в Англію з двома придворними, які везуть тайні руни з просьбою до англійського короля вбити принца. Але Амлет підміняє руни, і жертвою вбивства падають самі придворні. Принц повертається на батьківщину в день річниці своєї уявної смерті. Він облоює придворних і спалює їх у палаці, убиває Фенгона, а після його смерті сам сідає на престол.

Історія Амлета зводиться у Саксона Грамматика до звичайного династичного розбрату, обтяженого кривавими злочинами. Амлет нічим не відрізняється від свого оточення—він жорстокий, зрадливий, злопам'ятливий. Вбиваючи в кімнаті матері підглядача, Амлет розрубє його труп на частини і кидає на поживу свиням.

Співчуття читача Амлет викликає не благородством своєї натури, але роллю месника, яку він бере на себе. Переказ про Амлета був оброблений в 1558 р. німецьким поетом Гансом Саксом у формі повісті; в 1576 році француз Бельфоре вільно переклав оповідання Саксона Грамматика, включивши його до складу своїх „Histoires Tragiques“—„Трагічних історій“ (п'ятий розділ). Ця французська книга була перекладена англійською мовою. Хоч до нас дійшло тільки англійське видання „The Historie of Hamblett“ 1608 року, але, безперечно, були й більш ранні видання цієї книги, якими міг користуватись Шекспір при написанні своєї трагедії. Коментатори відзначали наявність в англійському тексті репліки Амлета, який вбиває придворного, схованого за килимом,— „Щур!“ Репліки цієї немає в латинському оригіналі і в французській переробці. Наявність її в трагедіях Шекспіра в аналогічному місці доводить, що драматург був ознайомлений з англійським перекладом обробки Бельфоре.

Напружений драматичний сюжет, гострі драма-

тичні ситуації „Історії Амлета“ не могли не привертати увагу драматургів. Шекспір не був першим. За свідченням сучасників, уже в 80-х роках XVI століття існувала драматична обробка цього сюжету, яка до нас не дійшла. Томас Неш в одній замітці, датованій приблизно 1587—1588 р., згадує про „англійського Сенеку, який напише вам хоч цілого Гамлета, сповненого трагічних промов“. Відомий лондонський антрепренер Ф. Хенсло в своєму „Щоденнику“ — „Diary“, в запису від 9 липня 1594 р., відзначає постановку на сцені „Гамлета“, не вказуючи, на жаль, імені автора. Томас Лодж в брошурі „Wit's Misery“ — „Убожество розуму“ (1596) згадує про блідий привид, одягнений у чорне, подібно до продавця устриць, який жалібно кричав: „Помстися, Гамлет“ — „Hamlet, revenge“. Є підстави приписати авторство цього „Гамлета“, що не дійшов до нас, драматургові Томасу Кіду, авторові „Іспанської трагедії“. Зрозуміло, втрата тексту не дає нам можливості визначити, що саме запозичив Шекспір у свого попередника і в якій мірі Quarto 1 іде від трагедії Кіда. Перші відомі нам постановки шекспірівського Гамлета відносяться до середини 1602 року, бо під назвою „The Revenge of Hamlet“ — „Помста Гамлета“ вона внесена у видавничі списки.

Ідучи в розвитку сюжету Бельфоре за Саксоном Грамматиком, Шекспір цілком переусвідомив фавбу, вклавши в неї гуманістичну ідею, відмінну

від загальної спрямованості першоджерела. Сюжетний кістяк старовинного переказу вкрився живою плоттю шекспірівської думки. Можливо, геніальність великого драматурга ніде не відбилась так очевидно, як у цій роботі над „Гамлетом“.

Велика трагедія зазнала різних тлумачень, але найпопулярніше дано В. Гете в романі „Учнівські роки Вільгельма Мейстера“ в словах: „Бентежна меланхолія, ніжний смуток, діяльна нерішучість“. За Гете трагедія „Гамлета“ полягає в протиріччі між нерішучою, хоч і благородною натурою принца і непосильною вагою завдання, яке він на себе прийняв. Гете пише: „Мені ясно, що Шекспір хотів зобразити велику справу, покладену на душу, для якої вона непосильна. Я вважаю, що п'еса з початку до кінця оброблена в цьому розумінні. Тут посаджений дуб у дорогоцінну вазу, яка могла прийняти в себе лише ніжні квіти; коріння розрослося—і ваза розбилась вдвічі. Прекрасна, чиста, благородна, високоморальна істота, яка не має чуттєвої сили, що робить героєм, гине під тягарем, який вона ні усунути, ні зносити не може; кожний обов'язок для цієї істоти святий, цей—надто важкий“.

Трактовка Гете, що приваблювала своєю цільністю і послідовністю, набула свого розвитку у німецьких романтиків, які акцентували в Гамлеті трагедію рефлексії, що прирікає діяння на розчинення в думці. Трагедія Шекспіра настільки багата

змістом, що для будьякої найсуперечливішої трактовки завжди знайдеться цитата, яка, вирвана з контексту, дану трактовку підтверджуватиме. Зрозуміло, будьяка спроба звести ідею шекспірівської трагедії до одного емоціонального або психічного стану може тільки перекрутити і збіднити зміст твору. „Гамлет“ — ніяк не трагедія безволля, рефлексії, розладу між внутрішнім світом людини, як про це писали критики. Дехто договорювався навіть до того, що вбачав у Гамлеті нового Христа, що загинув за гріхи світу.

Основна думка Шекспіра значно глибша і ширша. Стикаючи гуманіста Гамлета з світом феодальної злоби і насильства, драматург розкриває непримиренну суперечність між минулим і майбутнім людства. Датський принц є студентом Віттенбергського університету (до речі, заснування цього університету припадає на пізніший період, ніж дія п'єси), — і це підкреслює різницю між освіченим Гамлетом і його оточенням. Усі численні спроби буржуазних вчених коментувати і інтерпретувати п'єсу з погляду основної проблеми самого Гамлета, були марні, бо ігнорувався історичний зміст трагедії. Складність великої п'єси знайшла свій вияв у незліченних і суперечливих спробах тлумачити „Гамлета“. Критика XVIII століття (В. Річардсон та ін.) побачила в датському принці боротьбу двох начал: моральних принципів, що наказують простити гріх, і суворого прагнення покарати злочинця.

Так Гамлета перетворили в пуританина. Гете, як ми знаємо, тлумачив суть гамлетизму як слабкість волі, що не може здійснити діяння. Його „Вертер“ став практичним втіленням такого характеру. Теоретично Гете усвідомив його у „Вільгельмі Мейстері“. Якщо ми згадаємо, яку грандіозну роль відіграв цей останній в розвитку романтичного руху, то ми легко зрозуміємо, що ідеї Гете набули великого поширення серед ієнських поетів і філософів. Перекладач і дослідник Шекспіра— А. В. Шлегель іде за Гете в трактовці трагедії Гамлета: „Драма в її цілому має на меті показати, що роздум, який бажає вичерпати всі відносини і всі можливі наслідки якоїнебудь справи, ослабляє здатність до виконання справи. Таким чином, ключем до тлумачення п'єси є слова самого Гамлета: „Thus conscience does make cowards of us alle“* і т. д. (дія III, сцена I).

Характерно, що не тільки романтики (Тік, наприклад), але і Гегель всебічно розвивали теорію Гете. Так, у „Лекціях з естетики“ ми читаємо: „Гамлет є практично слабою натурою, прекрасною, поглибленою в свої внутрішні переживання душею, якій важко наважитись вийти з цієї внутрішньої гармонії“.

Проте, Гегель поглиблює традиційний погляд: „Гамлет зазнає сумнівів—перш ніж вжити яких-

* „Так роздум робить боягузів з нас“.

небудь заходів, він хоче переконатись у тому, що злочин було справді вчинено”.

Іншу думку висловив Белінський, який звернув увагу читачів на активність природи головного героя трагедії: „Від природи Гамлет—людина сильна: його жовчна іронія, його миттєві спалахи, його пристрасні випадки в розмові з матір'ю і неприхована ненависть до дядька—усе це свідчить про енергію і велич душі“. Белінський вбачав суб'єктивну трагедію Гамлета в усвідомленні ним необхідності помсти і невідомості для нього цієї помсти. Внутрішнє чуття вступає в боротьбу з обов'язком. У цьому твердженні великого критика є багато правди. Белінський підійшов впригол до „розгадки“ таємниці Гамлета. Німецька ідеалістична критика, продовжуючи розвивати твердження Гете, прийшла до таких висновків: Гамлет прагне перебудувати зовнішній світ за внутрішнім змістом і не зважає на божественну світобудову (Ульріці). Так Гамлет стає войовничним анархістом і атеїстом.

Інший критик (Ретшер) побачив у Гамлеті розлад між величчю думки і обмеженістю діяння. Гервінус також схильний був вважати Гамлета пасивним, але вбачав у цій негативній пасивності доказ корисності, активності. Інакше кажучи, Шекспір хотів довести свій тезис „методом від противного“.

І. С. Тургенев на поставлене ним перед собою

питання, що являє собою „Гамлет“, відповідав: „Аналіз насамперед і егоїзм, а тому безвір'я. Він весь живе для самого себе, він егоїст; але вірити в себе навіть егоїст не може... він скептик... Сумніваючись в усьому, Гамлет, зрозуміло, не шкодує і самого себе“.

„Гамлет—втілення меланхолії“—говорить Г. Брандес. Середню позицію між двома крайніми думками посідає німецький критик Г. Булгаупт: „Гамлет і не боягуз, і не надмірно пристрасний і палкий юнак. Головне для нього—роздуми“. Були й інші трактовки Гамлета, але їх усіх однаково не можна перелічити, та й нема для чого перелічувати. Існує Гамлет „сумний і флегматичний“ (Л. Льонінг), Гамлет, „який потребує юридичних обґрунтовань для того, щоб покарати короля“ (Вердер), „Гамлет, жовчний, мстливий, хитрий характер“ (Паульсен). Були спроби тлумачити Гамлета з містично-релігійної точки зору: „Гамлет приймає бога, але відкидає світ, створений богом“ (Ф. М. Достоевський). Борець, мислитель, слабовольний юнак, християнин, атеїст—таким прийшов Гамлет в інтерпретації критиків і на сцену. І навряд чи варто доводити хибність усіх цих концепцій.

Випередивши свою епоху, зрозумівши цінність людського життя, Гамлет, потрапляючи у феодальний світ, пізнає всю жорстокість законів, що керують цим світом. Але трагедія Гамлета не тільки в тому, що він усім своїм єством протестує проти

феодалізму, а в тому, що він мусить прийняти на себе обов'язок феодальної помсти. І, з другого боку, Гамлет перебуває ще в полоні у минулого, він не може звільнитись від нього легко і безболісно. Ціною свого життя він спокутує свої ілюзії і помилки. Датський двір, з яким стикається Гамлет, втілює в собі всі збірно-негативні риси феодальної дійсності. Принц виховує в собі мислителя, який критично переоцінює світ. Навкруги панує брехня. Офіційне лицемірство процвітає при дворі. Майстерно складена промова нового короля (дія I, сцена 2), який прийшов до влади через вбивство свого попередника, яскраво характеризує атмосферу, в якій має віднині страждати Гамлет. „Весь світ—в'язниця“, — до такого сумного висновку приходять він кінець-кінцем. І Гамлет проголошує виклик цьому світові, в якому він ненавидить—

Знущання гордих і безправ'я гніт,
Крутню судів, кохань нещасних розпач,
Пиху владущих і образи всі,
Яких чесноті завдає негідність...

В нерівному поединку з феодальним суспільством Гамлет гине. Але смерть його не проходить марно. Святкує перемогу справедливості.

„Гамлет“—це трагедія про героя, який надто рано прийшов у світ. З трагедії помсти, що розповідає про боротьбу за престол і поразку узур-

патора, Шекспір створив поему думки і пристрасті, яка ось уже четверте століття хвилює читача. Філософське багатство геніальної трагедії справді невичерпне. Кожна нова епоха історії людства, яка переоцінювала роботу попередніх поколінь, спинялась здивовано перед „Гамлетом“, знаходячи в ньому, здавалось, усі відповіді на наболілі питання.

І зараз „Гамлет“ лишається не тільки найбільшою пам'яткою культури, зберігаючи своє величезне пізнавальне значення, але й досі хвилює думки і почуття.

Поряд з „Божественною комедією“ Данте, „Фаустом“ Гете і „Дон-Кіхотом“ Сервантеса, „Гамлет“ Шекспіра входить у скарбницю світової культури.

А. А. Гозенпуд

Редактор
Б. Гурман

★

Літредaktor
А. Дінабург

★

Художн.-техн. редактор
М. Дмитрієвська

★

Коректор
В. Пасічний

★

Оформлювач
П. Девієва

Цна 7 ярб.